

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ (SOSYAL ANTROPOLOJİ)
ANABİLİM DALI**

**METAMODERNİZMDE POSTHÜMAN TEMAYÜL:
PERMAKÜLTÜR ÇİFTLİĞİ ÖRNEĞİ**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Fatma AĞBAHT

ANKARA – 2022

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ (SOSYAL ANTROPOLOJİ)
ANABİLİM DALI**

**METAMODERNİZMDE POSTHÜMAN TEMAYÜL:
PERMAKÜLTÜR ÇİFTLİĞİ ÖRNEĞİ**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Fatma AĞBAHT

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Meryem BULUT**

ANKARA – 2022

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ (SOSYAL ANTROPOLOJİ)
ANABİLİM DALI**

**METAMODERNİZMDE POSTHÜMAN TEMAYÜL:
PERMAKÜLTÜR ÇİFTLİĞİ ÖRNEĞİ**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Meryem BULUT

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı Soyadı

İmzası

1. Prof. Dr. Meryem BULUT
2. Doç. Dr. Halil Çağlar ENNELİ
3. Dr. Öğr. Üyesi Kadriye ŞAHİN

Tez Savunması Tarihi

16.06.2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. Meryem BULUT danışmanlığında hazırladığım “Metamodernizde Posthüman Temayül: Permakültür Çiftliği Örneği (Ankara – 2022)” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 20.06.2022

Fatma AĞBAHT

ÖNSÖZ

“Hayatın anlamı var mı?” sorusu insanlığın her zaman sorageldiği ve zaman zaman insanın varoluşsal sancılar çekmesine sebebiyet veren, temel sorulardan bir tanesi ve cevap ne olursa olsun bu soru gizemli varlığını hep korumaktadır. Bu sebepten olsa gerek, bizler halen dünyayı ve insanlığı anlamaya çabalamaktayız ve bulduğumuz verilerle yönümüzü, anlayışlarımızı sürekli değiştirmekteyiz. Bu çalışma da son dönemdeki gelişmeler ışında insanlığın geldiği noktada yaratmaya çalıştığı anlam dünyalarından birine yüzeysel de olsa bir bakış atmabilmeği ve kişisel bir yolculukla birleşmiş bu anlam ağlarının dolanıklığını bir anlık açımlayabilmeği amaçlamaktadır.

Bu çalışmayı gerçekleştirebilme yolculuğumda bana anlam dünyalarını açmış her bir eyleyiciye minnettarım. Özellikle bizi ağırlayan çiftlik sahibine, beni eğitimine burslu olarak kabul eden eğitimci Murat ONUK’a ve paylaştığımız deneyimlerin bütün faillerine ve diğer bütün eyleyicilere özel bir teşekkürü borç bilirim.

Çalışmam boyunca varlığı, desteğiyle ve teşvikleriyle yolumu aydınlatan danışmanım Prof. Dr. Meryem BULUT’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın her aşamasında desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili Kadriye ŞAHİN’e ve sevgili Mahmut AĞBAHT’a çok teşekkür ederim.

Her zaman yanımda olan aileme, özellikle kardeşim Mustafa AĞBAHT ve hayatımın en büyük şansısı eşim İbrahim AĞBAHT’a şükranlarımla...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
EKLER LİSTESİ	III
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi.....	2
1.2. Araştırmanın Yöntemi	6
2. ANLAM ARAYIŞININ TARİHSELLİĞİ	14
2.1. Premodernite	14
2.1.1. Mitolojik Kültür.....	16
2.1.2. Teorik Kültür	18
2.2. Modernite	25
2.3. Postmodernite	29
3. KAVRAMSAL VE KURAMSAL TARTIŞMALAR	33
3.1. Yeni Bir Dönem mi?.....	33
3.2. Farklı Yaklaşımlar ve İçerikleri	34
3.3. Metamodernizm Yaklaşımı.....	38
3.3.1. Posthümanizm	44
3.3.2. Transhümanizm	47
4. ALAN ÇALIŞMASI	51
4.1. İlişkisel Öğeler.....	53
4.1.1. Köken Özlemi.....	53
4.1.2. Metamodern Spiritüalizm	68
4.1.3. İhtiyaçlar Yumağı.....	83
4.2. Ögesel İlişkiler.....	93
4.2.1. Varoluşun Dolanıklığı	96
4.2.2. Yegâne Çeşitlilik	102
4.2.2. Düalitelerin Ötesinde	112
SONUÇ	124
EKLER	127
KAYNAKÇA	138
ÖZET	142
ABSTRACT	143

EKLER LİSTESİ

Şekil 1: Pisagor'un Karşıtlıklar Tablosu	19
Şekil 2: Posthuman ve Transhuman Farkı.....	50
Şekil 3: Permakültür Ağacı (Mollison, 2015, s. xiii).....	51
Şekil 4: Rizom Modeli İllüstrasyonu.....	52
Şekil 5: Fail Eyleyicilerin Sosyo-Demografik Özellikleri	55
Şekil 6: Ontolojik Dağılımın Kollektiflerin Yapı ve Özellikleri Üzerindeki Sonuçları	116
Şekil 7: Bitki Çayı Takvimi – Herbal Tea Calendar	127
Şekil 8: Online Dersten Bir Kesit	127
Şekil 9: Eylemler, Geziler ve Konukluklar	128
Şekil 10: Eyleyici Alanlar.....	129
Şekil 11: Eyleyici Yemekler ve Gıdalar	130
Şekil 12: İnanç ve Onun Dolanıklığı	131
Şekil 13: Eyleyici Hayvanlar.....	132
Şekil 14: Eyleyici Sofralar.....	133
Şekil 15: Eyleyici Bitkiler ve Toprak	134
Şekil 16: Eyleyici Kelimeler, Çizimler ve Maddeler	135
Şekil 17: Failler	136
Şekil 18: Faillerin Bedenleri.....	137

1. GİRİŞ

Çocukken kuzenlerimle birlikte, evimizin hemen yanındaki koca *tine frenci* (Trabzon hurması) ağacının yere dökülmüş olan çiçekleriyle oynamayı çok severdik. O çiçekler bizim hayal dünyamızı renklendirir ve genişletirdi. Ağacın meyveleri olgunlaşmaya başladığında gidip meyvelerini çentikleyip olgunlaşmış olanlarını seçmeye de bayılırdık. Fakat bir gün birileri gelip, testereyle saatlerce uğraşıp, o sevdiğimiz ağacı kestiler. Yalnızca hurma ağacını da değil yanındaki diğer ağaçların da çoğunu kestiler. Çok geçmeden komşularımız yanımızdaki bahçelerini sattılar ve oradaki ağaçların da yerini beton yığınları doldurdu. Sonuçta dışarıdaki oyun alanlarımız azaldıkça, bizler zamanımızı daha çok ev içerisinde geçirmeye başlamıştık. Bu olaylar silsilesi sonucunda doğayla olan ilişkimin sekteye uğramaya başladığını hatırlamaktayım.

Annem de çocukluğunun büyük bir kısmını pamuk tarlalarında geçirmiş. Bu yüzden yetişkinliğinde de fırsat buldukça, çocukluğundaki mutlulukla özdeşleştirdiği doğada, zaman geçirmeye çalışır. Dolayısıyla sözlerinde sürekli bir doğaya dönme hayali sezilir. Son zamanlarda şehrin kaosu içerisindeki insanların çoğu da böyle bir yaşamın özlemini çektiklerini dillendirmekteler. Bu özlemin romantik bir ütopya hayali olup olmadığı konusu da ayrı bir tartışma alanıdır fakat her ne kadar gerçeklikten uzak ve çoğu zaman da söylem düzeyinden ileriye gitmeyen bu konuşmaların sıklığındaki artış dikkatimi çekmiştir.

Benim de bu tür bir çalışma konusu seçmemin nedenleri, çocukluğumdaki o mutluluk hissiyatına özlem veya avcı-toplayıcı yaşama ilişkin kökensel bir arayış ya da domatesin bulamadığımız o rayihası veyahut teknolojiler için yitirdiğimiz diğer yoldaşlıklar ve başka bir sürü etkenin içimizde yaratmaya başladığı arayış duygusu olarak sıralanabilir. Özellikle de bu etkenler sonucunda toplumsal ölçekte şekillenmeye başlayan örüntüler çalışmanın gidişatını etkilemiştir. Sonuçta bugün yüz yüze kaldığımız çevresel

problemler üzerine düşünmeye başlamak beni tüm bu olgularla yüzleştirmiştir. Özellikle gözle görülemeyecek kadar küçük bir virüsün yaydığı hastalık sonucunda başlayan pandemi ve onun yarattığı domino etkisi, varoluşların eyleycilikleri konusuna da eğilmeme sebep olmuştur. Bu çalışmanın çıkış noktası zamanın ruhu vasıtasıyla üzerine düşünmeye başladığım konular iken, çalışmamın kendisi bu konular neticesinde yoldaki akışın beni karşı karşıya getirdiği olgulardır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Çalışma şekillenmeden önce çevresel problemlere ilişkin üretilen çözümler ve onların kültürel boyuttaki izdüşümleri üzerinde düşünmeye başladım. Bunun için etkinliklere, konferanslara ve gönüllülüklere katıldım. Sonra bu soruna geniş çapta çözümler üretmeye çalışan organizasyonlara odaklandım. Bu sürecin ilk aşamalarında ben, eşim ve kardeşim hep birlikteydik ve bizde bu tür organizasyonlardaki insanlarla, benzer kaygıları paylaşıyorduk. Ardından eşim görece daha işlevsel bir girişimde bulundu ve solucan gübresi üretimine başladık. Bu süreç bizi bu tür organizasyonların merkezine daha da yakınlaştırdı. Üretim süreci pandemi sebebiyle uzun sürmedi ve bu deneyim bizim, alandaki devinimimizin henüz başlangıcıydı.

Ardından çevresel sorunlarla, onları gidermek için üretilen çözümlerin dönemsel akıştaki yerini sorgulamaya başladım çünkü bu süreçte karşılaştığım insanlar için bu tür oluşumlara katılımın değeri çok daha derin anlam ilişkileriyle örülüydü. İnsan ve çevre ilişkisinin ardından, tarihsel bir perspektifle birlikte doğa ve kültür düalizmi üzerinde okumalarımı güncelledim. Sonuçta tez aşamasına girdiğim yüksek lisans sürecinde çalışacağım konunun genel hatları belirmeye başlamıştı.

Araştırma konum bu bağlamlarda hep ekolojik antropolojiye yönelikti ve son aşamada da kararım çevresel sorunlara alternatif bir yaşam modeli sunan ve ziyadesiyle merak duymaya başladığım permakültür başlığı oldu. Permakültür, doğa ve kültürü

yeniden yakınlaştırmayı gaye edinen sürdürülebilir bir tasarım modeliydi. Alana çıkmadan önce permakültürün kültürel dinamiklerinin ne olduğu üzerine bir çalışma yapmayı planladım ve bu minvalde okumalar, araştırmalar yürüttüm ve Türkiye’de permakültürü uygulayan çiftliklerle iletişime geçtim. Başlangıçta çiftliklerden, pandemi dolayısıyla olumlu geri dönüş alamam da bir süre sonra bazı çiftlikler gönüllülük talebimi geri çevirmedi. Öncelikle bu çiftliklerden sezgisel olarak yakın hissettiklerime gitme kararı aldım. Fakat bu aşamaya gelmeden önce bu konudaki bilgilerimi online alanda derinleştirmeye başlamıştım.

Alana dair ilk deneyimlerim fiziksel değil sanal, online bir ortamdaydı ve ilk izlenimlerde bile permakültürün yalnızca bir tasarım modeli olmadığını aynı zamanda bir alternatif yaşam modeli, bir felsefe pratiği sunduğunu hissettirdi; ve fiziksel alan deneyimleri biriktikçe başlık permakültür bağlamından ziyade alternatif bir anlam ve yaşam ağına dönüşmeye başladı. Alana dâhil olan gönüllülerin permakültüre ilişkin bilgilerinin ve deneyimlerinin olmayışı, doğa özlemi ve anlam arayışı odaklı bir süreçle alana dâhil oluşları, yaşamlarına ilişkin anlatıları, çiftlik sahibinin şiirsel hikâye anlatıcılığı, alanda birlikte deneyimlediklerimiz ve bunların alan notlarına yansımaları çalışmanın permakültür bağlamını genişletmeme ve başka başka soruları da sormama sebep oldu.

Alandaki insanların, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı değineceğim, çevresel kaygılardan daha derin arayışları olduğunu fark ettim. Hayatta kaybettikleri bir anlam örüntüsünü bulmaya, inşa etmeye gelmiş gibilerdi. Hemen hemen her insanın hayatının bazı dönemlerinde yaşadıklarından, daha derin bir hissiyatla bu duyguyu paylaşmaktaydılar. Bu insanları aynı arayışa sürüklemiş olan birtakım dönemsel dinamiklerin olduğu ortaya çıkmaktaydı. Bir bakıma bende bu etkenler vasıtasıyla orada bulunmaktaydım. Sonuçta uzun süredir postmodern dünyanın sunduklarını bir yandan sorgularken bir yandan da reddeder durumdaydık. Alandaki insanların dönemsel koşullar

sebebiyle yaşama dair yeni bir anlam örüntüsü örererek devinim halindeki bu yaşamda yeni bir sabit bulma çabası mevcuttu. Bu çaba bazı durumlarda kendini askıya alsa da sürdürülebilir bir yaşam arzusu sık sık kendini ön plana çıkarmaktaydı.

Antropoloji de temelde insanın kendisini ve yaşamı nasıl anlamlandırıldığına odaklanmaktaydı. Bu bağlamda insan yaşamın giriftliği içerisinde bir sabit olduğunu ve onu bulabileceğini umuyordu. Bugün biliyoruz ki yaşamın ve insanın kendisinden kaynaklı bu soruya verilen cevaplar da hep devinim halinde olmaktadır. Ki ben bu satırları yazarken dahi alandaki deneyimleri yeniden zihnimde sentezlediğimden dolayı alandaki deneyimler çoktan yeni bir form halini aldılar.

Antropolojinin sonduğı verilerle birlikte bu yaşamın devinimi süreci fikri, postmodern dönem dinamikleri ile deneyimlerim arasında karşılaştırma yapma fırsatı sundu. Sonuçta postmodern dünya dinamiklerinin alandaki deneyimlerimle flulaşmaya yüz tuttuğunu ve yeni bir insan tasavvuru ile yeni bir yaşam hareketinin, felsefesinin kendisini hissettirmeye başladığını küçük ölçekte de olsa duyumsadım. Buradan hareketle deneyimlerimi kuramsal bir perspektifte tartışmaya başladığımda metamodernite isimlendirmesi ile karşılaştım. Metamodernizmin de deneyimlerimle örtüşen pek çok yanı vardı. Sonuçta yeni bir dönemselleştirme eski dönemin kültürel anlam örüntülerinin eleştirilmesiyle alternatif anlam örüntülerinin kendini hissettirmeye başlaması sonucu şekillenmeye başlamaktaydı. Tabi ki Weber'in, bir çağ başladığında değil ancak bittiğinde tarif edilebilir (Gephart, 1996, s. 22), ifadesi de bu bağlamda değerli; fakat çalışma metamodernizmin dinamiklerini tanımlama çabasından ziyade, postmodern dönem insanının bazı postmodern dinamikleri reddi sonucunda ortaya çıkma gayretindeki yeni kültürel dinamikleri anlama ve anlamlandırma çabasıdır. Bu bağlamda çalışmanın temel problemi, metamodern dönemde doğaya yönelen insanların örmeye başladığı kültürel anlam ağlarının neler olduğudur. İnsanı anlam ağlarını yeniden örmeye iten bazı postmodern bileşenlerden yola çıkarak ortaya çıkmaya başlayan metamodern dönemin

doğakültüre dönük anlam ağlarını betimlemeye çalışmak çalışmanın amacını teşkil etmektedir. Sonuçta dönemsel ilişkilendirmeler yoluyla metamodern dönemin posthuman olarak sınıflandırılabilir dinamiklerini permakültür bağlamı üzerinden anlamaya ve anlatmaya çalışmaktayım.

Çalışmada metamodernizm isimlendirmesine neden başvurduğumu hatta bu ifadeyi alternatiflerine kıyasla neden tercih ettiğimi ikinci bölümde anlatmaktayım; fakat küçük çaptaki bu etnografik çalışmadan metamodernizm dönemselleştirmesine ilişkin bir tartışmanın çok iddialı olduğunun farkındayım bu yüzden böyle bir dönemselleştirmeye ilişkin yalnızca birtakım bilgiler vermekle yetinip dönemi yansıttığını düşündüğüm iki temel paradigmanın tarifleri üzerinden alan verilerinin yansıttığı bağlamı tartışmaya açacağım. Dolayısıyla yeni bir döneme girildiği bilgisini ön kabul olarak değerlendirip ardından bu dönemselleştirme kapsamında incelenebilecek yaklaşımları sunup, alan verilerinin bu örüntülerle ilişkisini irdelemekteyim. Sonuçta alanın kendisinden hareketle metamodernizm ifadesine ulaşmış olma sebebiyle bu ifadeye başvurmayı okuyucuların öngörülerine sığınarak tercih etmekteyim.

Çalışmanın metamodernizme ve posthümanizmin pratikteki karşılığına ilişkin ilk kapsamlı Türkçe çalışma oluşu çalışmanın önemine ilişkin fikir vermektedir. Ayrıca postmodern etkilerin halen hissedildiği Anadolu coğrafyasında yeni bir dönemin posthuman durumuna ilişkin bu betimleme alandaki çalışmalara öncü olma potansiyelini barındırabilmektedir. Öte yandan postmodernizm ile ilintili olan iklim krizi, tüketim çılgınlığı gibi yaşamı tehdit eden sorunlara metamodernizmin posthuman kavramıyla yeni bir yaklaşımın aranıyor olması ve pratikteki karşılıklarının sunulmaya başlanması veya en azından alternatif çözüm önerilerinin daha sık dillendirilmeye başlanması farklı çözüm arayışlarına da kaynaklık edebilir umudunu taşımaktayım. Bu çalışmanın en azından doğakültürel sorunlara ilişkin benzer kaygıları taşıyan araştırmacılarla okuyucular için başlangıç mahiyetinde bir merak aşılabilmesini diliyorum. Temelde,

çalışmamın motivasyonu; muhtemel en kötü sonuçların hafiflemesi adına yalnızca bir deneyimin paylaşılmasının dahi değerli olduğu düşüncesidir.

“Metamodernizmde Posthüman Temayül: Permakültür Çiftliği Örneği” adlı çalışma temelde dört bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde çalışmanın ortaya çıkışına dair bir anlatı sunulup akabinde araştırma problemi açıklanmış ve sonrasında alanın tanıtımıyla birlikte araştırmanın yöntemi aktarılmıştır. İkinci bölümde premoderniteden moderniteye ardından moderniteden postmoderniteye geçiş sürecine kadar ki aşamaları metamoderniteye temel oluşturabilmesi amacıyla kuramsal bağlamda aktarılıp, üçüncü bölümde metamodernite ve onun iki temel kutbu olarak temellendirilen posthümanizm ve transhümanizm yaklaşımları aktarılıp akademik bir perspektif sunulmaya çalışılmaktadır. Dördüncü bölümde etnografik verilerden hareketle, iki bölüme ayrılmakta ve başlıklarıyla yeni dönem kültürel dinamikleri ve onun dönemselleştirme bağlamındaki ilişkileri betimlenmektedir. İlk kısımda daha çok kültürel öğelere ikinci kısmında ise onların daha çok soyut bağlantılarına değinilmektedir. Sonuç bölümünde ise çalışmanın sorunsalına, kuramsal bağlam ve etnografik verilerle bütünleştirilmiş cevaplar gerekçelendirilmeye çalışılmaktadır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Saat sabahın altı buçuğu, gökyüzü “Bak her şey ne kadar berraklaştı, hadi kalk” der gibi çoktan aydınlanmış, çiftliğin sadık köpeği, çiftlik sahibiyle kurduğu duygusal bağın hatrına, yine bazı tehlikeleri uzaklaştırmak için görev başında havlıyor. Üzerimde hafif bir kırgınlıkla yatağa bir kez daha gömülüyorum ve odadaki ayrıntıları inceliyorum. Bu oda ne kadar da yaşanmışlıklarla dolu, ne tarafa baksam hep bir anı kendisini fısıldıyor; bir tarafta güzel bir geceden kalan boş şarap ve bira şişeleri, bir tarafta ne heyecanlarla ne beklentilerle toplanıp buketlenmiş aromatik bitkiler, bir tarafta kaç meditasyona tanıklık edip bu uğurda kendini feda etmiş mumlar, başka bir tarafta dün

incelediğim defter gözüme ilişiyor; permakültüre giriş notları alınmış ve bir sebeple daha ileri gidemeyip varolan notları bile terk etmeye sürükleyen bir karamsarlık hissi, diğer bir tarafta pek sıcak pek sevimli bir şömine, yanına arkadaşlık etmesi için yerleştirilmiş gerçek ağaç gövdesinden bir askılık ve hemen üstünde geometrik deseniyle hayatın dolanıklığını fısıldar cinste bohem tarzda makrome ip ile işlenmiş duvar süsü ve daha nicesi... Bunları aklımdan geçirirken dakikalar hızla akmış hemen kalkıp elimi yüzümü yıkıyor halen şiş olan ayaklarıma bakıyorum. Bu görüntü alanda olduğumu hatırlatırcasına ayılmamı sağlıyor. Sonuçta her ne olursa olsun alandaki hiçbir veriyi kaçırmamam gerektiğini kendi kendime hatırlatıp, eşimin “Hayır! Dinlenmelisin!” itirazlarına rağmen ondan önce odadan fırlıyor ve mutfığa doğru yola koyuluyorum. Yolda dizilmiş taşlara basa basa yürüyorum, tam da dün akşam bu yolu diğer taraftan yürürken ki şaşkınlığımı anımsıyorum, ilk defa semayı süsleyen muazzam sayıda yıldızın bana böyle göz kırptığı o büyüleyici anı... Ardından duvar dibinde bitmiş yabani bir dağ kekiği gözüme ilişiyor, ciğerlerimi okşarcasına ne de güzel kokuyor, onu incitmeden, şükranla kahvaltı için birkaç dal koparıp yoluma devam ediyorum. Yolun hemen köşesinden dönerken lavantayı selamlayıp, mutfak kapısını hafifçe aralıyorum ve her zamanki erkenci kadroyu güne hazırlanır buluyorum. Tebessüm edip günaydın, good morning, boun giorno, صباح الخير diyerek birkaç dilde birbirimizi selamlıyoruz. Kahve seven arkadaşım kahveyi çoktan demlemiş bile, yüzüme kocaman bir gülümseme yayılıyor, kahveyi zararlı bulan çay grubunun fanatiği ise bitki çayını yudumlamakta... Kahvemi alıp mutfağın ortasındaki el yapımı ağaç masanın etrafındaki yine el yapımı bir sandalyeye oturuyorum. Bu çiftlikteki neredeyse her mobilya çiftliğin ilk yıllarında burada yaşamış bir usta ilmek ilmek işlemiş. En etkileyicisi belki de mutfağın lambasına, avize edası veren o ağaç dalları, “hiç çatırdamadan birbirine nasıl da kenetlenmişler, aynı ağacın dalları olmalı yoksa bu birbirini koşulsuz kabullenmişlik başka nasıl mümkün olabilir ki” diyorum içimden. Diğerlerinin katılımıyla birkaç dakika daha süren sabah

rutini, çiftlik sahibinin “good morning”i ile sona yaklaşıyor. Yanına gidip bu sabah ki planı soruyorum, “adaçayına devam edin isterseniz” diyip kendi işine doğru yola koyuluyor. Bende iç sesimi susturup alan çalışmam kadar, burdaki sorumluluğumu hatırlayıp ekibi toparlıyorum. Mahmurluk eşliğindeki şarkılarla çiftliğin uzak köşelerine doğru, yoldaki ağaçların tanıklığında yol alıyoruz. Sonunda adaçayı deryasına ulaştığımızda kocaman adaçayları bize kucak açıyor. Burada orak kullanmayı öğrendiğimden beri “Acaba bu oraklar onların canını yakıyor mu?” diye düşünmeden edemiyorum ki bunu bu sefer iç sesim dış sesime yansıtacak kadar kuvvetle haykırıyor. Yanımdaki arkadaşım önce gülüyor sonra pratikte göstererek hızlı ve keskin yapmanın daha acısız olabileceğini ifade ediyor. Saat on biri bulurken bir arkadaşımın kahvaltıyı hazırlamak için yola koyuluyoruz ve yol üzerindeki bostandan yeşillikler toplayıp mutfağa geçiyoruz. Diğerleri dönene kadar dolu dolu bir sofraya hazırlanmış oluyoruz. Doğanın bu katıksız enerjisi sayesinde kendimizi pozitif ve yaratıcı hissediyoruz. Doğanın cömertliği sayesinde ilk defa bu kadar taze ve bu kadar besleyici şeyler yediğimi, bedenimi paylaştığım diğer varlıkların pozitif enerjileri sayesinde anlıyorum, ki bu duygu hakkında alandakilerle hem fikir olduğumuzu konuşuyoruz. Tüm bunlar açlık seviyemizin üst noktalara taşındığı anla birlikte koca çınarın kucağındaki masanın etrafına dolduğumuzda inanılmaz bir keyfe dönüşüyor. Birden evin hemen önünde minik hortumlar oluştuğunu fark ediyoruz. Sanatsal anlamda etkileyici bir görüntü olmakla beraber bizi doğanın gücünü düşünmeye sevk ediyor. Arka arkaya birleşip dağılan hortumları izledikçe hepimizin içinde oluşan girdapları orada görür gibi oluyoruz: “Bizler de hayatın anlamını ve mutluluğu arıyoruz, bir an bulur gibi oluyoruz; fakat çok geçmeden bulamadığımızı fark edip yeniden işe koyuluyoruz, sonra yeniden acze düşüyoruz. Kim bilir belki de anlam tam da bu örüntüde saklanıyordur; çünkü hortum gibi, bir fikir de güçlenince önündeki her şeyi içine katıp felaketlere yol açabilmekte.”

Yukarıda, alanda tamamı yaşanmış anılardan kurgulanmış yarım günlük bir deneyimi aktarırken, araştırmacı olarak genel hissiyatımı ve alanı az da olsa tanıtmayı amaçladım. Anlatıda posthümanist perspektifi hissettirebilme amacı gütmüş olmakla beraber şu ana kadar hiç hikaye yazmamış biri olarak bu amatörce deneyimin en azından amacına ulaşma noktasında bir katkı sunmuş olmasını diliyorum. Amacından sapmaması içinse yazıyı yarım günle sınırlandırmayı tercih ettim. Ayrıca küçük bir parantez açmak gerekirse: Anlatıda posthümanist bakışa gelen eleştirilerden biri olan, diğer varlıkları da antropomorfik formda düşünme hatası olduğunun farkındayım, fakat bizler antropos olarak başka bir türün düşünme veya yaşama sistemini bilemediğimizden dolayı daha iyi bir formül bulana kadar diğer canlıları kendi zihnimiz aracılığıyla anlamaya çalışmanın faydalı olabileceği fikrini paylaşmaktayım.

Sosyal Antropolojik bakış açısıyla yürülen araştırmanın yöntemi etnografik alan araştırmasına eklenmiş netnografik alan çalışmasıdır. Güncel bir kuramsal bakışla alanda olmanın en büyük sorunsalı araştırmacının hatta araştırmanın kendisinin de eyleyici olmasıdır, fakat bunun da ötesinde eyleyciliği bütün varoluş formlarına ait bir özellik olarak düşündüğümüzde alandaki her varoluş biçiminin araştırmaya dahil kaçınılmazdır. Dolayısıyla bugün düşünömsellikten de öte kırınsal yaklaşım gündemdedir. Eyleyiciler ve faillerin varlığı yalnızca fiziksel alanda değil sanal alanda da söz konusudur; bugün için var olan durumun en kapsayıcı tasviri için fiziksel alanda olmak bir gereklilik iken sanal ortamlarda gittikçe artan çalışmalar içinde benzer yaklaşımların geliştirilmesi elzemdir.

Dijital alan odaklı çalışmalar pandemi süreciyle daha da artmış olsa da bu çalışma her iki bağlamı içeren bütünsel bir yaklaşımla tasarlanmıştır. Araştırmanın fiziksel alan kısmını permakültür çiftliği deneyimi oluştururken dijital alan kısmını fiziksel sahaya çıkmadan önceki online ortamdaki “Permakültür Tasarımcısı Sertifika Kursu” eğitimi ve araştırma süreci içerisindeki sosyal medya etkileşimleri oluşturmaktadır.

Çalışmamın fiziksel evrenini Türkiye'deki bütün permakültür çiftlikleri oluşturmaktadır. Ardından dijital ortamdaki görüşmeler sonucunda gönüllülük talebini en pozitif şekilde karşılayan permakültür çiftlikleri fiziksel alan örnekleme olarak tespit edilmiştir. İlk permakültür çiftliği deneyimi neticesinde ise, araştırmanın probleminin yeniden şekillenmesi ve araştırmada daha geniş kuramsal perspektife yönelme sebebiyle araştırmanın fiziksel örnekleme bir çiftlikle sınırlandırılmıştır. Dijital alan evrenini o günkü pandemi koşulları sebebiyle online sertifika kursunu verenler oluşturmuş ve örnekleme de bu bağlamda bursiyer olarak katılabildiğim sertifika kursu olarak belirlenmiştir. Dijital alandaki örnekleme, fiziksel alandaki insanların dijital ortamdaki sosyal medya paylaşımlarıyla zenginleştirilmiştir.

Online kurs süreci yirmi güne dağılmış toplamda yetmiş iki saati aşkın süre boyunca gözlem ve görüşmelerle noktalanmıştır. Çoğu kadın olan toplam otuz üç kursiyer, beş ana eğitimci, dört konuk eğitimci, birkaç öğrenci konuk ve aracı bir dijital meca arasında gözlemler gerçekleştirilmiştir. Yalnızca bir katılımcının on sekiz yaşın altında olduğu eğitimde yaş ortalaması kırkın biraz altındadır. Son olarak dijital ortamda katılımcılara yer yer eşlik eden hayvanlar ve bebeklerin varlığı da araştırmada etkindir.

Fiziksel saha çalışması ise çiftlikte kesintisiz kırk günlük katılımlı gözlem ve görüşmeler sonucunda tamamlanmıştır. Alanda kısa süreli tanışıklıklar sonucunda yapılan kısa süreli görüşmeler dışında, birlikte vakit geçirilen toplamda on bir kişiyle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. On bir kişilik grubun beşi kadın, beşi erkek ve biri trans olmak üzere tamamı on sekiz yaşın üzerindedir. Eğitim durumları ise ya üniversite mezunu veya üniversite terktir. Ayrıca beş köpek, üç kedi, dört koyun, çok sayıda tavukla ördek, çok sayıda ağaçla bitki, ve burada yazamayacağım kadar varlık biçimi alana dahildi ve çalışmanın birer parçasıydı. Sonuçta çalışmanın öznesi her ne kadar çiftlikteki insanlar olarak görünüm kazansa da öznenin niteliği kendi içersinde

çiftlikteki insanlara etki eden bütün öznelerin potansiyelini barındıran bir öznelarasılık formdaydı.

Alanda yapılandırılmış görüşmelerden ziyade, günlük konuşmaların seyrine uygun olarak derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bunun bu şekilde gerçekleştirilmesindeki asıl sebep alandaki bireylerin permakültür kapsamında ziyade beklenmedik bir şekilde posthümanizm kapsamında değerlendirilebilecek konularda örüntü kurma yönünde yönelim göstermeleri olmuştur.

İlk etapta metamodernizm ve posthümanizm kavramsallaştırmasından bihaber olmak konuşmalardaki örüntülerle ilgili algıyı bulanıklaştırırsa da kuramsal çalışmanın derinleşmesiyle yeniden değerlendirilen olgular araştırmanın yönünü aydınlatmıştır. Sonuçta alan, çalışmanın seyrini temelden etkilemiş ve çalışma alanla birlikte yeniden tasarlanmıştır. Bu deneyim tıpkı yaşam gibi, alanın da giriftliğini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Alana dahil olma konusunda ise alanın sık sık gönüllü kabul etmesi sebebiyle bu konuda ki esnekliği sayesinde ciddi bir sorun yaşanmamıştır. Tabi ki arkadaşlık kurma ve farklı anadillere sahip olmaktan dolayı zorluklar yaşanmış; fakat bunların etkisi kısa bir süre içinde hafiflemiştir. Ayrıca alanın fiziksel güç gerektiren yapısı ve buna alışık olmayan bir araştırmacı bünyesinden dolayısıyla ilk haftaki entegrasyon süreci meşakkatli geçmiştir, bu da bedeninin alan deneyimini kabul etme sürecine dahildir. Öte yandan sosyal antropolojinin tanınırlığının sınırlı olması sebebiyle çalışmamın permakültürün tarımsal düzlemiyle ilgili olduğu ve ziraate ilişkin bir çalışma yürüttüğüm yanılığını aşmaya çalışmak alandaki başlıca problemlerden birisiydi.

Alandaki gözlemlerin seyrini etkileyen başlıca iki olgu bulunmaktaydı. İki araştırmanın ben ve eşimin ortak merak alanı olan permakültür hareketinden köken almasıyla birlikte alana eşimle birlikte dahil olma girişimimiz neticesinde alandaki konumluluktaki. Alanda hem kadın araştırmacı bir birey hem de çekirdek bir aile olarak iki

ayrı bağlamda eyleyici ve fail konumdaydım. Ayrıca bu durum sayesinde alana hem bir kadın hem de bir hem erkek gözüyle bakma fırsatı da yakalamış olmakla birlikte bireyselliğin getirebileceği hareket alanı genişliğini kaçırmıştım. Öte yandan aile yapısı başlangıçta alana dahil olma konusunda zorlayıcıydı; çünkü eşimle kurduğum ilişki ile alanla kurduğum ilişkiyi dengelemek alana dahil olmaktan daha uzun sürdü; fakat alandan ayrılırken bu ailesel bağlantının alandaki samimi ilişkilerin kurulmasına ayrıca katkı sağladığımı fark etmiştim. Sonuçta her iki bağlamın da deneyime etkisi yadsınamazdı ve bu iki bağlam içerisinde çalışma şekillenmişti. Bu noktada Bourdieu'nun (2003) 'düşünümsellik' olarak tanımladığı, mekanizma ile birlikte posthümanistlerin kırınımsal okuması (Haraway, 1997; Barad, 2007; Geerts ve Van der Tuin, 2021) önemini yeniden gündeme taşımaktaydı.

İkinci bir etken de alana permakültür konusunda bilgi sahibi olarak dahil olmaktı. Bu ilk etken gibi hem olumlu hemde olumsuz bir etkiyi beraberinde getirmiştir. Çiftlik sahibinin deneyimli veya bilgili kişileri grup lideri belirlemesi ya da en azından böyle ifade bulunması sebebiyle, çiftlikteki mevkim çiftlik sahibi ile gönüllüler arasında bir köprü olarak konumlandırılmıştı. Ki bu durum ilk etapta alanda hiyerarşik bir ilişki varmış gibi bir görüntü vermekle beraber alandaki sorumluluğumu arttırmıştır; fakat daha sonra konumumu, daha sağlıklı iletişim kurma lehine kullanmaya çalışmamla daha dengeli bir yol çizilmiştir. Daha doğrusu alanda hissettiğim samimiyet ve sevgiden dolayı olayların seyrinin bu şekilde geliştiğini düşünmekteyim. Sonuçta bu etken dolayımında da, sahanın doğası gereği bir fail olarak hem alanı etkiledim hem alandaki failer tarafından etkilendim.

Araştırma sırasında hem zaman hem de mekan bağlamında alanın da eyleyici olduğu düşüncesinden kaynaklı olarak fotoğraf çekme tekniğine sıkça başvurulmuştur. Çekilen fotoğrafların da birer eyleyici oldukları ve sanatla antropoloji ilişkisinin etnografi bağlamında ayrıca önemli olduğu düşüncesinden hareketle çalışmada her bağlamda

çekilen fotoğraflara yer vermeye gayret edilmiştir. Çalışma kapsamında paylaşılan failli fotoğraflar, bireylerin rızası olarak çekilen ve paylaşım izni alınan fotoğraflardır. Öte yandan çalışma boyunca izin alınan sürelerde ses kaydı da alınmıştır; fakat bu ses kayıtları da alan notlarını tamamlayıcı nitelikte kullanılmış ve bireylerin mahremiyetine istinaden hiçbir yerde paylaşılmamıştır. Benzer şekilde kurs süresince tutulan video kayıtları da yalnızca alan verileri bağlamında değerlendirilip herhangi bir mecrada paylaşımları yapılmamıştır.

Çalışma en başında etnografik alan çalışması olarak planlanmış olsa da gelinen dönemde online pratiklerin sayısı azımsanmayacak derecede artışından ve bu pratiklerin de var olan dönemi anlamaya ilişkin verdiği enformasyonun öneminden ve pandemi sürecinde fiziksel alana çıkmanın imkansızlığından dolayı çalışma dijital alanla başlatılıp netnografik verilerle desteklenmiştir. Netnografi, doksanların sonunda Robert Kozinets tarafından kullanılan bir kavram olup insan yaşamında dijital alanın artmasıyla birlikte insanı dijital alanın içinde inceleyen bir yöntemdir (Kozinets, 2010, s. 4). Netnografiyi dijital düzlemdeki etnografi olarak düşünmek mümkündür. Bu çalışmada da var olan dönemi anlamının ancak bu iki düzlemi birlikte düşünmekle mümkün olacağından dolayı her iki yönetime birden başvurulmuştur.

2. ANLAM ARAYIŞININ TARİHSELLİĞİ

Modernitenin bıraktığı dünyayı rasyonel olarak anlamak o kadar işlevsel bir miras olmalı ki bizler bugün halen kültürel dönemselleştirmeleri modernite sözcüğüne eklemeler yaparak isimleştirmekteyiz. Modernite ile başlayan evreni sistemli ve birikimli ilerleyen bilimle anlama çabası sayesinde insanlık tarihini de var olan gelişmeleri takip ederek belirli dönemlere ayırarak kavranabilirliğini artırmak bir düstur haline gelmiştir. İnsanlık her ne kadar tarihsellik kavrayışının kolaylaştırıcılığı ile dünyayı anlamlandırma çabası gütmekteyse de bu kategorileştirmeler izafi olup coğrafya gibi pek çok etkene göre değişkenlik göstermektedir ve her dönem bir önceki dönemle derinden ilişkili olup tarihsel ölçekteki bütün dönemlerle de az veya çok ilişki içerisindedir ve bu ilişki sürekli bir devinim halindedir. Kuantum dünyası da bugün her ne kadar geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki duvarları inceltmiş olsa da insanın zaman düzleminin ilerlemeci akışını bir sabit olarak algılaması yüzünden tarihsellik yanılığına düşmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu çalışmada da dönemselleştirmelerin mutlaklığından çok; muğlak, geçirgen ve kaotik olduğu kabul edilmekle birlikte toplumsal dinamiklerin değişiminin daha iyi kavranabilmesi ümidiyle, dönemselleştirme kolaylığına başvurma tercih edilmiştir.

Bu bölümde başvurulan dönemselleştirmeler toplumsal dinamiklerin değişimini takiben özellikle kitle iletişim araçlarının değişimi üzerinden yapılan dönemselleştirmeler olup bu dönemlerin değişiminde özellikle doğa-kültür dikotomisi ile ruh/zihin-beden düalizminin değişim seyri dikkate alınmıştır.

2.1. Premodernite

Dönemler içerisinde belki de en uzun zaman aralığına sahip premoderniteye ilişkin net bir zaman aralığı olmamakla birlikte genel olarak modern öncesi zamanlar

olarak tanımlanmaktadır (Nasr, 2001; McLuhan 2011; Ong, 2013). Bu çalışmada da kültür tarihinin, tarih öncesi olarak sınıflandırdığı devirlerden matbaanın bulunmasına kadar uzanan zaman aralığını premodern olarak isimlendirmekte ve çalışma bu dönemle başlatılmaktadır. Çalışmayı premoderniteden itibaren başlanılmasının temel sebebi premodernitenin metamodernizmle ilişkisini daha net bir şekilde ortaya koyabilmek ve metamodernizmi daha sağlam bir düzleme oturtmaktır.

Merlin Donald'ın doğa ile kültür arasındaki ilişkiyi nörofizyolojik bağlamda incelediği çalışmada sunduğu Bilişsel Evrim Teorisine göre insanlık dört aşamadan geçmiştir. İlk episodik aşamada hayat kurtarıcı basit bedensel tepkiler oluşurken ikinci mimetik aşamada, güçlenen bilişsel ve sembolik iletişim söz konusudur. Üçüncü mitolojik aşamada artık sözel yeterliliğe ulaşılır. Son aşamaya ise yazının icadı ile geçiş yapılır (Donald, 1993). Temelde bütün bu aşamalar birbirinden ciddi farklılıklar arz ettiği için ayrı ayrı başlıklar altında incelenmesi gerekir; fakat çalışmanın bağlamından uzaklaşmamak adına yalnızca varılacak noktaya ışık tutabilmesi için Donald'ın teorisinin son iki aşaması premodernite kapsamında incelenecektir.

Bu noktada doğa ile kültür arasındaki en derin ayrımın yazıdan öte tarımın başlamasıyla olduğunu ifade eden Diamond'ın, tarımın pek çok sorunun kökeninde yatan asli problem oluşuna dair kuramı (Diamond, 2018), çalışma özelinde önem arz etmektedir. Temelde yazının da ortaya çıkmasını sağlayan etkenlerden birinin tarım ve buna bağlı olarak artı değer olduğu düşünüldüğünde premodernite içerisindeki kırılımı tarımla başlatmak mümkündür. Ancak bu çalışma bağlamında kitle iletişim araçlarının anlam sabitini her seferinde yeniden yerinden edebilen, denklemdaki değişkenler olup yeni bir sabitin bulunma çabasına da etki ettikleri düşünüldüğünde daha anlaşılır bir tablo sunabilmek adına yazı değişkeni tercih edilmiştir. Bu ilişkisellik bile aslında bu tür ayrımların ne kadar muğlak olduğunu henüz çalışmanın başında tekrar gün yüzüne çıkarmaktadır.

2.1.1. Mitolojik Kültür

Mitolojik kültür aşamasının uzun bir zaman aralığına sahip olması ve her ne kadar arkeolojik ve antropolojik çalışmalar sonucunda bu döneme ilişkin artan veriye rağmen bilgilerin yetersizliği tutarlı bir tablo çizmeyi zorlatırırsa da değişime etki eden koşulların görece hızlı bir şekilde değişmemesi sonucunda kaotik denklemde yerleştirilen anlam sabitinin ihtiyaçları uzun süre karılayabildiğine modernist bir ifadeyle insanlığın yarattığı kültürle uzun süre dünyayla baa çıkabildiğine dair kanaatimiz döneme dair çıkarımda bulunmayı kolaylaştırmaktadır.

Premodernitenin mitolojik dönemi özellikle doğa-kültür ayırımının derinlemediği, aksine bir bebeğin dünyayı algılayıına benzer şekilde evrenin bir bütün olarak kavrandığı, insanların hayvanlarla ve bitkilerle i içe oldukları, hiyerarşik yapıların kurgulanmadığı, kategorilendirmelerin asgari düzeyde olduğunu bildiğimiz dönemdir. Ruh ve madde gibi bütün daliteler birbirinin içerisinde erimektedir. Öte yandan mitlerde yer alan androjen varlıklar cinsiyet ayırımının olmayıına, hibrit karakterler de insan, hayvan ve bitki ayırımının olmayıına işaret eder. Yüce varlıklarda dahi bu özelliklerin izi sürülebilir. Androjenliği zerklik, g ve bütünlük olarak betimleyen Eliade'a göre, "Arkaik dinlerde Yüce Varlıklar androjendir, hem erkek hem kadındır, hem göksel hem yerseldir." (Eliade, 2017, s. 198). Mitlerdeki diğer varlıklarda da kaotik yapı sezilir ve bu durum sembolizme başvurularak yaratılır. Bu semboller, plastikiyetleri sayesinde de zaman ve mekana uyarlanabilirler. Bu bağlamda mitleri yazısız tarih deyileri olarak gören Lvi-Strauss mitlerin iletişimsel yönüne de vurgu yapar. Ona göre mitler geçmiş, ŗimdi ve gelecek arasındaki bağlantının kurulmasına katkı sağladıkları için toplumun hafızasını yansıtırlar (Levi-Strauss , 2013, s. 26).

Strauss'ın bu ifadesine istinaden bir okuma yapıldığında arkaik mitlerdeki örüntülerde egaliter bir toplum yapısı fark edilir. Öte yandan yaratılış mitlerine odaklanıldığında insanın topraktan değil, hayvanlardan evrildiği ve ilk yaratılanın erkek değil, doğurganlığın ve sürdürülebilirliğin sembolü anatanrıça oluşu dönemin kültürel yapısını yansıtır.¹

Her şey her şeyle ilişkilidir; söz, metinle; doğa, kültürle; anlatı, melodiyle; ruh, bedenle; birey, toplumla yakından ilişkilidir. Henüz kültür kendini doğadan, sanat da aynı şekilde kendini kültürden ayırmamıştır. Bu yüzden ilk sanatsal dışa vurumlar doğayı betimler. Şu ana kadar bulunmuş en eski kaya resminin üç yaban domuzu ile insan el izlerinden oluşmuş olması bu bağlamda değerlendirilebilir (Brumm, ve diğerleri, 2021). Sonuçta kültürel olan her şey doğaya içkindir.

Kabilelerden oluşan toplumsal yapıda toplam nüfus azdır, dolayısıyla doğa yeterince cömert görünür. Göçebe yaşam tarzında yaşam dinamiktir, coğrafya değiştikçe mitler de plastikyetleri sayesinde yeniden form alırlar ve hayat kurtarırlar; fakat ideolojileşmezler, hiçbir kitle iletişim aracının dolayımından geçmeden öz şekliyle aktarılırlar. Söz bütünseldir ve sınırları kaldırır, süreklidir, bir zaman dilimine hapsedilmez, dönüşür, akar, katılaşmaz. Mekan düzlemine de hapsedilemez, sadece hatırlatıcıdır; ancak anda anlamlarla doludur, mitolojiktir ve canlıdır. Jacques Ellul sözün niteliğini çarpıcı şekilde *Sözün Düşüşü* adlı eserinde betimler, ona göre söz yalnızca “hakikat” ile ilişkiliyken, imaj yalnızca gerçeklikle ilişkilidir (Ellul , 2012).

Başka bir açıdan sözün ve sesin arkaik dönemi yansıtan bir niteliği de vardır; çünkü işitme duyusunun güçlülüğü avcı toplayıcı dönemde hayatta kalabilmenin önemli bir göstergesidir. Fakat tarımla görme duyusuna atfedilen değer diğer bütün duyuları

---

¹ <<https://www.youtube.com/watch?v=pbUveGG60vc>> [“Gerçek Mitoloji Bu Değil”] [Erişim Tarihi: 13.12.2021]

aşmaya başlar. Hatta aydınlama gibi ilerlemeye ilişkin pek çok ifadenin dile yerleşmesi bunun bir yansımasıdır. Arkaik döneme ait duyma ve koku alma duyuları, görme lehine ötekileştirilir. Artık göz, rasyonalitenin duyusudur. Bu durumla bir bebeğin anne karnındayken görme duyusunun en son gelişen duyu olması ve bunun sonucunda karanlıkta görüşün zayıf oluşuna karşılık kalp atışı ve diğer organların sesini duyabilmesi hatta annesinin sesini de ayırt edebilmesi ile ilişkilendirilebilir (Özyazıcı, ve diğerleri, 2021). Belki de bugün bizlerin müziğe ve kulaklıklara bu kadar düşkün oluşumuzun sebeplerinden biri de bu kökensel özlemdir.

2.1.2. Teorik Kültür

Temelde ticari kaygılar çerçevesinde ortaya çıkmış olduğunu düşündüğümüz yazı, toplumsal ölçekteki değişimleri beraberinde getirir. Daha ziyade küçük ölçekli, bireysel veya kabilesel olan kutsal anlayışı daha kitlesel bir boyuta ulaştır ve akışkan ve değişken olan mitik doku katılma ve ideolojikleşme sürecine girer. Mitolojik anlatıların yazıyla sarsılması toplumsal ölçekte büyük değişimleri beraberinde getirir, ardından paranın ortaya çıkışı bu duruma büyük katkı sunar. Bir zamanlar kaotik olan evren, Hesiodos'un *Theogonia* adlı destanındaki anlattığı gibi kosmosa evrilir (Hesiodos, 2014, s. 62-63) ve ezeli, ebedi madde, bütüncül bir yaşam ve canlılık algılayışı yavaş yavaş çözülür, yani mitos yerini süresiz ve ara ara kopuşlarla yerini logosa bırakır. Bu değişimler toplumda imtiyaz sahibi kişiler tarafından lehte kullanılacak bir yapıya bürünmeye başlar. Doğadan kopmaya başlayan insan doğayla bütünleşik anlamı; kategorileştirmelerle, hiyerarşilerle, daha karmaşık toplumsal organizasyonlarla böler. Artık her şeyin bir sahibi vardır. Tarımla başlayan artı değer kime ait olduğu veya olması gerektiği belirlenir. Baba rolünün de keşfiyle eşitlikçi toplumsal yapı ata lehine değişir ve eril tahakküm kendini gösterir. Demokratik yapı kendisini otokratik yapıya

birakır hatta kutsal olan, eril olan üst sınıfların tekeline girmeye başlar ve doğaya içkin olan anlam, aşkınlığa bürünür. Rönesansa kadar sürecek monoteist dinlerin ataerkil aşkınlık düşüncesi yavaş yavaş sirayet eder ve değişen toplumsal yapıda dünyanın kaotik sürecini anlamlandırabilmek için yaratılan örüntülerin vardığı anlam sabitinin niteliği derinden değişir.

Bu süreç o kadar sarsıcı bir değişimdir ki Kaya bunu modernizmin başlagıcı, yani arkaik egaliter dönemin bitişi ve klasizmin doğuşu olarak tanımlanması gerektiğini söyler.² Fakat genel kabul gören modernite kavramının başlagıcı daha geç bir tarihe, dinin reddedildiği tinsellikten rasyonelliğe geçildiği, matbaanın yaygınlaştığı zaman aralığıdır.

Batı felsefe tarihinin başlatıldığı bu mitostan logosa geçiş döneminde doğadan kopuş, doğanın araştırılacak nesne konumuna indirgenmesi ile derinleşir. Her şeyin temel ilkesi (*arkhe*) doğada aranır; fakat henüz madde ile ruhun sınırları keskin bir şekilde çizilmez ve bugün eski materyalizmler olarak değerlendirilen temellendirmelerde *arkhe* tanımı farklılaşsa da onun madde olduğu konusunda bir ortaklaşma vardır. Thales'in (MÖ 624-546), Anaksimenes'in (MÖ 585-525), Herakleitos'un (MÖ 535-475), Ksenophanes'un (MÖ 570-480) düşünceleri bu bağlamda örnek teşkil eder. Fakat Pisagor'la (MÖ 570-495) birlikte *arkhe* boyut değiştirir ve *arkhe* artık sayılardır, somuttan soyuta geçilir ve bununla ruh-beden, materyalizm-idealizm düalistesi net bir şekilde gündeme gelir. Pisagor'un sunmuş olduğu bu sınıflandırma biçimi "on karşıtlıklar tablosu" ile daha da üst noktaya taşınır ve bir olan zıtlar artık birbirinin karşısında konumlanırlar.³

Şekil 1: Pisagor'un Karşıtlıklar Tablosu

Sınırlı	Sınırsız
---------	----------

² <<https://www.youtube.com/watch?v=25ePzvSq0fw>> ["Arkaik" vs. "Modern", Üç Doğamız, Çatışkılar..."] [Erişim Tarihi: 10.11.2021]

³ <<https://www.friesian.com/gender.htm>> ["Gender Stereotypes and Sexual Archetypes"] [Erişim Tarihi: 06.11.2021]

Tek	Çift
Tekillik	Çoğulluk
Sağ	Sol
Erkek	Kadın
Dingin	Hareketli
Doğru	Yamuk
Işık	Karanlık
İyi	Kötü
Kare	Dikdörtgen

Tablodan anlaşılacağı üzere sözlü kültür döneminden kopuş, toplumsal değişim ve hiyerarşi, çok temel bir ayrışmayı beraberinde getirir. Kadın erkeğin, iyi kötünün, tekil çoğulun karşısındadır, yan yanalık veya iç içelik biter. Önemli olan bir diğer nokta da kadın negatif, erkek pozitif özelliklerle ilişkilendirilir. İdeal, uyum ve kosmos ataya işaret ederken kültürle bağdaştırılır; fakat ana, uyumsuzluk ve kaosla doğaya gönderme yapan konumdadır. Doğa ise maddi olandır ve Latince *material* kelimesinden türetilmiş olan Mutter, mother, madre, mata kelimeleri anneyi temsil eder ve toprak ile dişi bağlantısı kurulur (Kaya, 2000, s. 40). Baba ise kutsal ve iyi olandır. O, maddenin karşısına tinsel ve göksek soyut bir varoluş olarak yerleştirilir. Anne ile maddenin bu ilişkiselliği daha sonra posthümanistler tarafından yeniden gündeme taşınır.

MÖ 800-200 arasındaki bu paradigma değişiminin yaşadığı döneme Jaspers Achsenzeit, Eksen Çağı veya Çiçek'in (2007) tercümesiyle Mihver Çağı adını vermektedir. Jaspers'e göre bu dönem insanlık tarihinin en önemli kazanımları edindiği dönemdir. Bu kazanımlara yol açan değişimlerin öncülerini ise şöyle sıralar: "Bu dönemde Çin'de Konfüçyüs, Laotse; Hindistan'da Upanişadlar ortaya çıktı, Budha yaşadı; İran'da iyi ve kötü arasındaki kavgayı hayatın temelini koyan Zerdüşt; Filistin'de İlyas'tan

Yuşa'ya ve diğerlerine kadar Peygamberler; Yunan' da Homer; filozoflar: Parmenides, Heraklit, Platon; trajedi yazarları; Thukydides ve Archiemedes yaşadılar" (Çiçek, 2007, s. 38). Eksen Çağı bu anlamda hem Doğu'da hem de Batı'da eşzamalı olarak gerçekleşen olaylar sonucunda insanlığın içkinlikten aşkınlığa ve evrensel mutlakiyetçiliğe geçtiği köklü değişim çağıdır. Antik Grek Felsefesi ile eski Türk Kozmogonisi ve Çin Felsefesi bağlantısını Japers'in ortaya koyduğu bakışla inceleyen Kurşunluoğlu, Eksen Çağı'nda bu üç ayrı coğrafyada paralel değişim süreçleriyle varılan evrensel nokta olduğunu savunur (Kurşunoğlu, 2020). Doğaya içkin olan kültürün doğadan bağımsızlaşma sürecini tamamlayamayan ara geçiş formları ise Hint mitolojisinde Şiva, Yunan mitolojisinde ise Dionysos'tur. Bu arkaik tanrılar androjen yapılarıyla doğa ve kültür bütünlüğünü halen yansıtır niteliktedir. Öte yandan henüz bu aşamada doğa-kültür ayrışmasının tetiklediği zıtlıklar arasında bir orta yol bulma çabası vardır. "Onda karşıtların birliğine dayalı ikicilik (xing/xang) olduğu kadar, karşıtların birliğini değişimin sürekliliği içerisinde algılayan (Yi Ching) bir olguculuk da vardır. Yine onda karşıtların değişken birliğini içeren bir tekçilik (Tao) olduğu gibi, bu tekçiliği transandantal bir boyuta taşıyan (tai chi) aşkınlık da vardır." (Kurşunoğlu, 2020, s. 11). Benzer şekilde Herakleitos'a (MÖ 535-475) göre zıtlıklar, değişim sürecini meydana getiren Logos yasası sayesinde birleşir. Diğer felsefelerde de benzer nüaslar bulunabilecek olsa da karşıtlık düşüncesinin tohumu çoktan ekilmiştir.

Herakleitos'un akabinde Parmenides'in (MÖ 495-430) akıl vurgusu ile Protogoras'ın (MÖ 481-411) "İnsan her şeyin ölçüsüdür" düşüncesi dönemin insan merkezliğini gözler önüne serer. Sokrates (MÖ 469-399), Platon (MÖ 429-347) ve Aristoteles'e (MÖ 382-322) gelindiğinde ise ruh ve beden net bir şekilde ayrışır ve ruh bedeni galebe çalarken bedenler arasında da hiyerarşi gözetilir. Helenistik dönemde de Yeni-Platonculukla aşkın ve tinsel Tanrı kavrayışı devam eder. Bu inanışa göre hiyerarşik düzlemin en üstünde Tanrı, onun bir altında Tanrı'dan ilk meydana gelen Nous, bir altında

Nous'un ilk yarattığı varlık Evren ruhu ve en alt katmanda bireysel ruhlar ve madde yer alır. Bireysel ruhlar, Tanrısal mertebeye ulaşmaya çalışır; fakat çoktan bedene hapsedilmiş ve maddesel boyuta düşmüştür; bu yüzden bedensel bağlardan kurtulmalı ve ruhu arındırmalıdır.

Antik Yunan toplumsal yapısıyla düşünürlerin temelledirdiği yaklaşımlar değişimin ne kadar köklü olduğunu yansıtır. Düalizm düşüncesinde net hiyerarşiler söz konusudur; kültür, doğanın; ruh, beden; erkek, kadının üstünde konumlandırılır. Monoteist dinlerin bu hiyerarşileri güçlenirken etkileri geniş coğrafyalara yayılmadan önce antik dönem mistik inanışları ile Hristiyanlık görüşü arasında gnostisizm ile bir tür geçiş yaşanır. Batı ve Doğu inanışları arasında adeta bir köprü konumunda duran bu mistik inanış, toplumsal değişim sürecini hissettirir. Bilme yetisi olan “gnosis” e akıl aracılığıyla değil, psişik yollarla erişimi dönemin belirgin unsurunun ruh olduğuna işaret eder. Gnostisizmde, Platon'un Timaeus diyaloguna benzer yapısıyla, insanın ruh, beden ve akıldan meydana gelişi, sınıflandırmanın yapısını gösterir. Gnosis olan ruh erildir ve en yüce olan asıl bileşendir. Ardından ruh, insana özgü olan dışil özellikteki akıl bileşeni ile bir alt mertebeye düşer ve en sonunda beden örtüsünün örtülmesiyle ruh adeta bir hapisanededir ve ruhun tekamülü için bu örtülerden kurtulunması gerekir (Rudolph, 1987, s. 113). Bu hiyerarşik düzen ataerkil ruhani ideolojinin göstergesidir. Gnostisizmde tutsak olan ruhları ilahi alemde yürüyüşüne inerek kurtaracak olan Redeemer inanışı, monoteist dinlerdeki kıyamet senaryolarındaki kurtarıcı inanışıyla birlikte Yahudilik ve Müslümanlıktaki aşkın ve tek olan Tanrı temellendirmesiyle de benzerlikler arz eder. Kapsayıcılığıyla toplum nezdinde kabul gören gnostisizm monoteist inanışların yayılışına etki edip tektanrıcılık motifinin güçlenmesine katkı sunar.

Siyasi sebepler sonucunda başlayan Kavimler Göçüyle yerel kültürler Romalılarla kaynaşmaya başlar ve sonucunda farklı milletler ortaya çıkar. Sonuçta kabile yaşamından çıkıp devletleşmiş ve oradan da imparatorluk sürecine girmiş olan milletleri de büyük bir

şemsiye altında toplayabilecek eril, baskın ve sistemli güçlü dine ihtiyaç olur. Bu bağlamda pek çok mistik anlayışla ve anaerkil hissiyatla ilişkiselliği olan Hristiyanlık kilit noktadadır. Orta Çağ'daki kölelik, savaşlar, açlık, yoksulluk ve salgınlar karşısında insanın sığınacağı aile huzurunu hem anne hem de baba figürüyle Hristiyanlık karşılar.

Hristiyanlık öğretilerinde, Antik dönemde dillendirilmeye başlanan, fiziki dünya ile öte alem arasında ceza ve ödüle dayalı bir ilişki kurulur. Tanrı'nın dünyadaki insanlar üzerindeki tahakkümü belirginleşir ve bu tahakküm hiyerarşik yapının üstündekiler tarafından toplumları bir arada tutma ve kullanma kaynağı olarak keşfedilir. Maddi ihtiyaçtan çok manevi değerler ön plana çıkarılır ve yoksul insanlar manevi ihtiyacı karşılamak için dine sığınmak zorunda bırakılır, varlıklı insanlar da maneviyatı kullanır. Hem feodalite ile hem de Hristiyanlıkla birlikte toplumsal anlamda hiyerarşi keskin bir şekilde eril varlıklı sınıfın lehine çizilir. Yahudilikle başlayan ve Hristiyanlıkla sürdürülen bu anlam dünyasının inşası Müslümanlıkla devam eder ve Müslümanlıkla Tanrı, daha da aşkınlaşır (Agibakova & Donskoy, 2017).

Daha mistik bir noktada duran Doğu öğretilerinde de bu dönemsel değişimler okunur. Sınıflandırmalar ve hiyerarşilerle dolu fiziki dünyanın karşısına bir öte dünya yerleştirilmez. Fiziki dünyaya bağlı, reenkarnasyon ve karma kavramlarıyla, ceza ve ödül sistemi kurulur. Genellikle ceza bizzat fiziki dünyaya gönderilmiş olmak iken, ödül bu dünyaya hiç gelmemiş olmaktır. Aşkınlıktan ziyade içkin olan tanrıya ulaşmak asıl gayedir ve bunun için yeniden doğuş döngüsünde sürekli yükselmek gerekir. Dolayısıyla bedenlenişler arasında bir hiyerarşi gözetilir. Bedenler "kendini bilme" çabasındaki işlevlerine göre sıralanıp insan, bu bağlamda en üst noktaya yerleştirilir. Sonuçta ruh ve beden arasında da bir hiyerarşi bulunur ve beden ruhun yükselmesi için yalnızca bir araç olarak görülür. Sonuçta Doğu inanışlarının Antik dönem yaklaşımlarına yakınlıkları dolayısıyla egaliter arkaik döneme görece "daha yakın" oldukları düşünülebilir (Dhavamony, 1973). Tabi bununla birlikte Frazer'ın ortaya koyduğu şekliyle bütün dini

anlayışların aynı kaynaktan köken aldıkları fikrini de zikretmek gerekmektedir (Frazer, 2018).

Orta Çağ'da Batı'da Tanrı fikri her şeyin merkezine yerleştirilir ve bu Tanrı düşüncesini keşfeden “eril” insan, bütün varlıkların merkezine yerleştirilir, dolayısıyla da insanın yaşadığı dünya da evrenin merkezindedir. Her şey insanın etrafında dönmektedir. Artık kültürden aşağı olan doğa, kültürün kaynağı olan insanın yalnızca fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasına aracılık edebilecek bir dekodur. Doğa, insanın bedeniyle ilişkilendirilirken günahkar ve yersel olanı temsil eder. Bunun karşısındaki ruh ise tanrısal ve göksel olana yakındır. Bu anlamda ruhun kurtulabilmesi için beden kontrol altına alınması gerekmektedir.

Merkeze yerleştirilmiş olan dinin, yerini daha sonra dolduracak olan bilimsel çalışmalara ise Haçlı Seferleri sonucunda yer verilmeye başlanır; fakat bilim halen Tanrı'nın iradesi kapsamında olup dini kurumların tekelindedir. Kitle iletişim aracı olarak yazı da bu dönemde özellikle dini yaymak için kullanılır. Papirüslerden sonra parşömenin kullanıma girmesi, ardından kağıda başvurulması ve en sonunda Gutenberg'in baskı tekniğini ilerleterek matbaayı geliştirmesi dinin tekelinde olan kitap baskısını derinden değiştirir. Matbaa, İncil'in de halk tarafından okunmasını sağlar ve halk Roma Kilisesi'ni sorgulamaya başlar. Sonuçta dini otoritenin sarsılması yeni bir döneme zemin hazırlar.⁴

Yukarıda premoderniteye ilişkin çizilmeye çalışılan tabloda pek çok motif yer almaktadır. Genel hatlarıyla egaliter mitolojik dönem “daha saf” daha az hiyerarşinin olduğu bir dünya tasavvurunu çağrıştırır, buna karşılık teorik dönem; ataerkil, sınıflandırmaların ve ayrışmaların söz konusu olmaya başladığı dönemdir.

---

⁴ <<https://youtu.be/vXahAnR2gaw>> [“Modernizmden Postmodernizme”] [Erişim Tarihi: 23.12.2021]

2.2. Modernite

Modernitenin hareket noktası genellikle Rönesans olarak işaretlenir; fakat Rönesans ve Reform'a giden yol aslında matbaa tarafından hazırlanır. Yazılı kültür dönemi diğer bir kitle iletişim aracı olan televizyonun yaygınlaşmaya başlamasına kadar yaklaşık beş yüz yıl sürer. Matbaanın yaygınlaşmaya başlaması Weber'in de altını çizdiği gibi protestan reformizmini gündeme getirir. Martin Luther'in Katolisizm karşıtı bildirisini "havas Latince" yerine "avam Almanca" ile yazması ve bunu matbaa sayesinde yayması, bilgiyi kilisenin tekelinden çıkarır ve baskın olan Katolik dinin küresel otoritesini sarsar. İncil'in de Almanca basılmasıyla birlikte din yerel düzeye inip halkın yorumuna açılır ve Hristiyanlığın ulusallaşması süreci gündeme taşınır. Bu bağlamda imparatorlukların yerini ulus-devletler almaya başlar. Öte yandan çevirilerin yaygınlaşması, kitap sayısının artması, okuma yazma oranının yükselmesi bilimsel gelişmenin önünü açar. Bununla birlikte derebeyliklerin yıkılışını hazırlayan barutun ve coğrafi keşiflere zemin hazırlayan pusulanın da bu dönemin şekillenmesine etkisi kritiktir. Öte yandan Newton'un bilime olan katkılarının da devrimsel nitelikte sonuçları olur. Sonuçta bu etkenler din, bilim, sanat, siyaset olmak üzere toplumsal dinamiklerde köklü değişiklikleri gündeme getirir. Bu gelişmeler bir doğru üzerinde evrimsel olarak ilerlemekten ziyade birbirini besleyen kompleks bir yapıda olup bir sonraki adımda sanayileşme sürecini de berberlerinde getirmişlerdir (Jeanniere, 2011).

Toplumsal ölçekteki değişime ilişkin bu genel girizgahtan sonra özellikle dönemin paradigması rasyonalitenin inşasına dair ayrıntılara değinmek çalışma bağlamında değerlidir. Antik dönemin, tarih öncesi çağlar ile Orta Çağ arasındaki geçiş konumuna benzer bir biçimde, Rönesans Dönemi de Orta Çağ ile Aydınlanma dönemi arasında bir geçiş konumundadır. Hatta Rönesans kelimesinin karşılığı yeniden doğuşun Antik döneme gönderme yapması da bu anlamda manidardır. Rönesans'ta ruh kavramının hem insanlara hem de insan olmayanlara atfedilmesi Orta Çağ'a göre "daha demokratik"

bir yapı hissiyatı verirken burada insan ruhunun en üst mertebeye yerleştirilmesi hümanizm düşüncesini yapılandırır. İnsan varlığının bu şekilde kavramsallaştırılması her ne kadar insan ayrıcalığını tetiklese de diğer canlılara da söylemsel çerçevede ruh bahşedilmesi onların ontolojik eyleyciliklerine işaret etmektedir (Yılmaz, 2017-2018, s. 116). Bu bağlamda Mirandola'nın (1463-1494), Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerin felsefeleri ile Hermetisizm ve Kabala öğretilerini birleştirme gayretinin yanı sıra Erasmus'un (1466-1536) Hristiyanlığı hümanizmle ortak paydada buluşturma gayretiyle birlikte Stoacılığın yeniden gündeme gelmesi Rönesans'ın bir geçiş dönemi olduğu fikrini destekler niteliktedir.

Orta Çağ'da doğanın kaotikliğini Tanrı ile çözme yönteminin faydacı olmadığı, aksine toplumsal kaosa da neden olduğu kanaatinden hareketle Tanrı yerine insan aklını ortaya koyarak doğaya hükmetme düşüncesinin daha faydacı olabileceği fikri duyumsanır ve kültürün doğaya mutlak egemenliği söz konusu olmaya başlar. Copernicus'in 1543'te Orta Çağ'daki geosantrik yerine heliosantrik evren anlayışı bu düşünceye katkı sunar. Kepler ve Galileo'nun alana ilişkin çalışmaları süreci destekler. Bacon'ın "Bilmek egemen olmaktır." düşüncesi ise dönemsel paradigmayı özetler niteliktedir. Descartes (1596-1650) ise bilme üzerine yaptığı kuşkucu tefekkürler sonucunda "Düşünüyorum, o halde varım!" önermesiyle kuşku duyulamayacak olan bilgiye ulaştığını söyler ve insanı, düşünen bir özne olarak bilme yetisine sahip olabilecek varlık olarak konumlar. Tanrı, ruh ve beden tözü kavramsallaştırmasıyla birlikte zihin-beden dualizmini, aydınlanma çağının temeline oturacak olan kartezyen sistemini başlatır. Beden ve ruh düalitesi ise Yılmaz'ın Descartes'tan aktarımıyla "Aklımı ve düşünen bir canlı olarak kendimi düşündüğümde kendimi bir bütün olarak gördüğümden parçalara ayıramıyorum. Görünüşte aklım bedenimle birleşmiş gibi görünse de, eğer bedenim bir bacağı, bir kolu ya da başka bir parçasını kaybederse parçalanır; fakat akıl gene de parçalanmaz ve esasında hiçbir şey kaybetmez (Yılmaz, 2017-2018, s. 117).

Bu dūşünsel ortamın űzerine Fransız Devrimi ile Sanayi İnkılabı'nın katkısı sonucunda doğaya egemen olma dūşüncesi perçinlenirken siyasi ve dini erkler sorgulanır. Aklın her űeyi çözeceğine dair inanç güçlenir. Din, yerini çoktan akla bırakmaya hazırdır, Tanrı istenilen űtopyayı yaratamamıştır. Artık “insanlaştırılmış Tanrı”nın yerine “tanrılaştırılmış insan” özneginin bir űtopya yaratma çabasının vaktidir. Buna ilişkin Nietzsche'nin vurgusu ise hayatidir: “Nasıl bir kefalet töreni düzenlesek, hangi kutsal oyunu oynasak? Bu eylemin büyüklüğü bizim için fazla büyük değil mi? Bu ancak eylemi gerçekteştiren e yaraşır sayıldığı için bizim Tanrı olmamız gerekmiyor mu?” (Nietzsche, 2003, s. 130).

Aydınlanma bütün bu noktaları birleştirir ve yeni bir meta anlatı kurmaya girişir. Her űey sınıflandırılıp tanımlanıp rasyonel düzleme yerleştirilmeye çalışılır. İnsan bu rasyonel düzlemin kurucusu olarak zirvededir. Fakat bir problem vardır, özellikle coğrafi keşiflerin sonucunda fark edilen “farklı insanların” rasyonel düzleme oturmayışı bu diyagramı bozar. Bunun da en net çözümlü onları rasyonel düzleme getirebilmektir. Bu amaçla sömlürgecilik faaliyetleri meşrulaştırılır. Antropoloji de bu bağlamda insanların ırklara ayrılmasına, tanımlanmasına ve hiyerarşiler kurulmasına katkı sağlar. Sömlürgecilik ve milliyetçilik faaliyetleri de bu bağlamda hız kazanır.

Kırdan kente göç faaliyetlerinin etkisiyle bireyselliğin kolektif yaşama galebe çalmasıyla yalnızlaşan modern bireyin bir gruba ait olma ihtiyacını da bu milliyetçilik akımları karşılama talebine girişir. Kitapla dünyayı tanımaya başlayan birey gazetenin basılmaya başlamasıyla daha hızlı bir şekilde dünyadan haberdar olur. Birey, dünyadan daha hızlı bir şekilde haberdar oluken konu başlıklarının artmaya başlamasıyla da parçalanmışlık başlar. Dolayısıyla birey, küreselleşen yalnızlaşan ve parçalanan benliğine kitle iletişim araçları dolayımından kendine benlik beğenmeye başlar. Sonuçta kentteki bireyin, kolektif yaşamın dinamiklerine özllemi ve yalnız yaşama entegrasyonu bu kitle iletişimlerin dolayımıyla karşılanmaya çalışılır. Geniş aile yerine çekirdek ailenin

toplumsal merkeze yerleşmesiyle de kentteki kadınlarda da birey olma mücadelesi gündeme gelir. Bütün bu süreç yine hiyerarşinin en üstündekiler, yani maddi sermayeye sahip olanlar tarafından kendi lehlerine kullanılır.

Beden artık din tarafından kontrol altında tutulması gereken bir nesne konumundan, düzeni ve sistemi yaratmanın aracı olur. Sennett'e göre, 17. ve 18. yüzyılda Fransa ve İngiltere'de yapılan kılık kıyafet düzenlemelerinin gayesi toplumda ait olunan yeri gösteren bedensel imgeler kullanılarak sokakta bir toplumsal düzen inşa etmektir (Sennett, 2010, s. 99). Dolayısıyla beden aklın göstergesi olduğu ölçüde değerlidir. Sonuçta beden aklın hiyerarşisini işaretleyebilen bir araçtır ve bu yüzden dini, sınıfsallığın nesnesi değil, toplumsal sınıfsallığın Foucaultyen anlamda "biyo-iktidar"ın nesnesidir.

Temelde kapsayıcı bir ütopya vaadiyle yola çıkan rasyonalizmin geldiği noktada herhangi bir ütopyadan bahsedilemez. Kadınlara haklar tanınmaya başlanırken daha derin ötekileştirme tanımlarıyla kartezyen makasın iki yakası daha da uzaklaşır. Önemli olanın en akıllının saptanıp, "tanrılaştırılmış insan"ın kim olduğunu bulmak olduğu bir sistemde önce bütün varoluş bağlamında antroposantrik bakış, ardından insanlık bağlamında da etnosantrik bakış ve en sonunda sınıfsal hiyerarşi yerleştirilir. Artık "tanrı insan"ın kim olduğu belirginleşir. Nietzsche'nin *übermensch*'i, Leonardo Da Vinci'nin *vitruvius adam*'ı "tanrı insan"ın bir yansımasıdır. Braidotti'ye göre hümanizmin merkezindeki bu insan sağlıklı-beyaz-erkektir (2018). Bu bağlamda sağlıklı oluşu hem "saf" genetik hem de maddi sermayesiyle, beyaz oluşu Avrupalılığıyla, erkek oluşu da "üst" cinsiyet kimliğiyle ilişkilendirilir. Tabi her ne kadar erkek halen diğer bütün cinsiyet kimliklerinin üzerinde bir konumdaysa da Orta Çağ'a göre eril egemenlik zayıflar. Değişen kitle iletişim araçları sayesinde dokunulmazlığı olan ataerkil sistem sorgulanır.

Sonuçta yazının dinin tekelinden çıkmasıyla hiyerarşileri karşısına alma girişimi basit bir demokratikleşme hareketinden ileri gitmez; çünkü hiyerarşiler aklın tekelinde

yeniden kurulur, hem doğa hem “ötekiler” araçsallaşır ve en sonunda II. Dünya Savaşı bu durumun en sert göstergesi olur.

2.3. Postmodernite

II. Dünya Savaşı sonrası dünya bir enkaza dönüşür. “Modern” bireylerin tutunacakları bütün dallar bir bir kırılır, önce dinde sekülerleşme, ardından milliyette küreselleşme ile koca dünya düzene sokulmaya çalışılan bütün örüntülerini yitirir; yerine her şeyin kayganlaşmaya başladığı bir zemin gelir. Televizyonun da bu sürece paralel olarak yaygınlaşmaya başlaması tesadüf olmasa gerektir. Televizyon can sıkıntısı içindeki bireylerin yegâne zaman doldurma aracı haline gelir. Kapitalist sistem de bu noktada kendisine bu kitle aracı dolayımında geniş bir alan edinir. Bütün meta anlatılara olan güvenin sarsılması manevi ve ruhsal ihtiyaçların bedensel hazlara yenilmesine sebebiyet verir. Bireysel kimlikler ruhsal bir oluşumdan ziyade fiziksel, maddesel, görünür olandan ibarettir. Uğruna mücadele edilecek bir anlam yoktur; bu yüzden önemli olan hoş gidene, haz verene anlık da olsa ulaşabilmektir. Önce maneviyatın sonra da aklın çözülüşü, kapitalizmin yükselebilmemesinin bütün koşullarını hazırlar.

Kişinin, hakikatin anlamsızlık denizinde yüzdüğü gerçeğiyle karşılaşması onun bütün değer normlarını söküp atmasına sebep olur; artık evren kendisinden başka bir şey değildir, egosantrizmin sırasıdır. Artık “Her şey akıyor” dur. İnsanlık, ergenlik çağını yaşayan bir gencin nihilizmine gebedir. Anlam değerinden edilmiştir ve insanlık büyük anlatıları terk etmiş günlük yaşamın zevklerinin peşine düşmüştür. Öte yandan bu dönemde boş zaman bulmanın ayrıcalığı bütün kesimlerin ulaşabileceği bir noktadadır. Zamanın yanı sıra tarihin hiçbir döneminde bu dönemdeki kadar bütün kesimler fizyolojik temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar maddi refaha ulaşamamışlardır. Zaman ve sermaye refahı, yaratılacak anlam mekanizmasını temelden etkilemiştir. Bu iki

kavramın yarattığı uzay ancak birinin diğerinin boşluğunu kapatmaya çalışmakla giderilebilirdi. İnsanlar temel ihtiyaçlarını kazanabilecek kadar çalıştıktan sonra artan zamanda anlamsızlıkla mücadele etmek yerine daha fazla çalışıp zamanı doldurmayı ve kazandığı sermayeyi yeni bir anlam üretilen artı kalan az zamanı da bu sermaye üzerinden yarattığı anlamla doldurmayı tercih etmiştir. Sonuçta tüketim olgusu dönemin en büyük tanımlayıcısıdır. Bourdieusal bağlamda kişi maddi sermayeyi kullanarak simgesel sermayeyi yakalamanın peşine düşmüştür. Simgesel sermaye kişiye kimliğini verecek ve kimliği onu anlam kaybından kurtarıp yepyeni bir simüle dünyanın içerisine dahil edecektir. Featherstone (1996) bunu gündelik hayatın estetikleşmesi ile açıklamaktadır.

Estetikleşmeyi, televizyon merkeziliğinde kontrol edebilmek kapitalist sistem için ziyadesiyle rahatken internetin ardından sosyal medyanın ortaya çıkışıyla herkes bilgi üretebilir ve yayabilir hale gelir ve bu durum kapitalizmin yeni alternatifler aramasına yol açar. Sonuçta bilgi tek bir noktadan değil, etkileşimli bir dünyadan var olmaya başlamıştır. Bu iletişimsel devrim demokratikleşme ve özgürleşme vaadini beraberinde getirir; fakat bir süre sonra ondan soyutlanamayan bireyle kendi kısılcasını yaratır. Bireyler kendilerini daha özgür kıldığı düşüncesiyle bu uzamda daha çok vakit geçirir ve daha çok enformasyona, imaja maruz kalırlar. Markaların bu dünyaya entegrasyonu neticesinde, duygusal yaratılarla bireylerin dünyasına girerek tüketime yenik düşmelerine realistlik kılıf hazırlarlar. Söz gelimi kadının iş dünyasına katılımı bile güzellik endüstrisinin söylemlerine uyum sağlamakla paralellik göstermeye başlamıştır. Ancak birey, sosyal medyada dilediği kişiyle iletişim kurabildiği, istediği sözleri söyleyebildiği için kendini halen daha özgür, daha demokratik bir alanda olduğunu hissetmektedir. Featherstone, Bahktin'e gönderme yaparak bunu duyguların denetimsiz denetimi olarak açıklarken yeni karnavaleski tanıtmaktadır. Sosyal medya karnavala benzer bir şekilde hiyerarşik yapılardan yoksun bir alandır ve bu alanda herkes dilediği gibi konuşabilmektedir. Karnavalda dil gibi diğer her şey de tepetaklak edilmektedir; aynı

şekilde sosyal medyada da duyguların denetimsizliğine işaret eder nitelikte aklın arka planda olduğu tepetaklak bir dünyadan bahsedilebilmektedir. Sonuçta “Enformelleşme sürecine eşlik eden daha az katı davranış patikaları ve kodların gevşetilmesi bireylerden hem birbirlerine daha büyük bir saygı göstermelerini ve birbirlerini kale almalarını hem de ötekinin bakış açısıyla özdeşleşmesini ve bu bakış açısının takdir edilmesini talep etti.” (Featherstone , 1996, s. 87); dolayısıyla denetimsizliğin kendisi temelde daha alt bir denetimin ürünü olarak var oldu.

Sosyal medya uygulamaları, kitle kültürü ve yüksek kültürü birleştiren, her iki kültürün de tüketimine ihtiyaç duyan popüler kültürü destekler. Sosyal medyaya doğan genç nesil, çocukluktan itibaren maruz kaldığı görsellikler, imajlar yüzünden popüler kültür öğelerini takip eder ve moda trendler üzerinden bir anlam yaratmaya çalışır. Tüketim alışkanlıkları ile bir zümreye dâhil olmak veya dışında kalmak, gündelik pratiklerde vuku bulur. Douglas ve Isherwood’un altını çizdiği gibi tüketim ürünleri üzerinden kurgulanan bir anlam seti ile birey kendi kimliğini yaratmaya çalışmakta ve bunun üzerinden bazı gruplarla arasına köprü kurarken diğerleri ile arasında çit örmektedir (Douglas & Isherwood, 1999). Sonuçta döngü temelde nötr olan malların toplumsal kodlarla bir işaretleme hizmetine dönüşmesi ile devam eder.

Benzer bir şekilde Featherstone da malların bir damgalama görevi gördüğünü, tüketilen ve tüketilmeyen mallar üzerinden bir ayrışmanın söz konusu olduğunu aktarır (1996). Bununla birlikte Douglas ve Isherwood’un üzerinde durdukları nokta tüketilen malların kültürel göstergeler olduğuna, hem ilkel hem de modern toplumlar için bu durumun geçerli olduğuna dikkat çekerler. Fakat postmodern toplumsal örüntülerde kültürün tüketilen mallara etkisinden ziyade malların kültürel yapıya etkisinin daha ön planda olduğu sorgulanabilir. Kitle iletişim araçlarıyla değişen dünya, küresel pazarın mallarıyla büyük kitlelerin ortak paydada bulunduğu popüler kültürü meydana

getirmektedir. Sonuçta postmodernizm de modernizmdeki gerçeklik yerine enformasyonun virallığı önemli bir konuma gelmiştir.

Beden de bu bağlamda estetikleşmenin göstergesi olarak tüketim kültürünün hizmetine geçer. Tekin, beden anlayışının değişimi üzerine yaptığı çalışmada bu değişimi şöyle özetler: Tarihsel süreç içerisinde bedenin üzerinde denetim kurma biçimleri zihniyet değişimine bağlı olarak çeşitli aşamalardan geçmiştir. Gelineen noktada bedenin denetiminin genel olarak üç aşamadan geçtiği söylenebilir: Dinin denetimi, modern devletin denetimi ve tüketim kültürünün denetimi (Tekin, 2016, s. 1165). Aslında postmodernitede beden artık bireyin kendi hür iradesi tarafından denetim altına alınır. Benzer şekilde kültür de doğanın karşısındaki üstünlüğünü kaybeder; fakat yine bireyler lehine doğa da kültür de araçsallaşır.

Anlamın anlamsızlık lehine yerini terk etmesi, özneyi bir süre günlük hazlara yöneltmiştir; ancak bunun sürdürülebilir olmadığı; dünyayı tehdit eden iklim değişikliği, küresel ısınma, finansal krizler, terör saldırıları gibi gelişmelerin neticesinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle maddi sermayenin getirdiği günlük hazları reddetme girişimi olan görece kültürel sermayeye sahip özneler, anlamı yeniden inşa edebilmenin arayışına girişmişlerdir.

3. KAVRAMSAL VE KURAMSAL TARTIŞMALAR

3.1. Yeni Bir Dönem mi?

2000'lerden sonra toplumu ciddi derecede etkilemeye başlayan olaylar neticesinde postmodern niteliklerin belirginliklerini kaybetmeye başlamaları yeni bir dönem anlayışının habercisidir. Postmodernitenin özneyi çıpasız bırakışıyla birlikte dünyada yaşanan ekolojik, ekonomik ve toplumsal problemler yeni bir anlam yaratımını zorunlu kılmıştır. 1900'lerin sonlarından itibaren sanatçılar, eleştirmenler, yazarlar dönemselsel değişimden bahsetmeye başladılar. Postmodern çalışmalarıyla bilenen Hutcheon da postmodernitenin bittiğini ve yeni bir isimlendirmeye ihtiyaç olduğunu *The Politics of Postmodernism*'in ikinci baskısında dillendirir (Hutcheon, 2002). Başlangıçta din ve ilerleme kavramlarına bir karşı çıkış noktasında duran postmodernitenin karşısına bugün bu kavramları yeniden değerlendirme ihtiyacı hisseden bir duygu yapısı çıkmaktadır. Her ne kadar başlangıç noktası postmoderniteye karşı bir noktadan hareket etse de postmoderniteden tamamen kopuş söz konusu değildir.

Bu süreci mercek altına alan Christian Moraru, Josh Toth, Neil Brooks, Robin van den Akker ve Timotheus Vermeulen gibi yazarlar Berlin Duvarı'nın yıkılışını, 11 Eylül saldırılarını, Arap Baharını ve ekonomik krizlerin yaşanmasını dönemselsel değişimin göstergesi bağlamında değerlendirmektedirler. Sonuçta bu olaylar küresel kapitalizmin başarısızlığını ilan ederler.⁵ Gibbons'un ifadesiyle "Bu gelişmeler neo-liberal postmodernite projesi ve aşırı siyasi sol ve aşırı sağ ayrımı üzerine bir hayal kırıklığına yol açıyor.", yazının devamında Gibbons, Oxford sözlüklerinin hakikatin önemsizleşmesi anlamına gelen "post-truth"u 2016 yılının kelimesi olarak seçmelerini anlamlı bulur. Post ifadesinin postmoderniteye gönderme yaptığını, truth'un ise hakikate ilişkin yeni bir

---

⁵<<https://voidnetwork.gr/2017/06/14/postmodernism-dead-comes-next-alison-gibbons/>>["voidnetwork.gr"] [Erişim Tarihi: 19.12.2021]

değerlendirmenin kapılarını aralayabileceği kanaatindedir. Gibbons'a göre piyasanın aşırı doygunluğa ulaşması sebebiyle postmodernizm değerini yitirmiştir ve artık dünyanın gerçek problemlerine odaklanabilecek bir literatür yaratmanın sırasındadır.⁶

3.2. Farklı Yaklaşımlar ve İçerikleri

Postmodernizmden farklılaşan güncel değer yargılarını yeni bir başlık altında sınıflandırma arayışı pek çok fikri gündeme getirir. Bunlardan başlıcaları; altermodernizm, kozmodernizm, dijimodernizm, metamodernizm ve post-postmodernizmdir. Gibbons bu isimlendirmeler arasındaki ilişkiyi şöyle özetler: “Bu kavramsallaştırmalar arasında yakınlıklar ve uzaklıklar bulunmaktadır; rekabet ettikleri kadar birbirlerini de tamamlarlar. Durum böyle olsa da, bu oluşumlar arasındaki tutarlılık modernist ve postmodernist uygulamaların mirası ve iyileştirilmiş etik bir bilinçtir.”⁷ Bunların dışında *Yeni Samimiyet* veya *Performatizim* adında paradigmatik yaklaşımlar da benzer minvalde hareket etmektedir.

Altermodernizm, Nicolas Bourriaud tarafından 2009 yılında 4. Tate Triennial⁸'inde *küratörlüğünü* üstlendiği sergiyi adlandırmak için kullandığı betimleyici ifadedir. ‘Alternatif’ ve ‘Modern’ sözcüklerinden türettiği “Altermodern” terimini sanattaki tektipleşmeye ve ticarileşmeye karşı olan yeni yönelimleri tanımlamak için kullanır. Ryan’ın Bourriaud ile yaptığı söyleşide, “Bourriaud, “altermodern” nedir?” sorusuna karşılık olarak “Modernizmin ‘artçı sarsıntılarının’ ve 30 yıllık yasının ve kültürel çerçevelerimizin sömürgecilik sonrası gerekli yeniden incelemesinin ardından,

⁶ <<https://voidnetwork.gr/2017/06/14/postmodernism-dead-comes-next-alison-gibbons/>>[“voidnetwork.gr”] [Erişim Tarihi: 19.12.2021]

⁷ <<https://voidnetwork.gr/2017/06/14/postmodernism-dead-comes-next-alison-gibbons/>>[“voidnetwork.gr”] [Erişim Tarihi: 19.12.2021]

‘Altermodern’ özgül modernliği, içinde yaşadığımız özgül bağlamı –küreselleşme ve onun ekonomik, politik ve kültürel koşulları- tanımlayan bir kelimedir.”⁹ yanıtını verir.

Kozmodernizm terimini ise Christian Moraru, *Cosmodernism: American Narrative, Late Globalization, and the New Cultural Imaginary* adlı eserinde 11 Eylül sonrası değişen edebiyatı açıklamak için kullanır. Moraru, postmodernizmin küreselleşmesinin Batılılaşmayı vurguladığını ve bunun da postmodernizmi “kültürel, felsefi veya başka bir şekilde çözümünden ziyade küresel krizin bir yönü” haline getirdiğini (Moraru, 2011, s. 309) ve bu yüzden yeni bir teorinin tanıtılması gerektiğini söyler. Bunun için “öteki”ye ve azınlıklara duyarlı olan; ancak “öteki”yi bir temaya indirgemeyen kozmodernizmi önerir. Kozmodernizm baskın bir tarza sahip olmadığı; ancak ilişkisellikte karakterize olduğu için Moraru, öneminin etikte yattığını yineler ve kozmodernizmin hem modernizmi hem de postmodernizmi hatırlattığını ama onlardan farklı olduğunu temellendirir.

Dijimodernizm daha çok teknolojik gelişmelerin kültürel dinamiklere etkisi üzerinde duran bir formülasyondur. Alan Kirby ilk kez 2006 yılında yayınladığı *The Death of Postmodernism* isimli makalesinde postmodernizmin ölümünün ilanından (Kirby, 2006), ardından *Dijimodernism: How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure Our Culture* adlı kitabında postmodernizmden sonraki dönem için kullandığı dijimodernist kavramını sunar. Kirby, dijimodernist dönemin en belirgin özelliklerini metinlerde gösterdiğini söyler. Bu metinler sosyal paylaşım ağlarındaki interaktif metinler olup sonsuz, dağınık ve çoğul yapıdadır (Kirby, 2009). Bu bağlamda dijimodernistlere göre, dijital dünyanın etkisinin artışı, postmodernizmin öne çıkardığı bireyselliğin yerini çevrimiçi sosyalliklere entegre edilmiş çevrimdışı izole bireye bırakışında izlenebilir.

---

⁹ <<https://www.artnews.com/art-in-america/interviews/altermodern-a-conversation-with-nicolas-bourriaud-56055/>>[“Aktermodern: A Conversation With Nicolas Bourriaud”] [Erişim Tarihi: 15.12.2021]

Postmodernizm sonrası dönem pratiklerini ifade etmek için türetilen bir diğer kavram post-postmodernizm, Tom Turner tarafından mimarlık alanındaki tasarımlarda organik ve geometrik desenlerin tercih edilmesini ifade etmek için kullanılır (Turner T. , 1996). Nealon ise *Post-Postmodernism or, The Cultural Logic of Just-in-Time Capitalism* (2012) adlı eserine Fredric Jameson tarafından "geç kapitalizmin kültürel mantığı" olarak adlandırılan "postmodernizm" dünyasında yaşamadığımız önermesiyle başlar. Öte yandan son yıllarda postmodern kapitalizmin yoğunlaştığını ve ekonomik alanın günlük kültürel yaşamda eskinin aksine artan doygunluğunu yaşadığımızı savunur. Postmodernitenin "parçalanma" kelimesi ile tanımlanması halinde içinde bulunduğumuz dönem için "yoğunlaşma" kelimesinin baskın kültürel mantığı yansıttığını söyler (Nealon, 2012).

Vermeulen ve van den Akker ise bugünkü dönemi modernite ile postmodernite arasında salınım olarak tarif edip metamodernizm olarak kuramsallaştırırlar. 2010 yılında "Notes on Metamodernism" adlı makalenin yayınlamasıyla başlayan kuramsallaştırma süreci aynı isimli araştırma platformunun kurulmasıyla devam eder ve *Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth After Postmodernism* (2017) adlı eserle varlığını net bir şekilde hissettirir. Kitapta hem yeni bir kültürel dönem hem de güncel bir duygu yapısı olarak postmodernizmin yerini büyük ölçüde yeni bir duyarlılığın aldığını ve bu geçişin yaklaşık on yıl önce üçüncü milenyumun başlangıcı civarında başladığını kabul ederler (Van Den Akker, Vermeulen, & Gibbons, 2017). Metamodernizmi kabaca hem moderni hem de postmoderni çağrıştıran; ancak nihayetinde her ikisi de olmayan başka bir duyarlılığı düşündüren tutumlar ve zihniyetler arasında, sürekli bir yeniden konumlandırma, evrensel gerçeklere duyulan özlem ile görecelik arasında, bir anlam arzusu ile her şeyin anlamı hakkında bir şüphe arasında, umut ve melankoli, samimiyet ve ironi, biliş ile saflık, inşa ile yapısöküm arasında bir müzakere süreci olarak tanımlarlar (Van Den Akker & Vermeulen, 2010, s. 6).

Akker, Vermeulen ve Gibbons'un editörlüğünü üstlendiği eserde metamodernizm hem sezgisel hem dönemselleştirici bir kavramsallaştırma olup salınımsal doğasına işaret eder niteliktedir. Bu, adeta yazarların savunduğu metamodernizmin “hem bu hem de öteki - ne bu ne de öteki” dinamiğinde ve modern anlam arzusu ile postmodern anlam şüphesi arasındaki çifte açmazda her daim salınan sezgisel bir sarkaçtır (Van Den Akker, Vermeulen, & Gibbons, 2017).

Akker, Vermeulen bu dönem için “meta” kavramının kullanımının üç ayrı bağlamda önemli olduğunu vurgularlar. İlk olarak metamodernist duygu yapısının eski ve yeni duygu yapılarını “ile veya içinde” konumlandığını işaretlerler. Buradaki eski ve yeninin kapsanması ileri dönüşüme benzetilir. İleri dönüşüm, geri dönüşümden farklı olarak onu yeniden işleme tabi tutmaz, onun orijinal biçimine sadık kalarak ona yeni bir kullanım değeri yaratır. Meta kavramı da tam bu bağlamda ileri dönüşüme vesile oluşu temsil eder. İkinci bağlamda meta kavramını Platon'un “metaxy” kavramına atıf yapar nitelikte “arasında” anlamında kullanırlar. Voegelin'den aktarımlarıyla Platon, “metaxy”i Antik Yunan'ın yarı tanrıları arasındaki arasındalık algısını açıklamak için kullanır. “Aslında Yunan kahramanlar, sürekli olarak ölüm ve yaşam, ölümsüzlük ve ölümlülük, mükemmellik ve kusurluluk, zaman ve zamansızlık, düzen ve düzensizlik, gerçek ve yalan, varlığın mantığı ve mantıksızlığı arasında salınır (Van Den Akker, Vermeulen, & Gibbons, 2021, s. 26). Son olarak meta kullanımı “sonrasında” anlamını karşılayacak şekilde kullanılır. Buradaki anlam post ekini karşılayabilecek, postmodernizmden sonrasını ifade eden bir manadadır. Özellikle 2000'lerden sonra baş gösteren siyasal, kültürel, ekonomik ve ekolojik krizleri sıralayarak postmodernizmden sonrasını görmeye başladığımızın altını çizerler.

Meta kavramı her ne kadar üç ayrı anlamı karşılamak için kullanılmış olsa da son dönemde metaverse veya metahuman kavramlarının dijital platformlarda dillendirilmeye başlanması, hatta Facebook'un Meta isimlendirmesi ile kendini güncellemesi bu

kavramın kullanımının dönemin paradigmasına uygunluğunu gösterebilir. Meta kavramı hikayeciliğin geri dönüşünün bilgisini, mitolojik çağrışımları vasıtasıyla verir. Öte yandan posthümanist yaklaşımlarda öne çıkan yeni materyalist akımlara gönderme yapılabilirliği yönünden de tercih edilesi bir kavramdır.

Akademik literatürde hem metamodernizm hem de post-postmodernizm kullanımının tercih edildiği görülmektedir. Her ne kadar post-postmodernizm ifadesi ilk bakışta kendini ifşa etse de kullanışsız bir kelime olarak durmaktadır. Bununla birlikte post-postmodernizm Nealon'un (2012) kullandığı anlamda postmodernizmin yoğunlaşmış halidir, ki bu durum isimlendirmenin kendisinden bile postmodernizmden kopuşu ifade etmez bir görünümüdür. Bu sebeplerden ve çalışma verilerinin metamodernist bakışa yakınlığından dolayı metamodernizm adlandırmasına başvurulmuştur.

Metamodernizm kültürel olan her şey ile ilgilidir ama belki de onu en baskın şekliyle bir duygu yapısı olarak tarif ettiğimizde, bu duygu yapısı kültürden ayrıştırılıp incelenebilecek bir çökelti olarak karşımıza çıkmaz; o kültürün bileşeni olmaktan çok, bileşenler arasındaki bir bağlantı gibidir. Dolayısıyla bütün, aslında parçaların toplamından büyük olup yalnızca parçalara bakarak bütünü anlamak pek de mümkün değildir. Bunun için uzmanlaşmadan çok, entelektüel birikimle holistik bir bakış, ne olduğu hakkında fikir edinmek için yardımcı olacaktır.

3.3. Metamodernizm Yaklaşımı

Akker, Vermeulen ve Gibbons'un editörlüğündeki eser Türkçe'ye 2021 yılında Dalak tarafından "*Metamodernizm - Postmodernizm Sonrası Tarihsellik, Duyuşsallık ve Derinlik*" başlığıyla tercüme edilir. Toplamda on altı yazarın katkı sunduğu eserde postmodernizmle benzerlik ve farklılıklar tarihsel, duygusal ve derinlik düzlemlerinde

değerlendirilir. Jameson'un *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiğı* (1994) adlı eserinden hareketle tarihin çözülmesini, temsilin yüzeyselliğini ve duyuşsallığın azalmasını yeniden gözden geçirirler. Tarihsellik kısmında bugünü geleceğin geçmişi haline getirmek için geçmişe geri dönen ama geleceği tasavvur eden anlatı yapılarının analizi ortaya koyulur. Postmodernitenin bugünü ile modernizmin fütürizmi arasında çok zamanlı bir alan betimlenir. Duyuşsallık kısmında ise Konstantinou, postmodern ironinin kuşkucu etkisizliği ve ilgisizliğinin yerini postironik samimi bir kararlılık ve hevesli bir bağlılığa bırakma eğiliminden bahseder (Konstantinou, 2021, s. 126). Gibbons duyuşsallığa dönüşü şöyle betimler "... metamodern duyuşsallık durumsaldır; ironik ama "dürüst"tür, kuşkucu ama içtendir, tekbenci ama bağ kurma konusunda isteklidir. En önemlisi deneyimseldir." (Gibbons, 2021, s. 157). Sitcomlar üzerinden değerlendirme yapan Rustad ve Schwind ise postmodern parodi, öykünme, metinlerarası şakalar ve ironinin; duyarsızlıktan duyuşsallığa, samimiyete ve empatiye doğru evrilen doğasını incelemişlerdir. "The Good Place" dizisinin temel sorunsalı "İyi bir insanı oluşturan nedir?" sorusuna verdikleri yanıt ise metamodernist anlayışı yansıtır niteliktedir: "Gerçekten iyi insan yoktur, sadece elinden geleni yapan kusurlu insan vardır." (Rustad & Schwind, 2021, s. 173). Derinlik kısmında Vermeulen, Gibbons'a benzer şekilde, Van Gogh "Bir Çift Ayakkabı" tablosu ile Warhol'ün "Elmas Tozu Pabuçlar" adlı fotoğraf baskısının karşılaştırmasına başvurur. Sonuçta bugünkü metamodern akımı şöyle açıklar: "Bu akım Van Gogh'un taşralı ayakkabılarının etkisine işaret etmek ve onun rolünü yapmak için, Warhol'ün ve Air Max'in tekniklerinden yararlanmaktadır" (Vermeulen, 2021, s. 176). Bu bağlamda metamodernizm, modernizmin derinliğiyle postmodernizmin yüzeyselliği arasında salınarak derinliğin yüzeye uygulandığı bir anlayış olarak betimlenir.

Akker ve Vermeulen'in başvurduğu isimlendirmeyi kullanan Luke Turner ise metamodernizmin kuramsallaşmasına yazdığı manifesto ile destek verir. Sekiz maddelik manifestonun içeriği şöyledir:

1. Salınımı, dünyanın doğal işleyişi olarak algılıyoruz.
2. Modernist ideolojik saflığın yüzyılından ve onun zıttı, ne idiği belirsiz sonucu olan alaycı samimiyetsizliğin getirdiği hareketsizlikten kurtulmalıyız.
3. Bundan böyle görüşler arasındaki salınım yoluyla hareket mümkün kılınacak. Bu, devasa bir elektrik makinesinin titreşen kutupları gibi taban tabana zıt fikirlerle olacak; dünyayı harekete geçirecek.
4. Bütün hareketlerin ve deneyimlerin doğasında olan limitleri ve bu limitlerde öngörülen sınırları aşmak için gösterilen tüm çabaların beyhude olduğunu kabul ediyoruz. Sistemin kaçınılmaz eksikliği bir bağlılık gerektirmeli: belirli bir amaca ulaşmak için veya bu yolda bir köleye dönüşmek için değil, ancak bazı gizli dışsallıkları bir ihtimal ucunda (Çin malı da olsa) görebilmek için.
5. Her şey, maksimum entropik uyumsuzluk durumuna doğru geri döndürülemez kayma içinde yakalanır. Sanatsal yaratım, oradaki farklılığın açığa vurulmasına veya meydana gelmesine bağlıdır. Etki, doruk noktasında, kendi içinde doğrudan farklılık deneyimidir. Sanatın rolü, varlığı aşırılığa ikna ederek kendi paradoksal hırsının vaadini keşfetmek olmalıdır.
6. Şu anki mevcut durum, yakın ve eski olanın ikiz doğumunun semptomudur. Bugün bizler fütürist olduğumuz kadar da nostaljiyiz. Yeni teknoloji, olayların çok sayıda konumdan eşzamanlı olarak deneyimlenmesini ve canlandırılmasını sağlar. Bu yeni ağlar, tarihin çöküşünün sinyalini vermek şöyle dursun, tarihin demokratikleşmesini kolaylaştırarak, tarihin büyük anlatılarının şimdi ve burada gezinebileceği çatallı yolları aydınlatıyor.

7. Aynı, bilimin sanatsal güzelliğe çabalaması gibi sanatçılar da doğruyu arayabilir. Doğruluk derinden bağımsız olarak, deneysel veya aforizma olsun tüm bilgiler ilim (bilmek, hikmet) içindir. Büyülü bir gerçekliğin bilimsel-romantik sentezini ve hissedilen inceliğini kucaklamalıyız. Hatalar, doğruları doğurur.
8. Biz, ideolojik kabullerin engellemeyeceği pragmatik bir duygusallık öneriyoruz. Yani metamodernizm, çeşitli ve karmaşık ufukların peşinde, ironi ve samimiyet; saflık ve farkındalık; görecelik ve gerçekçilik; iyimserlik ve şüphecilik arasındaki ve ötesindeki değişken durumu ifade eder. Atılmalı ve salınmalıyız.¹⁰

Bu sekiz maddelik manifestodaki ümitvariliği, metamodern döneme tekabül eden bir tarihte çekilmiş olan *Young Sheldon* adlı sitcomun 4. Sezon 8. bölümünde Sheldon ve felsefe öğretmeni arasında geçen diyalogda hissetmek mümkündür:

- Öğretmen: *“Bu sabah neden yataktan çıkmak istemedin?”*
- Sheldon: *“Neyin gerçek olduğunu bilmedikçe ne önemi var ki?”*
- Öğretmen: *Doğru sözcükleri biliyorsun. Ama yanlış söylüyorsun. (Umursamaz ve umutsuz şekilde) “Ne önemi var ki” değil. (Meraklı ve iyimser şekilde) “Ne önemi var ki” diyeceksin.*
- Sheldon: *Anlamadım.*
- *Bu soruları sormak heyecan vericidir. Beni yataktan kaldıran da budur.*¹¹

Bu diyalog metamodern hissiyatın özünü yansıtmaktadır.

Daniel Görtz ise metamodernizmi, modernizm ve postmodernizmin evliliği olarak kurgulayıp metamodernizmin 6 boyutundan bahseder: 1) Kültürel bir evre oluşu; 2) Toplumun gelişim aşaması; 3) Kişisel gelişim aşaması; 4) Soyutlanmış bir meta-mem; 5)

---

¹⁰ <<http://www.metamodernism.org/>> [“Metamodernist // Manifesto”] [Erişim Tarihi: 23.12.2021] Çeviri yazara aittir.

¹¹ <<https://www.dizibox.tv/young-sheldon-4-sezon-8-bolum-izle/>> [“An Existential Crisis and a Bear That”] [Erişim Tarihi: 10.12.2021]

Felsefi bir paradigma 6) Bir sosyopolitik hareket.¹² Görtz aynı zamanda Emil Friis ile birlikte Hanzi Freinacht adında, metamodernizmi yansıtan kurgusal bir karakter üzerinden *metamoderna.org*¹³ sitesinde metamodernizmi anlatmaya çalışmaktadır. Hanzi Freinacht karakteri şimdiden metamodernizmin önemli isimlerden biridir.

Bu dönemin önemli özelliklerinden bir tanesi ise kitaplardan önce web sitelerinde kuramsallaştırılmış olmasıdır, bu da dönemin teknoloji ile olan bağlantısını gözler önüne sermektedir. Söz gelimi *whatismetamodern.com*¹⁴ ise metamodernizmle inanç arasındaki ilişkiye odaklanan Linda Ceriello ile sanatsal yaklaşımlar üzerinden metamodernizmi inceleyen Greg Dember tarafından kurulmuştur. Dember “*Metamodernizm Nedir ve Neden Önemlidir?*” başlıklı yazısında postmodernizmin yarattığı anlam krizine karşılık metamodernizm ile anlam oluşturma çabalarının yansımalarını John Vervaeke’in *Anlam Krizinden Uyanış* adındaki video konferanslarında¹⁵ görür.¹⁶

Vervaeke, analizini paleolitik dönemden başlatıp hem sosyal bilimlere hem de pozitif bilimlere başvurarak geleneksel kökenlerimizden uzaklaşmamızla anlamın kaybı arasındaki bağlantıyı teorileştirir. Ceriello, 2018 yılında yazdığı doktora tezinde son yıllarda Batı’da artan seküler maneviyat olgusuna giderek artan ilginin neden ve nasıl şimdi arttığına odaklanır. Manevi ama dini olmayan mistisizm olarak adlandırdığı yönelimin metamodernizmle arasındaki ilişkiyi bilimsel metotlarla ifşa etme gayreti gösterir (Ceriello, 2018). Söz gelimi *metamodernfaith.com*¹⁷,un kurucusu tam da

---

¹² <<https://www.psychologytoday.com/us/blog/theory-knowledge/202004/what-is-metamodernism>>[“What Is Metamodernism?”] [Erişim Tarihi: 14.12.2021]

¹³<<https://metamoderna.org/>> [“Metamoderna”] [Erişim Tarihi: 26.12.2021]

¹⁴ <<https://whatismetamodern.com/>>[“What is Metamodern?”] [Erişim Tarihi: 03.01.2022]

¹⁵<https://www.youtube.com/watch?v=5418_ewcOiy&list=PLND1JCRq8Vuh3f0P5qjrSdb5eC1ZfZwWJ> [“Ep. 1 - Awakening from the Meaning Crisis - Introduction” İnternet Video Yayın Tarihi: 2019”(John Vervaeke)] [Erişim Tarihi: 20.02.2022]

¹⁶ <<https://thesideview.co/journal/what-is-metamodernism-and-why-does-it-matter/>>[“What Is Metamodernism and Why Does It Matter?”] [Erişim Tarihi: 04.01.2022]

¹⁷ <metamodernfaith.com> [“Metamodern Faith”] [Erişim Tarihi: 20.12.2021]

argümanı destekler nitelikteki deneyimlerden bahseder. Ceriello'nun çalışması aynı zamanda *Türkiye'de Spiritüel Arayışlar* (2021) adlı çalışmanın zamanlamasını da bu bağlamda manidar kılmaktadır.

Lene Rachel Andersen, metamodernist yönelimin günümüz sorunlarının giriftliğiyle eşleşen kompleks yapısını daha sürdürülebilir bir dünya için umut dolu bir vizyon sunabileceği fikrindedir (Andersen, 2019).

Genel itibarıyla bu yazarlar metamodernizmi farklı bakış açılarıyla ele almış olsalar da uzlaştıkları noktalar az değildir. Öncelikle modernizm ve postmodernizmin arasındaki bir salınım işaret edilmektedir. Öte yandan postmoderniteden farklı olarak daha iyimser bir havanın hakimiyeti mevcuttur. Zıtlıkların mevcudiyeti olumsuzluktan ziyade olumlu karşılanmaktadır. Bu durum ileriye dönük bir üst anlatı vaadi de taşıma ihtimalini barındırmaktadır.

Kim bilir belki de salınım, doğası gereği kinetik olduğu için diğer stabil dönemlerden daha sürdürülebilir olacaktır veya bu hareket durumuna adapte olamayıp yeni bir anlam inşa edecek ve burası bir eşik olarak geçilecektir. Belki de bu geçişten sonra ulaşılabilecek dönem, bu iki salınımın her birinin bir sonraki adımını temsil etme potansiyeli olan posthümanizm ve transhümanizm aşamalarından biridir ya da daha umutlu bir perspektiften bu iki görüşün ortak bir paydada birleştiği etik bir aşamadır.

Posthümanizm ve transhümanizm görüşleri metamodernist dönem bağlamında çok önemli bir alan teşkil etmektedir. Metamodernizmde posthümanizm postmodern ucun temsilcisi ve transhümanizm de modern ucun temsilcisi olarak şekillendiği söylenebilir. Bu iki uç arasında yer yer bir yöne doğru yönelmeler ve diğer taraftan uzaklaşmalar yaşanırken, farklı bağlamlarda bu yönelmeler de değişebilmektedir. Bazen de çeşitli anlam örüntüleri bu iki bağlamdan birisine daha yakın bir mesafede yer almaktadır. Sonuçta bu iki humanizm sonrası yaklaşımın başvurduğu posthümanizm

isimlendirmesinin metamodernizmin temel yaklaşımı olduğu ve yine metamodernizmin en baskın iki posthümanist düşünce arasında salındığı söylenebilmektedir.

Bu çalışma bağlamında da alandaki verilerin metamodernizmin hangi yönünü doğru bir kayma yaşadığı irdelenmektedir.

3.3.1. Posthümanizm

Posthümanizm ve transhümanizm tartışmaları genellikle farklı bağlamlarda değerlendiriliyor olsa da her birinin ortaklaştığı nokta insanın bugünden hatta geçmişten hareketle, özellikle teknolojinin getirdiği ve getireceği değişimleri göz önünde bulundurarak geleceğe dönük evrimine ilişkin bir tablo sunma gayretindedirler. Bu yönüyle metamodernizmle ilişkileri yadsınamaz; fakat buradaki temel problem, bu ilişkilerinin nasıl konumlandığıdır. Henüz katılmış, oturmuş bir paradigma olmadığı için bu konuda farklı yaklaşımlar vardır. Bu farklı yaklaşımların en temel ortak noktası geleceğe ilişkin bir tasavvur ortaya koyma çalışmalarıdır.

Posthuman sözcüğü genelleştirilebilir yapısı itibarıyla üzerinde belki de tartışmaların en çok döndüğü kavramdır. Pek çok farklı anlamda kullanılsa da çoğunlukla, özellikle Türkçe literatürde, üç farklı anlamda zikredilmektedir. İlk olarak posthuman kelimesi, var olan “human” yani “insan sonrası veya ötesi” anlamında gelecekteki insanı işaretlemekte ve tartışmaktadır; fakat burada özellikle gelecekteki insanın bugünkü insandan farklılığına vurgu yapar manada olan çatı bir terimdir, ki buradaki kullanım bu kavramın, teorileştirme amacıyla kullanılan diğer iki kullanımını da kapsar nitelikte olup metamodernizmin dönemselleştirmeci kullanımıyla da paralellik taşır. Söz gelimi *Posthuman Glossary*'deki (Braidotti & Hlavajova, 2018) kullanım da böyle bir kurgudur. Diğer anlamları ise daha özel anlamlarıyla özellikle dördüncü endüstri devrimiyle “insan nedir” sorusunu daha sık sormamız sonucunda ortaya çıkmış, birbirine

zıt konumlarda duran iki yaklaşımdır. Zıtlıklarına rağmen aynı isimlendirmeye anılan bu ekoller ikizlere benzerler, ortak noktaları ise teknolojidir¹⁸. Bu iki ekolün birincisi bu başlık altında incelenip diğer ekol transhümanizmle bağlantısından dolayı diğer başlıkta ele alınmıştır.

Bu iki ekolden birincisi insanı yapısöküme uğratmayı amaçlar, modernizmin inşa ettiği evrenin merkezindeki insan fikrine karşı çıkış ve postmodernizmin eksik bıraktığı eleştiriyi tamamlama arzusu barındırır. Ferrando bunun üç yolla yapılabileceğini aktarır. Öncelikle aydınlanmayla gelen, insanı merkeze alan, liberal hümanizme, Da Vinci'nin vitruvius adamının temsil ettiği beyaz, sağlıklı, Avrupalı, zengin, genç erkeğin ayrımcı tekil temsiline karşı posthümanizm düşüncesiyle çoğulluğu savunur. Ardından post-antroposantrizmle insanı diğer bütün varlıklardan soyutlayan ve daha üst bir noktaya konumlayan insan merkezci düşünceye karşı çıkar ve oluşların hepsinin dolanıklıklılığı kurulur. Diğer yol post-düalizm ile de ikili karşıtlıkların hepsi yıkılır ve hepsinin bağlantısallıklarına vurgu yapılır (Ferrando, 2017). Sonuçta modernizmin geliştirdiği hümanizm düşüncesinin getirdiklerine karşı çıkılırken yapısökümle postmodernizme yakınlık geliştirilir ve postmodernizmin “kültürel/söylemsel inşası”nın yanına fiziksel inşa gerçekliği de eklenir ve materyalist düşünce yeni bir bağlama taşınır. Bu ekol altında değerlendirilebilecek pek çok posthümanizmler mevcuttur. Fakat bu çalışmada ekoloji odaklı, yeni materyalizimlerin dahil edilebileceği yaklaşım, posthümanizm kavramıyla kullanılacaktır.

Posthümanizmin kökenleri Macy konferanslarına dayandırılabilirse de posthümanizmi günümüz anlamıyla kullanan ilk akademik çalışma Ihab Hassan'ın 1977 tarihli çalışmasıdır¹⁹. Sonrasında materyal feminist Donna Haraway *A Cyborg Manifesto*

¹⁸ <<https://www.youtube.com/watch?v=-g9P-eZn6zk>> [“Kavram-Kuram Bağlamında Posthümanizm”]
[Erişim Tarihi: 29.12.2021]

¹⁹ <<https://www.youtube.com/watch?v=-g9P-eZn6zk>> [“Kavram-Kuram Bağlamında Posthümanizm”]
[Erişim Tarihi: 29.12.2021]

(1985) adlı önemli eserinde düalist sınırların dokunulmazlığını sarsar ve özellikle insan, makine ve diğer organizmaları birleştirerek cyborg tanımlamasını yapar (Haraway, 2016). Posthümanizmin bu karşıtlıkları birleştiren, ilişkilendiren yapısını Haraway 2004 yılında yayınladığı kitapta “yoldaş türler” üzerinden anlatsallaştırılır (Haraway, 2004). Braidotti (Braidotti, 2017) ise insan sonrası biosa karşılık zoe merkezli çoğulculuğun altını çizer. Çoğulculuğu yansıtır şekilde kuramlar bütünü de olan posthümanizmin en önemli girişimi bütün organizmaları kucaklayan, Deleuze ve Guattari’nin (1980) rizom mantığına yaslanarak düz bir ontolojiyi var etme çabasıdır . Bu düz ontolojide posthüman ekosistemin bir parçası olarak vardır ve onu saran ağlarla birlikte oluşur, ki bütün bu ekolojiler devinip Gaia’yı etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bu düşünce başka bir yanıyla bütün oluşların birbirinden ayrılamazlığını vurgularken hem varoluşu hem eylemi hem de bilinci tek bir çatıda toplar.

Yeni materyalizmler de maddeyi, pozitivist anlayıştan farklı olarak, doğa ve kültürü birbirinden ayırmadan ontolojik ve epistemolojik olarak değerlendirirler. Quantum fizikçi Karen Barad bunu eyleyici gerçekçilik kavramsallaştırmasıyla canlı ve cansız her şeyin eyleyici olduğu düşüncesinden yola çıkarak temellendirir. Gözlemlenebilen ve gözlenemeyenlerin arasındaki ilişkiye vurgu yaparak aslında gözlemci özne için bir “dış gözlem noktası” (Barad, 2007, s. 184) olarak kabul edilebilecek bir gerçekliğin olmadığına vurgu yapar ve bunu bütün eyleyicilerin dolanıklılığı olarak ifade ederek doğa bilimleriyle sosyal bilimleri yakınlaştırır. Bu yeni düşünce sistemi adeta kuantum dünyasının geçirgenliğini, kapsayıcılığını ve şaşırtıcılığını paylaşır.

Braidotti, metamoderniteyi hatırlatırcasına posthümanın bir yanının dördüncü endüstriyel devrimle teknolojiye, diğer bir yanının altıncı yok oluşla ekolojiye dayandığını söyler ve şöyle ekler: “Evet, bu işte hepimiz beraberiz: Şeytani algoritmalar ile asitlenmiş okyanuslar arasındayız.” (Braidotti, 2021, s. 13). Braidotti’nin aynı

zamanda çizdiği olumlama etiği, postmodern paradigmanın huzursuzluğunu ve tükenmişliğini tersine çevirme gayreti metamodern duyuşsallığa yakınlık gösterir. Bu posthümanist yaklaşım metamodernizmin salındığı kutuplardan postmoderniteye yakın olmakla birlikte onu bir adım daha ileriye götürür.

Yukarıdaki posthümanist düşünürlerin paylaştığı ortak değerler yeni anlamı yaratmanın yollarını sunarak düşünsel bir zemini insanlığa sunarlar. Öncelikle bu anlam premodern mitolojik kültür döneminin bütünsel bakışımı, hikayeciliğini, görece yatay ve maddeci ontolojisini, doğayı ve onun dışıl enerjisini üstlenir. Dışıl enerjinin varlığı kapsayıcılık, kucaklayıcılık ve duyuşsallıkta feminist yönelimlerde hissedilmekle birlikte bu alanda fikir geliştiren insanların kadın çoğunluklu olmasında da aranabilir. Modernizme yakınlık olarak kabul edilebilecek ender noktalardan biri bilimsel bağlamıyla kuantum dünyasına eğilmesi ile gerçekleşmiştir. Fakat buradaki eğilim onu bir yanıyla sekülerliğe diğer bir yanıyla mistik enerjilere ve bu minvalde spiritüelliğe götürür.

3.3.2. Transhümanizm

Posthümanizm kavramına başvuran sibernetik sisteme yakın ve transhümanizmle bağlantılı olan diğer ekolde bizler henüz posthüman değil transhümanızdır. Burada posthüman, bedensel zafiyetten arınmış bir transhüman olarak kuramsallaştırılır. The Transhumanist Manifesto'nun²⁰ (1983) yazarı Natasha Vita-More'a göre; Transhümanizm evrimsel dönüşüm içindir ve “biyolojik insan, insan için evriminin son aşaması değildir.”²¹ Ölüm mefhumu, bu evrimsel çerçevede aşılması gereken ciddi engeldir. Gelişen teknolojiler sayesinde biyolojik insanın ölümlülüğü bedene atfedilir ve bedenden arınmanın ölümsüzlük arayışını sona erdirdiği söylenir. Sonuçta zihin bir makineye

²⁰ <<https://natashavita-more.com/transhumanist-manifesto/>> [“Transhumanist-manifesto”] [Erişim Tarihi: 21.12.2021]

²¹ <<https://metanexus.net/introduction-h-transhumanism-answers-its-critics/>> [“Introduction to “H+: Transhumanism Answers Its Critics”] [Erişim Tarihi: 21.12.2021]

aktarıldığında biyolojik olan insan aşılır ve posthümana ulaşılır. Ölüm konusu transhümanistler için bir engel olarak görülürken Bradotti gibi posthümanistler, ölümü farkındalığımızı arttıran ve felaketten ziyade harekete geçirici bir düşünce olarak olumlarlar (Braidotti, 2021, s. 223). Bu düşünsel farklılık, iki yaklaşımın temel duyuşsal karşıtlığının altını çizer.

Transhümanizm kavramının bugünkü anlamına yakın bir bağlamda ilk kullanımı Julian Huxley tarafından olup insanın zayıf yanlarını teknoloji desteğiyle güçlendirme olarak tanımlanmıştır (Huxley, 1968). Türkiye’deki transhümanist çalışmalara önemli katkılar sağlayan Ahmet Dağ, transhümanizmin kökenlerini şöyle özetler: Transhümanizmin ilk temsilcileri; J. Huxley, Haldane ve Bernal’dır. H. Moravec, F.M. Esfandiary, E. Drexler, R. Kruzweil, N. Bostrom ve R. Minsky vs. kişiler son temsilcilerdir.²²

Bugün transhümanizme katkılarıyla öne çıkan Max More ile *Future of Humanity Institute*’nin kurucu direktörü Nick Bostrom, transhümanist değerleri paylaşıyorlar da transhümanizmin geleceği hakkında hemfikir değillerdir. Bir başka transhümanist Lee ise transhümanizmin eşitlikçi bir insanlık görüşünü destekleyeceğini ama antroposentrik yapısıyla ekolojik krize ve diğer canlıların yaşamına yeterince önem verilmediğini ifade eder (Çavuş, 2021).

Transhümanizmde, modernizmin meta anlatısının üzerine inşa edilen daha büyük bir meta anlatı söz konusudur. Ekolojik posthümanizmin karşı çıktığı antroposantrizmin yeniden gündeme taşındığı ve hümanizmin ultra-hümanizme dönüştürüldüğü bir yaklaşım söz konusudur. Bu, Nietzsche’nin ubermensch’ini gerçekleştirme projesidir. Transhümanizmin çalışmalarının yayınlandığı online platformun kullandığı *Humanity+*²³

²² <<https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/en-tehlikeli-fikri-transhumanizm-3344574>> [“Dünyanın en tehlikeli fikri: Transhümanizm”] [Erişim Tarihi: 27.12.2021]

²³ <Humanity+> [“Elevating the Human Condition”] [Erişim Tarihi: 21.12.2021]

isimlendirmesi bu amacı yansıtır. Ayrıca yeni materyalist yaklaşımların, zıtlıkları reddedip çokluğun birliğini savunan görüşlerinin aksine bedeni egale eder ve bütün düaliteleri modernist söylemin paralelliğinde, radikal bir hiyerarşi inşa edilir. Ekolojik posthümanizmin savunduğu materyalist düz bir ontolojiye karşılık ‘makine-insan’ın zirveye oturtulduğu dikey bir ontoloji savunulur. Kurzweil, yazdığı *Human 2.0* adlı çalışmasında bu makine-zihin birleşimini öngörür (Kurzweil, 2005). Sonuçta kaynağını hümanizmden alan transhümanizm düşüncesi yeni bilgi teknolojileri, yapay zekâ, uzay mühendisliği, gen bilimi gibi alanlarla beslenip aydınlanmanın yarım bıraktığı ilerlemeci, rasyonel projeyi tamamlama arzusunu taşır.

Modernizmin vitruvius adamını temsil eden kategoriler daralıp daha fazla sınıfsallaşır; çünkü transhümanın aygıtlara ulaşma imtiyazı yalnızca “yeterince” zengin bireylere devredilir. Transhümanizm burjuva sınıfının hümanizmidir. Her şeyi eşitleyen ölüm dahi artık burjuva lehine elimine edilmiştir. Bugün Bill Gates, Steve Jobs, Elon Musk gibi transhümanist bilimcilerin kapital sermaye ile ilişkileri bunun en net ifadesidir.

Temeli seküler bir yapıya dayanan transhümanizmin kökenleri gnostik neo-pagan anlayışlara kadar geri gitse de yüzü ateizme dönüktür. Güç olarak görülebilecek yegâne şey teknolojidir ve teknoloji, tanrısallığı insana bahşeder.

Bu haliyle transhümanizmin dışlayıcı, hiyerarşi koyucu, pozitivist ve ataerkil bir yapısı olduğunu söylemek çok güç olmasa gerektir. Sonuçta ütopya vadeden bir distopya görüntüsü insanlığa yabancı değildir; fakat henüz bu proje tamamlanmamıştır ve iyimser fikirlere ihtiyaç vardır.

Hem ortaklaştıkları hem ayrıştıkları noktalar olan bu iki insan sonrası yaklaşımın karşılaştıkları konular ciddi önem arz etmektedir. Aşırı bir yorumla posthümanizm ile transhümanizmin savunageldikleri bağlamlar şöyledir;

Şekil 2: Posthuman ve Transhuman Farkı

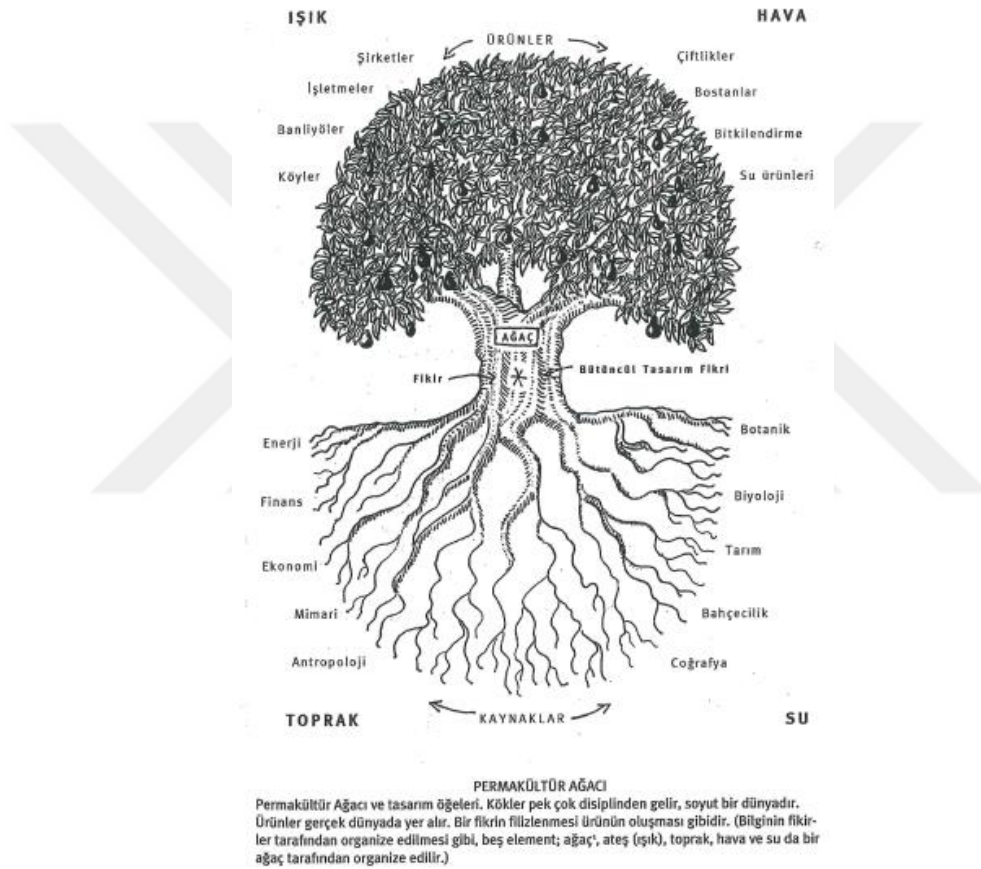
Posthuman	Transhuman
Postmodernite	Modernite
Kadın	Erkek
Öteki	Ben
Halk	İktidar
Kolektif	Bireysel
Doğa	Kültür
Organizma	Makine
Kaos	Kosmos
Akışkan	Katı
Yatay Ontoloji	Dikey Ontoloji
Beden	Zihin

İki posthümanist yaklaşımın en önemli ortak noktası teknolojidir bunun dışında bir diğer önemli nokta, ilerlemeci bakış açısıdır. İnsanlığın iyileştirilmesi sürecini birisi daha kapsayıcı ve “daha adil” bir noktadan savunurken bir diğeri bunu insanı merkeze alarak gerçekleştirme amaçlar.

Bir tarafta postmodern posthümanizm ile bir tarafta modern transhümanizm arasında bir salınma tanıklık eden bir metamodernizm devri yaşanmaktadır. Dualite halen mevcuttur fakat dualizmi kabul edip bu ikisi arasında kesin bir seçim yapmaktan ziyade ikisi arasında salınmak isteyen bir duyuşsallık hakimdir. Sonuçta metamodernizm dönemselleştirmesinin temel paradigması bu iki yaklaşımı da kapsayan, genel söylemiyle posthümanist paradigmadır.

4. ALAN ÇALIŞMASI

Kalıcılık, dirençlilik, sürdürülebilirlik anlamına gelen *permanence* ve insan faaliyeti ve yerleşimi ile ilgili her şey anlamına gelen *culture* kelimelerinden türetilmiş olan *permakültür*²⁴; etik temelli insan yerleşimleri tasarımı bilimidir. Bütüncül, sürdürülebilir bir tasarım modeli ortaya koymaya çalışan Bill Molison'un yaşayan sistemleri taklit etme üzerine hazırladığı müfredatta permakültür bir ağaca benzetilir.

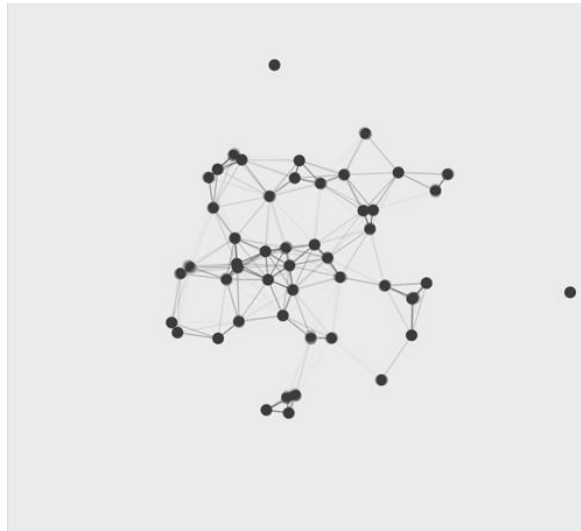

Şekil 3: Permakültür Ağacı (Mollison, 2015, s. xiii).

Permakültür Ağacı, ortasından yani gövdesinden bir bütüncül fikirle tasarlanıp köklere doğru soyut kaynaklardan beslenen ve dallara doğru somut ürünler ortaya koyan bir metafor olarak resmedilmiştir. Permakültür, her ne kadar ağaç hiyerarşik bir düzlemlerle transhümanizme göndermeler yapsa da, kendi içinde barındırdığı öğeler ve örüntülerle

²⁴ Permakültür tasarım sertifikası kursu 04.05.2021 tarihli dersin içeriğine istinaden aktarılmıştır.

posthümanizme akrabadır. Alandaki veriler bir kısmıyla ağaç modeli gibi dikey hiyerarşiyi, bir kısmıyla da rizomsal heterarşiyi desteklemektedir. Bu bölümde permakültür müfredatıyla metamodern dönem salınımları arasındaki bağlatılar, alanda elde edilen verilerle birlikte anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bunun için başvurulacak başlıklandırmalar, temelde Deleuze ve Guattari'nin temellendirdikleri rizom düşüncesi gibi merkezi olmayan ve aralarında yatay ilişkiler bulunduran çoğulluklardır (Deleuze & Guattari, 1987). Başlıklandırmalar aşağıda rizom düşüncesinin grafiksel sunumunda farkedilebileceği gibi birbirlerine statik olmayan bağlantılarla bağlanmış öğelerden oluşmaktadırlar. İlk bölümde elde edilmiş verilerin ışığında birkaç öğeye odaklanılırken ikinci bölümde öğeleri bağlayan bağlantılar mercek altına alınmıştır. Bu anlamda bağlantılarla öğeler arasında bir ayrıma gidilmesinin asli sebebi insan zihninin bütüncül kavrayışa yabancı oluşu ve bunun dışında bir sentezlemeyi beceremiyor oluşudur. Bu yüzden her ne kadar öğelerle ile bağlantılar farklı başlıklar altında değerlendirilmiş olsalar da aynı bütünün parçaları oldukları ve bütünün, parçaların toplamından daha fazlasını temsil ettiği unutulmamalıdır.

Şekil 4: Rizom Modeli İllüstrasyonu²⁵

²⁵<<https://medium.com/refracoes/multiplicidade-e-rizoma-7461c75b1a38>>[“Multiplicidade e rizoma”]
[Erişim Tarihi: 20.12.2021]

Bu diyagram aynı zamanda bugünün internet dünyasının gelmiş olduğu Web 3.0'ı temsil eder niteliği ile metamodern dünyanın doğasını hissettirmektedir. Sonuçta metamodern dönemde hem sanal hem de gerçek dünyada artık merkeziyetsizlik tartışılmaktadır.

Alan verilerinin öğeleri ve ilişkileri konusunda derinleşmeden önce alanın kendisinin bu öğelerden ve ilişkilerden oluşmuş bir ritüel olduğunu hatta Turner'ın ifade ettiği bağlamda bunun bir eşiksel evre, bir *communitas* hali olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Turner'ın *communitas*'ta vurguladığı "eşit ve anonim" bireylerin "bir olma" hali gönüllülerin alanda deneyimledikleri akış halinin karşılığı olarak betimlenebilir. Turner'ın Gennep'ten etkilenecek tanımlamış olduğu eşiksellik evresinde bireyler eski konumlarından ayrılmış fakat henüz yeni konumlarıyla bütünleşmemiş olup sadece o geçiş hali içerisinde dirler (Turner V. , 2018). *Communitas* içerisinde bireyler; hiyerarşiden, mülkiyetten, kimliklerden, cinsel normlardan, sınır koyucu materyalistik öğelerden uzaktırlar (Özbudun & Uysal, 2012, s. 185). Alanda bu anlamda gönüllüler yatay, eşitlikçi bir düzlemde sınıfsal kavramlardan uzak, sınır koyucu kimliklerin görünür olmadığı, cinsel normların bazı aşamalarda yerini perhize bazı aşamalarda aşırılığa bıraktığı ama düaliter bütün sınırların terk edilme çabasının olduğu bir anda kalma halini yaşayarak aynı *communitas*'ı paylaşmaktadırlar. Alanın kendisi bir ritüel olarak okunduğunda onun adeta bir geçiş aşamasını temsil ettiği ve bu eşikte öne çıkan öğeler ve ilişkilerin *communitas* bağlamını yansıtmaya muktedir olduğu fark edilecektir.

4.1. İlişkisel Öğeler

4.1.1. Köken Özlemi

Permakültür oluşumunun hareket noktası her ne kadar sürdürülebilir bir yaşam tasarımı olsa da, içeriden bir bakışla kültürü yeniden doğaya entegre etmenin alternatif

bir yolunu sunar niteliktedir. Bu bağlamda yüzü doğaya ve bu çalışmada ele alındığı şekliyle premodern kültürün mitolojik dönemine dönüktür. Permakültür yaklaşımının bu şekilde tasarlanmış olmasının sebebi ise doğadan kopan kültürün doğayı kendi lehine gibi görünen bir aleyhte tahrip etmiş olması ve bugün aslında ona ne kadar dolanık olduğunu farketmesidir. Bu hissiyatı teorik bağlamıyla hissetmeyen ama bunu tam da bu haliyle duyumsayan insanların varlığından olsa gerek, bu yaklaşımı tasarlayanlar bunu gidermeye yönelik bütünsel bir pratik yaratma amacıyla olmuşlardır. Buna ilişkin duyusallığın ve çözümleyici arayışların artışı ile permakültür gibi doğaya dönen alternatiflere başvuranların sayısı da gün geçtikçe artmaktadır.

Permakültürü hayatında uygulamak isteyen birinin şu ifadeleri bu duyusallığı yansıtmaktadır:

“İnsanlara hem doğaya bir bütünlük oluşturma hem de gökyüzüne, Tanrıya bir bütünlük oluşturma noktasında bir inanç sistemi, bir felsefi sistem olması gerektiğini düşünürken permakültür camiası tam da bunu yapıyormuş. Buradaki herkes mantığın o sert sivri yanını yerine kalbin yumuşak yanını tercih etmiş.” (04.05.2021 tarihli video kaydı)

Ben de benzer bir hissiyatı paylaşanlardan biri olarak alana dahil olduğumda doğaya dönüşün, yalnızca antroposen dönemi getirmiş olan insanın vicdani yükümlülüğüyle ilgili olup olmadığını sorgulamaktaydım. Bir süre insanların kendi türlerinin sonlarını düşündüklerinden dolayı bunu tercih ettiklerini de düşündüm. Ama aslında bu iki parametrenin de dahil olduğu çok daha fazla dinamik söz konusuydu. İnsanların doğayla olan ilişkileri aslında toplumla, aileyle hatta kendileriyle olan ilişkileriyle yakından ilintiliydi. Toplumla yani diğerleriyle ilişkisi herhangi bir yönüyle travmatik olan insanların bir kısmı, doğada çözüm arıyorlardı. Bu travmalarla doğanın yaşadığı travmalar arasında bir korelasyon mu vardı ve bu insanlar ikisine de ortak bir yerde çözüm mü arıyorlardı? Alanda benden daha fazla vakit geçirmiş olan gönüllülerden aldığım bilgiler de bu travma örüntüsünü tamamiyle destekler nitelikteydi.

Travmaların ayrıntılarına geçmeden önce, bu insanların kim oldukları konusunu biraz daha açıklığa kavuşturmak onların travmatik süreçlerini anlamlandırmaya yardımcı olacaktır. Bu insanların ikisi Amerika kıtasından, dördü Avrupa kıtasından diğerleri de Türkiye’den gelmekteydi. Yurt dışından gelen gönüllülerin hiçbirinin aynı kökeni paylaşmaması araştırmanın kültürel çeşitliliğini arttırmakla beraber Türkiye’den gelen gönüllülerin de farklı etnik kökenlerden geliyor oluşları çalışmanın polikültürel özelliğine katkı sunmuştur. Çalışmanın fail öznelerine ilişkin sosyo-demografik özelliklerin özeti şu şekildedir:

Şekil 5: Fail Eyleyicilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişkenler	Cinsiyet	Yaş Grubu	Eğitim durumu	Medeni durumu	Gelir durumu	Öğrenim/Çalışma durumu
K1	E	48+	Üniversite mezunu	Boşanmış	Geçmiş birikimlerden gelen iyi bir gelir	Bütün çalışma sınıflarının reddi – Kendi işinde çalışıyor
K2	K	18-27	Lise mezunu	Bekar	Dönemsel çalışmalarda biriktirilen gelirler	Beyaz yakalılığın reddi – Dönemsel çalışma
K3	K	28-37	Üniversite mezunu	Bekar	Dönemsel çalışmalarda biriktirilen gelirler	Beyaz yakalılığın reddi – Dönemsel çalışma
K4	E	18-27	Üniversite mezunu	Bekar	Gelir olmaksızın yaşamaya/gezmeye çalışma	Bütün çalışma sınıflarının reddi – Çalışmıyor
K5	K	38-47	Lise mezunu	Boşanmış	Geçmişte birikimlerinden dolayı orta bir gelir	Beyaz yakalılığın reddi – Çalışmıyor
K6	E	38-47	Üniversite mezunu	Boşanmış	Dönemsel çalışmalardan dolayı orta-iyi bir gelir	Dönemsel çalışma
K7	T	28-37	Üniversite mezunu	Bekar	Beyaz yakalı	Beyaz yakalılığı dönemsel terk
K8	K	18-27	Üniversite mezunu	Bekar	Aile ve birikimden gelir orta gelir	Beyaz yakalılığın reddi – Çalışmıyor

K9	E	28-37	Üniversite devam	Evli	Birikimden gelen orta gelir	Mavi yakalılığın reddi – Çalışmıyor
K10	E	28-37	Üniversite mezunu	Bekar	Aile ve birikimden gelir orta gelir	Çalışmıyor
K11	K	18-27	Üniversite terk	Bekar	Aile ve birikimden gelir orta-üst gelir	Bütün çalışma sınıflarının reddi - Çalışmıyor

Bu tür bir sosyo-demografik yapıya sahip gruptan elde edilmiş veriler doğrultusunda bu failerin özel yaşamlarında yaşadıkları travmaları genel hatlarıyla dörde ayırmak mümkündür: Çekirdek aile ile yaşanan duygusal problemler, sağlık problemleri, iş hayatındaki sorunlar ve bireysel duygusal sorunlar.

İlk olarak aile çok önemli değişkeni temsil ediyordu. Gönüllülerin pek çoğunda aile bu travmaların başlıca sebebiydi. Söz gelimi bir gönüllünün annesi alkolik ve uyumsuz iken bir diğesinde babası alkolik ve sorumsuzdu. Başka bir hayat hikayesinde baba baskıcı ve zorba iken bir başkasında anne ve baba birbirine karşı ilgisiz ve sevgisizdi. Ailesi tarafından terkedilmiş olan bir bireyin hikayesi ise kulağa en acı gelenlerdendi:

“Annesizlik, babasızlık, tek başına bir kadın olarak mücadele etmek. Kardeşlerine anne baba olmak. Bunlar çok zor şeyler. Annem ve babam ben üç yaşındayken yurtdışına gitmişler bir daha dönmemişler.” (13.09.2021 tarihli ses kaydı)

Bu deneyimini paylaşan kişiye diğer gönüllü şöyle yanıt verir:

“Annem ve babam varken anne babasızlığı hissettim. Gerçekten sevmeyenler, korumaktan ve karın doyurmaktan ibaretti onların ebeveynlikleri. Onların verdikleri zararlar dışarıdakilerden daha çok.” (13.09.2021 tarihli ses kaydı)

Bazı bireyler ise henüz çocukluk dönemlerinden itibaren yatılı okula verilip aile ile aralarına sınırlar çizilmişti. Sonuçta bu insanlar aile ile kurulamamış bir bağın ceremesini çekiyorlardı. Doğa hatta daha özel anlamıyla toprak bu yanılla insanlar için aileye dönüşü, kökenleriyle kuramadığı bağı temsil ediyor gibiydi. Adeta bir oyun alanı

gibi doğa insana çocukluğunu yeniden veriyordu ve toprak ana ne olursa olsun insanı her zaman kucaklıyordu.

Bu tespitin benzerini henüz sertifika kursundayken, psikoloji alanında çalışan bir kursiyer şöyle dile getirmişti:

“Jung’un gerçekten ekolojisiyle bağdaşan söylemleri var. Özellikle hayatın ikinci yarısı diye bahseder. Tekrar öze dönüş arzusu. Bilinçten aşığı köklerimiz gibi. Kollektif bilince doğru giden hattın tekrar harekete geçtiğini söyler. O yüzden de manidardır aynı yaş grubunun daha çok bu ortak bilinçle tekrar doğaya dönüş arzusu. Ekoterapiye de kısaca değinirsek. Bağlanma teorisi diye bir teori var psikolojide. Anne çocuk bağlanmasına değiniyor tabii ama. Ekoterapi de diyor aslında bizim ilk bağımız doğayla ve insanlar modernleştikçe doğayla özellikle de vahşi doğa, doğal doğa bahsettiğimiz, çimenlik alan değil. Doğal doğadan insanlar kopup şehirleştikçe aslında psikolojik bazı problemlerin bundan yükseldiğini oranlarının ve derinleştikçe sorunların, anlatıyor. Dolayısıyla doğada terapi yapıyorsunuz ekoterapide. Dış mekanda yapamazsanız içeride de bazı teknikler var kışın falan ama. Mindfulness tabii çok daha derin. Gerçek bir terapi ve endüstriyel tarım ve permakültür diyoruz ya aynıını psikoloji içinde diyorlar. Dört tarafı kapalı olan terapi modern toplumun terapisi halbuki doğal olanla eskiyle birleştirilsin diyor o ekol. Psikodrama biliyorum somatik biliyorum. Hepsi yine beden farklılığımız ve köklenmemiz ve geçmişimizle ilinti kurduran terapiler. Bebek ve anne ile çok çalıştığım için doğayla bunların birleştikğini görüyorum. Tarımla psikolojinin kardeşliğini görüyor gibiyim.” (09.05.2021 video kaydı).

Kursiyerin bu ifadelerine göre doğaya dönüşün, çocuklukla ve travmalarla derin bir bağlantısı söz konusuydu.

Çocukluğa veya aileye olan özlemin bir başka yönü çocuklukta hayal gücünü geliştiren ve kişilik gelişiminde katkısı olan hikaye anlatıcılığına maruziyetin azlığıydı. İnsan tıpkı premodern dönemdeki gibi “diğerleriyle” ilişkilerini kurabilmek için hikayelere ihtiyaç duyuyordu. Belki de bu insanlar “sağlıklı” bir çocukluk yaşamadıklarından olsa gerek bugün anlatılan hikayeleri pür dikkat dinliyorlar ve mitolojik anlatılara ziyadesiyle ilgi duyuyorlardı. Gerçi son dönemlerdeki hikaye anlatıcılığına olan rağbet pek çok insanın bu hissiyatı paylaşma ihtimalini sorgulatmaktadır. Bu, bir yanıyla Freudyen bir bakış gibi dursa da, gerçekten bu insanlar tahayyül alanı dar olan bir yaşantıdan kaçıyorlardı.

Aile faktöründen sonra sağlık faktörü de travmalarda izi sürülebilecek bir diğer alan olarak karşımıza çıktı. Kanser durumuyla karşılaşma sıklığından sonra bu konuya daha fazla ehemmiyet vermeye başladım. Söz gelimi bir gönüllüye beyinde tümör tanısı konulduktan sonra, ki bu gönüllü annesi ve babası tarafından terk edilmiş olan gönüllüdür, hayatını bütünüyle değiştirme kararı alıp işini bırakarak doğaya dönmeye karar verir. Benzer şekilde diğer bir gönüllüye henüz 24 yaşındayken kanser teşhisi konulur ve o gönüllü için de hayat artık eskisi gibi kabul edilemez olur; ardından işini bırakır ve yaşamını tamamıyla değiştirmeye kalkışır. Bu kişi yaşadığı değişimi şöyle aktarır:

“Her şeyim değişti. Öncesinde her zaman gergindim. Her şey her zaman boş geliyordu. Ailemle arkadaşlarımla uyumlu değildim. Sonra bende bu hayatı sevmiyorsan değişmelisin dedim. bu benim için zordu ama hayatiydi. Yediklerimi değiştirdim. Şehrin merkezindeki evimi bırakıp dağlık bir kırsal alana yakın bir yerdeki eve taşındım. Yeni evim artık şehrin içinde ama mekeзде değildi. Yoga ve meditasyona başladım. Terapiye gittim. Etrafımdaki insanları ayıkladım. Kısacası kanserden sonra herşeyim değişti.” (28.09.2021 tarihli ses kaydı)

Kanser vakaları etkisini sadece kanseri yaşayan bireyler üzerinde göstermiyordu. Bu durum aynı zamanda birinci derece yakınları da sarsmaktaydı. Alanda annesi veya babası kanserle savaşmış belki kansere yenilmiş olan insanların hayatları da bu olay neticesinde derinden etkilenmişti. Bu ve buna benzer sağlık problemleri kişinin kendi bedeniyle, çevresiyle kurduğu ilişki biçimini hatta seçtiği yaşamı yeniden değerlendirmesini zorunlu kılmaktaydı. Bu bağlamda başka bir gönüllünün ifadesi şöyledir:

“On yıl önce annem kansere yakalandığında, neden annem kanser oldu diye sormaya başladım. Bölgemizde artan kanser vakalarını düşündüm. Bu konu hakkında araştırmalar yapmaya başladım, videolar izledim, doktorlarla konuştum. Sorunun büyük bir kısmı bölgesel kirlilikte; sudaki, topraktaki, havadaki kirlilikteymiş. Çözümde buralarda diye düşündüm. Yaşadığım bölgem inanılmaz kirliydi ziyadesiyle endüstrileşmiş bir bölge ve çok fazla güç ve para getiriyordu bu yüzden değiştirmek çok zordu. Bende kaçmaya karar verdim. Daha gencim dedim yaşadığım yeri değiştirmeye, taşınmaya karar verdim.”(22.09.2021 tarihli ses kaydı)

Annesini kanserden kaybetmiş biri, kendisi için sağlıklı yeni bir yaşam alanını doğayla bütünleşik bir yer olarak betimlemekteydi. Sağlık problemleri yalnızca kanserle sınırlı değildi; bunun dışında yetersiz ve sağlıksız beslenmeyle ilişkili problemlerle, genetik rahatsızlıklarla ve en çok da strese bağlı sağlık sorunlarıyla insanlar ya bireysel olarak ya da yakınlarının deneyimleri veya kayıpları vasıtasıyla yüzleşmek zorunda kalmışlardır.

Sağlık problemlerinde psikolojik süreçlerin etkisi her ne kadar büyük olsa da, bu insanlar bedensel/maddesel gerçekliklerle yeniden yüzleşmekteydiler. Bedenin bu denli önem arz etmeye başlaması, posthümanist paradigmanda semiyotik aktörlerin materyal aktörlerden ayrılamayacağı (Haraway, 1991, s. 208) vurgusuyla birlikte değerlendirildiğinde zihin ile bedenin dolaşıklığına dair yönelimler daha iyi özümselebilir.

İnsanların travmatik deneyimlerinin bir diğer kaynağı da iş yaşamıydı. İnsanlar üniversitede okurken ya ileri de onları bekleyen iş hayatı ile üniversite eğitimi arasındaki tutarsızlığı farketmekten ya da iş yaşamının özel yaşamla sekronize edilememesinden dolayı bir işe girmekten kaçıyorlardı. Üniversitedeki eğitimle gerçek bir iş yaşamının ilişkisinin sağlam temellere oturmadığını düşünen henüz öğrenci gönüllülerin paylaştığı duygu; üniversitenin kendi içinde hayata dokunmayan, fazlasıyla teorik ve ideolojik bir alan oluşunun yarattığı tatminsizlikti. Bu onlara göre, tıpkı parlak bir domatesin ısırıldığında “eski” lezzetli ve doyurucu tadı vermemesi gibiydi. Söz gelimi özellikle ziraat veya peyzaj gibi bölümlerde okuyan öğrencilerin edindikleri bilgilerin permakültürle yer yer çelişik olması onlar için derin bir rahatsızlıktı. Sonuçta insanların bir kısmı ya üniversiteyi terk ederek ya da üniversiteyi bitirdikten sonra edindiği bilgilere çizgi çekerek bu çelişkiye son vermeye çalışıyorlardı. Sonuçta üniversite dönemlerini var olan sistem yüzünden eleştirip o dönemlerle kendi aralarına, paylaştıkları sosyal anılar dışında, görünmez bir çit örüyorlardı.

Bir şekilde üniversite denklemini çözmüş olanlardan bazıları da iş hayatında ciddi problemlerle yüzleşmek zorunda kalabiliyorlardı. Günümüz iş dünyasındaki uzun çalışma saatleri, mesafeli ilişkiler, yaratıcılıktan ve hareketten uzak çalışma koşulları, mobbinglerin varlığı gibi etkenler sonucunda bu insanların iş hayatları bireysel dünyalarının negatif parçasını temsil ediyordu. Bunu kentteki emek piyasasına ve üretim ilişkilerine dönük bir tepki olarak okumak da olasıdır. Çünkü özellikle kent içi işgücü piyasasındaki bir takım sınıfsal ilişkiler bu insanların reddedegeldiği olgulardı. Bu bağlamda alandaki görüştüğüm insanların tamamının hayatının en az bir döneminde kentsel ölçekte iş piyasasını, beyaz yakalı veya mavi yakalı gibi alt sınıflarda, deneyimleyip bunun üzerinden o yaşama dair negatif söylemler ürettiklerini söylemek mümkündür. Söz gelimi emek verdiği yerde çeşitli problemlerden muzdarip olan ve bu yüzden iş hayatına ara vererek çiftliğe gelen gönüllü şunları anlatıyordu:

“Bir gün biri bana orospu diyip gitti. Sakız çiğniyordum öğlen yemeğinde ağır bişeyler yiyince kokmasın dedim kimseye. Bende sakız vardı ağzımda bende unutmuşum. Hiç farkında değilim işten güçten. Geldi birini sordu bana bende dedim ki bilmiyorum nerde olduğunu. Bir daha sordu, dedimki beyefendi bilmiyorum dedim. Bana dedi ki orospu diyip çıktı. Sırf ağzımda sakız var diye yaptı biliyorum. Bu böyle köhne bir yer. İnsanların bilinçsiz olduğu bir yer. Ondan sonra üstündekiler bile ciddiye almıyor seni, Personel misin, personelsin hiç. Değersizlik hissi. Taleplerini gerçekleştirilmeme, dinlememe bile seni, tamam bakarız diyip bir türlü cevap vermeme. Ortam leş gibi. İş arkadaşların üzerinden iş atıp senin yapmanı bekleyen bir profil.” (13.09.2021 tarihli ses kaydı).

İş yerinde yaşanan bu ve benzeri sorunların aslında toplumsal olduğunu ve sistemsel bir değişikliğin gerekli olduğunu düşünenlerin çoğu sisteme değil kendine ve doğaya hizmet etmek gerektiğini aktarıyorlardı:

“Kendi sevdiğin bir işte üreterek, kendin için çalışman gerek. Sömürülmek için. Şu an da çok sömürülüyoruz. Eve iş getiriyorsun yoruluyorsun. İşten atılma korkun var. Toplum olarak çok kaygılıyız.” (17.09.2021 tarihli ses kaydı).

Modernleşmenin beraberinde getirmiş olduğu uzmanlaşma merakının iş yaşamına etki eden birtakım problemleriyle birlikte bütünlüklü bir dünya kavrayışının olanaksız oluşu sonucunda iş yaşamına yabancılaşma ciddi bir boyuta ulaşabilmektedir. Alandaki

insanların bu bağlamdaki farkı ise iş hayatının bu ağırlığını kaldıramamayla birlikte istifa edip buralarda hayatın kendisini bir iş olarak kurmaya çalışmalarıydı.

Bir diğer önemli etken insanların özel hayatlarında geçirmiş oldukları travmalardır. Bu ifadeyle bireylerin özel hayatlarında deneyimledikleri taciz, tecavüz, boşanma, aldatılma, şiddet gibi özel olaylardan kastedilmektedir. Bu olayların yaşanma şiddeti, hayatlarındaki etkilerinin büyüklüğünü doğrudan etkilemiştir. Fakat her insanın şiddeti algılayış şekli farklı olsa da, her bireyin bu türden bir olayı hayatındaki önemli noktalardan biri olarak görmekteydi. Alandaki bireyler, bu tür olayların özel olmasından ötürü birebir iletişimden bunları konuşmayı tercih ediyorlardı. Online ortamlarda ise bu tür olayların paylaşılması nadirdir. Alanda tanışmış olduğum her kadının farklı şiddetlerde deneyimlediği taciz veya tecavüz vakası vardı. Bu cümleyi buraya 8 Mart tarihinde düşüyor olmak tuhaf bir burukluk veriyor olsa da gerçeklikler yadsınmamaktadır. Bu tür olayları hiçbir zaman derinlemesine konuşmamış olsak da, bu deneyimlerin kadınların duygu dünyalarındaki sarsıcılığını gözlerinden okumak yeterince mümkündü. Taciz bir yana tecavüze henüz küçük yaşlarda uğramış olanların paylaştıkları duygu, üzerine çizgi çekilemeyecek kadar belirgindi. Bazıları ise seyahatleri sırasında tacize uğramış ve seslerini çıkarmış olsalar bile çevrelerindeki insanların tepkisizliğiyle karşılaşmışlardı. Taciz olayları yalnızca kadınların deneyimlediği bir şey olmamasına karşın, cinsel kimliği sebebiyle bunları erkeklerle konuşmak pek mümkün değildi. Bu yüzden bu konuda erkekler açısından bir veri elde edilememiştir, ki erkeklerin bu tür duygusal derinliği olan olayları ya da konuları konuşmaktan kaçındıkları söylenebilir; çünkü ne zaman ciddi bir konu hakkında konuşulmaya başlansa, her seferinde konuşmayı bir espriyle dağıtan mutlaka bir erkek oluyordu. Bulut'un araştırmasında ortaya koymuş olduğu gibi, fiziksel şiddet sonrası geliştirilen duygular göre farklılık göstermektedir. "Suçluluk ve korku duygusu kız çocuklarında yoğunken, erkek çocuklarında öfke ve utanç duygusu öne çıkmaktadır (Bulut, 2008, s. 240). Dolayısıyla bireylerin cinsiyet

kimliklerine göre şiddete ilişkin anlatıları ve tepkileri erişkinlikte de farklılık arz etmektedir.

Sonuçta hem duygusal hem de cinsel olarak şiddete maruziyetin yanında fiziksel şiddet de söz konusuydu. Daha henüz anne karnındayken şiddet görmüş olduğunu aktaranlarla birlikte şiddetin pek çok boyutunun bu insanların hayatına sirayet ettiği söylenebilmektedir.

Sevgiyle başlamış fakat çeşitli sebeplerle noktalanmış olan aşk ilişkileri de ayrılığın sebebine göre travmatik olabiliyordu. Partner ilişkilerinde birden fazla kez ihanete uğramış biri yaşadığı bir olayı şöyle anlatmaktadır:

“Çok kavga ettik çok aşırı birbirimizi birgün öldürüyorduk. Öyle büyük kavga ettik ki. Yanımda intihar etti bide biliyor musun? İlaç içti. Başka problemler varmış hayatında da ama o benim yüzümdenmiş gibi gösterdi. Ben onun hayatı için hiçbir şeydim aslında. Ben onu fark ettiğim zamanlar, insan bazen gönül gözü açık olunca gözü kapalı olur ya da değişik bir şey yaşar ya. Aptallık. O zamanlar çok duygusal ve aşırı duygusaldım. Görersen varya duygusal olduğum dönemler çok kaybettiğim dönemler. Sonra işte evli insanlarla ilişkisi çıktı ortaya. İş arkadaşısıyla ilişkisi olmuş benim evimde bile.”(16.09.2021 tarihli ses kaydı)

Romantik ilişkilerinde sorun yaşayan insanların sayısındaki artışı veya bunun görünürlüğünün artışı ile ilgili pek çok neden öne sürülebilir; fakat dikkat çekici nokta, alandaki insanların çoğunun bu denli bir problem yaşamış olmaları ve romantik problemlerini de doğada çözmeye çalışmalarıydı. Eşinden boşanmış ve ileride çocuklarıyla birlikte yaşamak istediği hayatı tasarlamak için permakültürü öğrenmek isteyen kişi şunları dile dökmekteydi:

“Ben görücü usülü evlendim. Kendisi fazla dindar. Eşimin babası Arap ama iyi Arap. Kızlarını sevmeyen, eşim doğduğu zaman iki gün eve gelmemiş. Demişler kızın oldu canı sıkılmış gelmemiş. Sevilmediğini düşünerek büyüyor hep erkek olmaya çalışıyor, babasının sevgisini kazanmak için. Bizde ayrılmama var bide, katlanma ama sonra patladı artık. (10.10.2021 tarihli ses kaydı).

Bulut'un geleneklerin, evlenmek ve evli kalmak yönündeki güçlü etkisinin kadınların fiziksel ve duygusal şiddetin eşlik ettiği bir evliliği yıllarca sürdürülmesinde

gözlemlenebileceğine dair açıklaması (Bulut, 2008, s. 118), bu bağlamda her iki cinsiyet kimliği için, farklı oranlarda da olsa, geçerli gibi görünmektedir.

Bütün bu yaşantıların bir çiftlikte birleşmesi ve insanların burada bir çıkış noktası aramalarının sebebi olmalıydı; çünkü bu insanlar hayatlarının bazı dönemlerinde derin umutsuzluk ve karamsarlık yaşamış; ardından bu süreci aşma süreçleri onları benzer yollara itmişti. Bugün seyahate çıkmalarının, doğayla ilişki kurmaya çalışmalarının travmalarıyla ilişkisi bulunmaktaydı. Yaşantılarındaki ortak motiflerin travmatik oluşu, psikolojik bir zemini gerekli kılmaktaydı ve sonuçta veriler Jung'un kolektif bilinçdışı kavramına ulaştırmaktadır.

Otto Rank'ın (Zenbilci, 1995, s. 604) düşüncesine paralel bir noktadan insanın aslında ana rahmindeki o güven dolu dünyadan dışarıya çıkmasıyla birlikte belirsiz dolayısıyla ürkünç dünyaya başa çıkma serüveni başlar. İlk olarak insanların belki de en temel içgüdüleri, anne karnındaki dünyanın güvenli sularına bir daha geri dönme olasılığı olmadığını bile bile geri dönme arzusu taşımalarıdır. Bu bağlamda permekültürle ilgilenen ve özellikle alandaki insanlar bu duyguyu çeşitli sebeplerden dolayı baskın hissettikleri gözlemlenmiştir. Çünkü yaşantılarında, belirsiz olan dünyaya tutunabilme araçlarını kişilikleri, dönem koşulları ve daha bir sürü etken sebebiyle yakalayamamışlardı. Yaşamın belirsizliğine karşı direnme gücünün zayıflığı, anne karnından çıkılmasından sonraki adım olan çocukluğa geçiş adaptasyonunun sağlanamamış olmasından ileri gelmekteydi. Jung'un kişilik gelişiminde çocukluk dönemine yaptığı vurgu ile arketipler üzerinden temellendirdiği düşünceler bu minvalde çok anlamıydı. Jung (2015) kuramına göre; bu insanların çoğunluğunun, çocukluklarını sağlıklı bir şekilde yaşamadıklarından olsa gerek yolculuklar onlar için çocukluklarına bir tür dönüşü veya yaşayamadıkları çocukluklarını bulma umudunu temsil etmektedir. Tam bu anlamda toprak ve doğa; onlara kökenlerini, cömert sevgiyi, özlem duydukları aileyi, yiyemedikleri sıcak yemekleri, dinleyemedikleri hikayeleri, kaybettikleri güveni,

kuramadıkları ilişkileri, anneyi ve anne rahmini hatırlatmaktadır. Alanda sıklıkla kullandığımız hatta farklı dillerde nasıl karşılık bulduğunu konuştuğumuz toprak ana ifadesi, Jung'un anne arketipini anımsatır cinstendir (Jung, 2015). Pachamama, madre Tierra, mother Earth, toprak ana ve daha bir sürü dilde yer alan doğa ile anne bağlantısına gönderme yapan ifadeler biyolojik kökenlerle kültürel kökenler arasındaki bağlatıyı ifşa etmektedir. Bu durumun psikolojik yansıması alandaki şu ifadelerde hissedilmektedir:

“Toprağın cömertliği. Güney Amerika’da buna Pachamama derler. Ellerin Pachamama’ya değdiğinde ruhundaki ve bedenindeki algıların açıldığını hissedersin” (30.09.2021 tarihli ses kaydı).

Bunu söyleyen için Pachamama kutsaldı ve dünyayı kurtacak olan sevginin başlıca kaynağıydı. Bu düşünce posthümanizmin beslendiği feminizm ve çevreci anlayışı aynı potada birleştiren ekofeminist kuramları özetlemektedir. Öte yandan pachamama ifadesinde doğa ve kültürün henüz birbirinden kopmamış olduğu, nüansta farkedilmektedir. Permakültür araştırmasının pek çok aşamasında, bu kökensel ve bütünleştirici kavramla karşılaşılabilir. Kavramı birkaç defa işittikten sonra benim için en dikkat çekici aşama, kursun bitimindeki kutlamada bir grubun şaman duası²⁶ dinlettikleri zamandı. Şaman duasının tercüme edilmiş haliyle sözleri şöyleydi:

Merhaba toprak Anne, merhaba toprak anne
Ateş yürekli toprak annecim
Merhaba toprak anne, toprak annecim
Ateşten bir yürekle, ateşten bir yürekle
Hey yana hene yohe

Merhaba ay parlayan ay
Merhaba su kalpli ay
Merhaba ay, canım ay
Su kalbi ile, su kalbi ile
Hey yana hene yohe

Merhaba güneş baba, babacım
Merhaba güneş baba, ateş ruhuyla
Merhaba güneş baba, güçlü küçük yıldız

²⁶ <<https://www.song-circle.com/world-songs/condor/hola-pachamama>>[“Hola Pachamama”] [Erişim Tarihi: 25.01.2022]

Ateşten yüreğimden sana sevgilerimi gönderiyorum

Hey yana hene yohe

Merhaba küçük yıldızlar

Merhaba gecenin parlak küçük kızları

Merhaba güzel yıldızlar

Işıktan bir kalple, ışıktan bir kalple

Hey yana hene yohe

Permakültür tasarım setifikası kursundaki bu paylaşım, posthümanist yaklaşımın ekofeminizm, yeni materyalizmler, elementler ekoleştirisi gibi birçok penceresine açılabilir bir bağlamı ihtiva etmektedir. Paylaşımı yapan kişi bizlere yalnızca romantik bir an yaşatmak için değil, gitmiş olduğu permakültür çiftliklerinde yaşadığı deneyimlerden bir kesit sunmak için paylaşmıştı.

Premodernite özlemiyle ilişkilendirilebilecek bu ipuçları bir yanıyla doğa özlemini yansıtırken diğer bir yanıyla da dengeli bir kolektif yaşamın hasretliğini göstermektedir. Genel olarak permakültür çiftliklerinde gönüllülük esaslı komün yaşam denemeleri mevcuttu. Bu, insanın soy kütüğünde yer alan sosyalleşme ihtiyacının net bir yansımasıydı. İnsanlar da moderniteden beri süregelen bireyselleşme eğilimine ayak uydurmayı reddedip yerel kolektifliği aramaktaydılar. Alanda transhümanizmin tekilliğine karşı posthümanizmin çoğulluğunu tercih edebilecek bireylerin şöyle serzenişleri mevcuttu:

“Eskiden o küçük hayatlarımızda kasabalarımızda akrabalıklar bayramlıklar birliktelikler falan filan sığmaya başladı. Tamamen bireysel tamamen kişisel tamamen kopuk tekil hayatlar sürmeye başladık. Benim çok güzel evim var evimin içine girer kapanırım düşüncesi.”(17.09.2021 tarihli ses kaydı).

Yalnızca bireyselleşme değil, premoderniteden sonraki sürecin getirdiği birçok şey protesto edilmek suretiyle yalnızca takas usulüne dayalı bir komün hayat kurma hayalini paylaşanlar azınlık bile değillerdi. Alanda premoderniteye benzer bir yaşamın hayali şöyle dile dökülmüştü:

A: Sürdürülebilir bir kömün hayat mümkün mü? Osho mesela çok yaratıcı; hem inanç üzerinden hem de aşk üzerinden hem de gıda üzerinden tasarlıyor ama adamın çıkarı var para.

B: Kusursuz diyebileceğin biri var mı? Dünyada böyle bir varlık yaratmadı Allah. Dünya bu, zaten farklı bir şey olsa cennet olurdu... Osho'yu tanımıyorum ama belki de parayı düşünmüyor. Onları (insanları) gerçekten karşılıksız olarak sevebiliyor muyum ayrı bir konu. Sürdürülebilir turizm mesela... kar elde etme yöntemleri sağlıyoruz, tasarlıyoruz dizayn ediyoruz. Aşk karşılıklıdır, aşk satın alınabilir, aşk güzel bir şekilde satın alınabilir yaratılabilir. Aşk güzel bir ilişkidir huzurlu sürdürülebilir bir ilişkidir. En tepede parayı koysam bile aşk toprağı korumamı sağlıyor... Bizim yaratılışımız bütün canlıların yaratılışı karnımızı doyuracağız, güvenlik sağlayacağız ve çiftleşeceğiz. Böyle bir içgüdü var değil mi. Bunu yukardaki koydu bunu mahsus koydu bu hale getirdi.

A: Bunu komüne çevirebilir miyiz?... İlk yerliler kabile şeklindeydi ya...

B: Aynı akvaryumun içinde yaşıyorduk. Bütün dünyamız oydu.

A: Geri dönülemez mi?

B: Benim nihai hedefim o işte. Avcı toplayıcı duruma gelmek. Birgün kapılarımı tamamen kapatıcam avcı toplayıcı yaşamak isteyen gelecek. Böyle saçma bir hayal. O ilkelliğe gelebilmek. Din, kültür, sosyal yaşam, ilişkiler, kanun, reis, hak, hukuk, reis seçme, saldırganlık

A: Cinsellik?

B: Tabi, o da.

A: Yapılabilir mi

B: Yapılabilir, belli ölçülerde yapılabilir. Olabilir mümkündür ama ne kadar sürer bilmiyorum. (09.10.2021 tarihli ses kaydı)

Alanda bir başka günde kapitalizmin nasıl çözülebileceği hakkında konuşurken birisinin ifadesi premoderniteye özlemi net bir şekilde anlatıyordu.

“Ben kökenlere geçmişe dönmek istiyorum, sanırım çözüm kökenlerimize dönmek. Maymunlar gibi olmak.”(30.09.2021 tarihli ses kaydı)

Alandaki insanlarla posthümanistler, kökensel birtakım değerlere ciddi bir hasreti paylaşmaktadır. Bu satırları yazmadan hemen önce bir permakültür uygulayıcısının sosyal medya hesabında paylaştığı, *Song for the Turtles in the Gulf* adlı eko şiirinden aldığı ilhamla, şu dizeler bu bağlamda fazlasıyla manidardır:

Dedemlerin köyüne yaptığımız ziyaretleri hatırlıyorum
Yerde güzel akşam yemekleri hatırlıyorum
Henüz plastik bir masaya sahip olacak kadar modern değildik.
Sebzelerin ne kadar gerçek koktuğunu hatırlıyorum
Azizlerin hikayelerini ve mucizelerini dinleyen çocuklar olarak hatırlıyorum
bizi
Bizim köyde, dağlarımızda yaşıyorlar
Bir ağacın altında veya bir nehir kenarında bir aziz belirdi
Hollywood'dan hiç aziz hatırlamıyorum

Toprak ve taştan yapılmış tapınakları hatırlıyorum
Köyün dışında başka bir tapınak hatırlamıyorum
Henüz alışveriş merkezleri yoktu (16.03.2022 tarihli sosyal medya paylaşımı)

Bu hasreti çeken insanlar modernitenin bilime vermiş olduğu imtiyazlı konumu da sorgulamaktadırlar. “Bugüne kadar dünyayı anlamak için geliştirdiğimiz yöntemlerin hakikate dair anlattığı pek bir şey olmamıştır, bu yöntemler bizi yalnızca bütünsellikten uzak birtakım dar değerlere sıkıştırmıştır.” şeklinde bir düşüncede uzlaşan permakültürcüler de çoğunluktadır. Permakültüre ilham kaynağı olmuş olan doğal tarım yönteminin kurucusu, Fukuoka’yı da harekete geçiren bu düşüncedir:

“Aydan taşların getirilmesiyle büyük bir mutluluk yaşayan bilim adamları, ayı, “Kaç yaşındasın Ay Dede?” diye şarkı söyleyen çocuklardan daha az kavramışlardır. Başo [Ünlü bir Japon haiku şairi (1644-1694)] doğanın harikuladeliğini, dolunayın sakin bir göl üzerindeki yansımalarını izleyerek kavrayabilmişti. Bilmadamlarının, uzaya gidip uzay çizmeleriyle ortalıkta gezinmekle tüm yaptıkları, yeryüzündeki milyonlarca aşık ve çocuğun gözlerinde ayın ihtişamını bir miktar lekelemek oldu.” (Fukuoka, 2006, s. 167).

Köken özlemi tam anlamıyla dünyanın aklın sınırlılığıyla sınırlandırılmadığı o bütünsel kavrayışın henüz komaya girmediği, bir yanıyla kişinin bebeklik dönemine benzetilebilecek olan döneme beslediği duygulardır. Bu dönem Pisagor’la ikili karşıtlıkların henüz gündeme gelmediği, *mother* ile *materialin* henüz ötekileştirilmemiş olduğu dönemdir.

Metamodern dönem insanların hem bireysel hem de toplumsal ölçekte, hem biyolojik hem de kültürel anlamda tahassür ettiği birtakım değerler bulunmaktadır. Yüzü premoderniteye dönük ve postmodernite tarafında olanların posthümanizmin yeniden düzenlemeye çalıştığı birtakım değerleri paylaşmaktadırlar. Bu tablo permakültür üzerinden, metamodern (posthuman) insanının anne rahminden çıkışından sonra yaşadığı travmaların yıpratıcılığı sonucunda anlam dolu, koşulsuz sevginin ve güvenin olduğu o kökeni, hem kültürel hem de biyolojik olarak arayışı olarak okunabilir.

Bir şekilde permakültürle yolu kesişenler bireysel ve toplumsal travmalarını betonların içine hapsetme niyetiyle doğa ananın kucağına dönerek yeniden anlam bulma

nostaljisini paylaşmaktadırlar. Posthümanistler de bu nostaljiyi, eski bütüncül doğakültür değerlerini bugüne hatta geleceğe uyarlamaya çalışarak yaşamaktadırlar.

4.1.2. Metamodern Spiritüalizm

Online permakültür tasarım sertifikası kursu eğitimi süresince belirmeye başlayan birtakım nüanslar vardı. Bunlardan biri permakültüre ilgi duyan bu insanların paylaştığı temel ortak kaygıydı. Bu posthümanizm çatısı altında da kendine yer bulmuş olan Aldo Leopold (1992) tarafından literatüre sunulmuş olan ekolojik yas veya Glenn A. Albrecht ve arkadaşlarının (2007) ifadesiyle solastalji'ye (*solastalgia*) benzemektedir. Gruptaki neredeyse herkes küresel ısınmadan, iklim krizinden, gıda güvensizliğinden bahsetmekte ve buna sebep olan insanın değişmesi gerektiğine değinmektedir. Akabinde buna alternatif bir çözümün permakültür olabileceğine inanıldığı için bu eğitime başvurduklarını dile getirmekteydiler. Sonuçta permakültür ilk etapta, insan eliyle yaratılmış olduğuna inanılan ekolojik krize aranan bir çözüm gibi durmaktaydı. Bu minvalde kursa katılma amacını dile getiren bir katılımcı şunları dile getirmekteydi:

“Can çekişen, canı acıyan değişir. Bir değişim neticesinde hepimiz bu yola giriyoruz veya teşebbüs ediyoruz... Şehre doygunluğumuzun çok olması... Nefes alamıyor oluşumuzu hissettiğimiz. Büyük amacımız bu kadar tüketen bir toplumda artık üreten ve üretici vasfımızı arttırmak.” (09.05.2021 tarihli video kaydı)

Dikkat çekici bir diğer unsur, eğitime katılanların yüzde seksen sekizinin kadın oluşuydu. Bu durum, yalnızca bu eğitime ilişkin olmayıp genel olarak permakültür eğitimlerinin neredeyse hepsine katılımın kadın ağırlıklı oluşu, posthümanizmin dişil karakterli bir hareket olmasıyla örtüşmekteydi. Ötekilikle temsil edilen unsurlar posthümanizmde gündeme taşınmaktaydı.

Dersler ilerledikçe paylaşılan değerler, ortaklaşılan motifler daha görünür olmaktaydı. Öne çıkan değerlerden biri inanç biçimiydi. Kurs bitiminde dahi bu biçimin

tanımını yapmak benim için zordu. Tasavvufa yakın, bir yanıyla muhafazakâr bir yanıyla seküler, yüzü Doğu dinlerine dönük karma bir anlayış belirmişti tabloda. Bu durum oldukça şaşırtıcıydı; çünkü eğitimin katılımcı profili Türkiye’deki sağ-muhafazakâr profille uyuşmamaktaydı, daha ziyade orta ve üst entelektüel kesim temsil edilmekteydi. Bu durum sınıflar ve onların değerleri üzerinde düşünmeyi elzem kılıyordu. Artık mutlaka alana çıkmam gerekmekteydi ve alana çıkarken bu bilgiyi bilip, bundan bihaber bir şekilde davranmam hayati önem taşımaktaydı.

Söz gelimi eğitimde inançsal motifle ilişkili, birkaç defa Kuan Yin’den alıntılar yapıldı. Öncesinde de Kuan Yin şöyle açıklandı:

“Çin’de Kuan Yin diye adlandırılan bir Bodhisatt var. Tibet’te Avalokitesvara olarak adlandırılıyor. Bodhisattva evliya demek aslında, öldükten sonra fiziksel bedeninden ayrıldıktan sonra astral bedeninde kalıp öte aleme geçmeyip bütün dünyadaki insanların samsara çarkından kurtulmasına hizmet etmek amacıyla var olan bir ruhtan bahsediyoruz. Farklı bir enerji katmanından dünyaya yardımcı olan insanlara.” (04.05.2021 tarihli video kaydı)

Spiritüel dokuyu yansıtan bu söylemlerin amacı, permakültürün teorik öğretileriyle metafiziksel öğretileri harmanlayıp bütüncül bir yaklaşım sunabilmektir. Sonuçta Mollison’a göre, *doğa kesin ölçümlemelere gelmez, ancak hislerle/sezgilerle ve bir sistem olarak algılanabilirdi*²⁷. Dolayısıyla yalnızca akıl merkezli bir yaklaşım benimsenmemekteydi.

Kursun başlamasından birkaç gün sonra bir katılımcının söylemiş olduğu şu cümle kurstaki spiritüelist dokunun öznel bir yargı olmadığını göstermekteydi:

“Fark ettim ki burda bu eğitim alan çoğu kişi spiritüel olarak bir seviyeye gelmiş. İnsanın bir üretim seviyesine gelmesi spiritüel olarakta bir seviyeye gelmesi ile oluyor. Burdaki herkesin doğayla da bir ilişkisi var...” (09.05.2021 tarihli video kaydı)

Bu bağlamda alana çıkmadan önce çiftlik sahipleriyle iletişime geçtiğimde, bir çiftlik sahibiyle yaptığım telefon görüşmesinde; insanların bu çiftliklere gelmeden önce

---

²⁷ Permakültür tasarım kursu 09.05.2021 tarihli dersin içeriğinden aktarılmıştır.

permakültür yapmak istediklerini çok duyduğunu ama çiftliğe geldikten sonra faaliyette pek de istekli olmadıklarından yakınmıştı ve bunu Kur'an'ı okuyan, ezberleyen birinin günde beş vakit namaz kılmadığı takdirde bunun anlamsız ve tutarsız olmasıyla örneklendirmişti.

Bu veriler New Age spiritüel hareketlerin ortak değerlerini yansıtır biçimdeydi.

Hanegraaf'a göre,

“Bu hareketler kapsamında değerlendirilebilecek doktrin ve grupların ortak iki temel ilkesi vardır. Birincisi, genel olarak modernleşmeye karşıtlık, yani dualist, rasyonel ve pozitivist paradigmalara ve totaliter olmayan din ve bilim kavramlarına karşı çıkmaktır. İkincisi ise doğu felsefesi ile karışık bir görünüm sergilemektedir. Bu yaklaşım totaliterdir ve manevi olarak monisttir. Modern tıbbın üzerinde geleneksel (bitkisel) tıbbı vurgular. İnsanın gücünü ve bu gücün önündeki engelleri kaldırmayı önemli görmektedir. Bu yaklaşım, insanın yaratıcı potansiyele sahip olduğu ve bu nedenle kendi hayatını inşa ettiği ve yaşadıklarından sorumlu olduğu inancını ve bireyciliğini vurgular” (Bulut, 2016).

Alandaki deneyimlerle birlikte bu tespitlerin haklılık payı belirmeye başlamaktaydı. Alandaki ilk günler adaptasyonun sağlanmaya çalışılması sebebiyle zorlayıcıydı. Özellikle online eğitim ile alan dediğimiz fiziksel pratiğin arasında koca bir farkın var oluşu bedenini eyleciliğini hatırlatıcı nitelikteydi. Zaman ilerledikçe adaptasyon meselesi kendiliğinden hallolmaya yüz tutmuştu fakat online eğitimde öne çıkan inançsal izlenimlerle çiftlikteki yaşamın kıyası gündeme gelmekteydi. Bu tür bir kıyastan kaçınmak ilk zamanlarda asıl olandı fakat zamanla bu mesele de yeniden öne çıkmaktaydı.

Çarpıcı anlardan biri, spiritüel bir deseni bedenine kazımış olan gönüllüyle olan karşılaşmaydı. Vücudunda azımsanmayacak kadar dövmesi olan bu gönüllünün kolundaki yaşam çiçeği dövmesi dikkat çekiciydi. Bu, belki de en çok bilinen ve kullanılan yaşam çiçeği mandalasıydı, insanlar bu desenin evrenin geometrisini barındırdığını düşünmekteydiler ve gönüllü de buna inanarak vücuduna bu deseni kazımıştı. Kendisinin bedenine kazıdığı toplam yedi tane dövmesi vardı. Onlardan bahsederken şu ifadeleri kullanmaktaydı:

“Bu bir el ama arkadaşlarım dövme yapmayı öğreniyorlardı sende deneyebilir miyiz dediler. Bende izin verdim sonuçta bir pestisit değil ya. Önemli değil. Bu da bir papatya. Bunu bir rap şarkıcısı yaptı. Benim favori çiçeğim çünkü ben kanserken bana daha iyi hissetmem de çok yardımcı oldu. Arka taraftaki bir Güney Amerika haritası, diğeri ise yılan. Biliyor musun Çin zodyağını. Zodyak, astroloji gibi, Çin’deki hali hayvan sembolleri var. Bende yılan burcuyum. Ayrıca bir de bu var. İlk dövmem bu İnka güneşi. Hayatın ve ışığın sembolü. Biliyorsun eğer güneş yoksa hiçbir şey yok. Bir de balon var. Seviyorum onları.” (28.09.2021 tarihli ses kaydı)

Ardından onun doğum haritası bakabildiğini ve hatta bu konuda eğitim aldığını ve bunu yolculuk yaparken hem maddi gelir hem de doyum sağlayabileceği bir alana dönüştürdüğünü aktardı. Alandaki neredeyse bütün gönüllüler ondan doğum haritalarına bakmalarını rica ettiklerinde bu konuda onların da az da olsa bir inanç besledikleri ortaya çıkmaktaydı. Daha sonra bu gönüllünün sosyal medya hesabındaki paylaşımları ve bu paylaşımlardaki kasnak üzerinde işlenmiş mandala, Ganesha, burçların simgeleri gibi desenler gönüllünün spiritüel yaklaşımının içeriğini doldurmaktaydı.

Birkaç gün sonra aramıza katılan diğeri bir gönüllü de bedenine pek çok desen işlemiştir ve neredeyse hepsi soyuttu; öte yandan otantik ve spiritüel sayılabilecek anlamları da mevcuttu. Kolunda büyükçe bir dövme dikkat çekmekteydi. Bu dövme ile ilgili şunları söylemekteydi:

“Bu sadece bir sanat. Aslında her şey. Burada bir yüz var ve ay, ağaç, yağmur, doğa, hava, su ve ateş. Soyut bir çalışma.” (01.10.2021 tarihli ses kaydı).

Başka bir bölgede hayvanlarla arasındaki bağı yansıttığını düşündüğü bir kelebek dövmesi taşımaktaydı ve son dövmesini de İstanbul’da yaptırmıştı. Bu bir yerel kilim deseni dövmesiydi. Bahsi geçen bir diğeri dövmesi Hinduizm sembolüydü ve bu sembol hakkında konuşmak, konuyu yepyeni bir düzleme taşımıştı:

A: Hinduizm sembolü de var.

B: Evet omm²⁸ bu,

---

²⁸ Om (AUM), Evrenin ilkel enerjisi olarak kabul edilen şeyi temsil eden kutsal bir Hindu sembolüdür. <<https://www.yogaflame.com.au/what-does-om-mean-by-tamblyn-lord/>> [“What does Om mean?”] [Erişim Tarihi: 20.12.2021]

A: İnanıyor musun?

B: Evet her şeye inanıyorum. Ama bu evrensel bir sembol gibi. Herkes almış. Yani bu pek çok şey gibi. Her şeyin içindeki evrensel titreşim gibi omm.

C: Bir ara bir grupla yaptık ama ben ne yaptığımı bilmiyordum. Anlamıyorum.

B: Omm'un bunun evrensel titreşim olduğunu söylüyorlar. Evrendeki birçok şey aynı titreşimde omm gibi titrer. Bu yüzden bize doğal geliyor. Hepsini kendinde bir araya getiriyor gibi bir gerçek. Güçlü bir his.

C: Tüm evrendeki titreşimi ayarlıyor musun?

B: Kendinle uyum içindeyken. Başkalarıyla yaparsanız onlarla uyumlu şekilde.

C: Benim sorunum bu. Kendimi çok uyumsuz hissediyorum.

B: Hiç yoga yaptın mı?

C: Nasıl yapılır bilmiyorum ki, sen biliyor musun? (bu ifadeyi kullanan kişi diyalogu biraz espiritu el bir yere çekiyor)

B: Evet. Yoga bedenine uyum sağlamak, senkronize olmak içindir. Bunu yapabilmenin başka bir yolu  ift ilik.

C: Müzik yeteneğim yok. Bedenimle nasıl dengeli bir titreşime gireceğimi bilmiyorum

B: Yoga bence daha çok bir yapı. Sadece bedenini dinlemen gerek. Bu tıpkı uyandığında istemsiz bir şekilde yaptığın esneme hareketleri gibi. Bunu hiç yapmadın mı?

C: Bedenimi nasıl dinleyeceğim. Yarın uyandığında bunu yapmaya ba layacağım, peki bilgi nerden geliyor.

D: Bunlar buradan (eliyle i ini işaretler) gelir.

B: Bunlar his. Hiç yoga yaptın mı?

D: Evet.

C: Neresi yani kalp mi?

D: Hayır demek istediğim, herkesin bedeni farklı o yüzden bedenine içinden herhangi bir yerinden duyabilirsin.

C: Nasıl i im yani? Orası neresi?

B: Bedenini yalnızca sen bilebilirsin. Sana  zel.

C: Arkadaşlarım bilemez mi yani?

B: Bak bedenine her zaman seninle konuşur onu yalnızca dinlemeyi bilmelisin. Tıpkı evrenin bizimle konuştuğu gibi bizim sadece dinlememiz lazım. Bazı insanlar her şeyi duyabiliyor. Dı arıyı dünyayı duyabildiğin gibi aynı zamanda kendi i ini bedenini de duyabilirsin. Bedenim a , susuz, yorgun, mesaja ihtiyacım var vs. hepsini. (30.09.2021 tarihli ses kaydı).

Bu diyalog sırasında attığımız kahkahaları aktarabilmeyi dilerdim. Yani her iki

taraf da aslında ne olduğunun bilincindeydi; ama insanın inandığı şeyi anlatma çabası ve

bunun her zaman soyut kalışı hepimize hem ironik hem de gülünç; ama bir o kadar da anlamlı gelmişti.

Kendini spiritüalist olarak tanımlayan başka bir gönüllü spiritüalizm bilgisini nasıl edindiğini şöyle aktarmıştı:

“Kendi kendime öğrendim. Bir süre çıplak bir şekilde ormanda kaldım. Bir çadırda ve iletişime geçtim. Doğayla iletişime geçtim.” (22.09.2021 tarihli ses kaydı)

Alanda yoga yapan bireyler, yoga yapacakları zaman genellikle yalnız başlarına ormana gitmeyi tercih etmekteydiler. Bu şekilde kendi inançsal ritüellerini gerçekleştirmek için bireysel bir alan yaratmaktaydılar. Bu tür yoga ve meditasyon ritüelleri onlar için kolektif alandan yoruldukları bir zaman diliminde onlara bireysellik için bir kaçış imkanı da sunmaktaydı. Sonuçta her ne kadar kolektif bir alan ihtiyacı hisseler de, modernitenin yarattığı bireyselleşmeden kopamamaktaydılar.

Yogaya başvurma nedenlerinden başka bir tanesi de yavaşlama arzusuydu. Bu insanlar *fast* hayatın getirdiği kaostan yoga aracılığıyla kurtulmak niyetindeydiler. Çünkü bu hayat onlar için duyum vermemekteydi, fast food gibi yalnızca anlık hazlar verip insanı sağlıksız bir hayatın içine hapsetmekteydi. Bir gönüllüye göre, yoganın felsefesi yavaşlamaktı, yavaşlayan insan bir kaplumbağaya benzerdi ve sonuçta kaplumbağa yavaş, uzun ve doya doya yaşayan bir hayvandı.

Yoga ve meditasyon, alandaki kişilerin başvurdukları temel ritüeldi ve alandaki neredeyse herkes düzenli bir şekilde yoga ve meditasyon yapmaktaydı, ki online kurs sürecince tanıdığım insanların büyük bir çoğunluğu bunlara meraklı olmakla beraber içlerinden azımsanmayacak bir kitle bunlarla ilgili sertifikalar alıp bu alanlarda eğitim vermekteydi. Yoga meditasyon, reiki ve biyoenerjiye ilişkin çeşitli terapiler bu inançsal yaklaşımın önemli bir kısmını kapsayan uygulamalar, ritüellerdi.

Bu konudaki ortaklaşma o kadar belirgindi ki, bizler alanda defalarca ortak meditasyonlar da yapmaktaydık. Özellikle hikâye anlatıcılığı ile birleşmiş bir meditasyon tekniğini sıklıkla tercih etmekteydik, bu süreçlerde bitki ve hayvanlarla konuşmakta, onlara sarılmakta ve onlara sıklıkla teşekkür de etmekteydik. Bazen çalışma halini de bir meditasyona dönüştürmekteydik. Yine böyle bir zaman diliminde dinlediğimiz şarkıdan yola çıkarak başlayan sohbet şöyleydi:

A: Bu meditasyon müziği mi?

B: Evet Sanskritçe... Sat nam benim en sevdiğim mantra. Anlamı senin gerçek benliğinden, benim gerçek benliğime. Namesteye benziyor. Nameste eğer tüm yolu geri gidersen, bu benim gerçek benliğim tamamen sana geri dönüyor demektir işte temelde aslında ikisi de aynı yerde birleşiyor.

C: Aa, evet nameste diyorum ama hiç bilmiyordum anlamını.

B: Bende bir süre hep söyledim ama hocam anlamını söyleyene kadar bilmiyordum. Başka bir yoga çeşidi daha var. Kundalini yoga. Çok tekrarlı. Aynı şeyi defalarca yapıyoruz. Bu şarkı neredeyse 8 dakika uzunluğunda. Bazen bütün şarkı boyunca aynı şeyi yapıyoruz. Aslında 8 dakika kısa ama her şeyi o kadar çok tekrar edersin ki sanki ölümden sonrasını görürsün. Bunu söylerken ve bunu yaparken sonunda nam'a yetişiyorsun ve artık hiçbir şey hissetmez oluyorsun ve en sonunda zihnin puşş. (pathyor). Bu tıpkı dervişlerin dönüşü gibi. Dönüyorlar dönüyorlar ki sonunda zihinleri benlikleri yok oluyor. (03.10.2021 tarihli ses kaydı)

Spiritüel öğretilerle tasavvuf anlayışı arasında ciddi paralellikler bulunmaktaydı.

Söz gelimi kursun bitirme projelerinde tasavvufa gönderme yapan bireyler de yer almaktaydı. Kurs bitirme sunumları içerisinde tasavvuftan alıntılar olmakla birlikte, bir bitirme projesine “Yunus Emre Çiftliği” ismi de verilmişti ve kutlama gününde Yunus Emre'den *Aşkın Aldı Benden Beni* şiiri okunmuştu. Bu bağlamda Mevlana ve Yunus Emre gibi motiflere yalnızca bölgesel değil, küresel ölçekte bir ilgi duyulmaktaydı. Alandaki bir gönüllü bir Sema Törenine fazlasıyla katılmak istediğini belirtmekteydi ve gerçekten de alandan sonraki süreçte sosyal medya paylaşımından katılmayı başardığı görülmekteydi. Bugün posthümanistlerin de Mevlana ve Yunus Emre'den alıntılar yapmaları posthümanizm, permakültür ve metamodern spiritüalizm arasındaki dolanıklığı açığa çıkarmaktadır.

Bu inançsal yaklaşım tam olarak ne içkinde ne de aşkın, muğlak bir zeminde yüzmekteydi. Tanrı konusunda net bir görüş olmasa da bütün inanç değerlerinin ortak paydada buluşturulabileceği ve aslında bunun kendi içinde dönmekle mümkün olduğu, o soyut kudretin hem insanın kendisinde hem de her yerde ve her varlıkta olduğu düşüncesinden dolayı içkinliğe daha yakın bir mesafedeydi. Bununla birlikte yer yer her şeyin bir yaratıcısı olduğu düşüncesiyle aşkın da görünmekteydi. Asıl karşı çıkılan şey ise, dogmatik din anlayışıyla modern Batı düşüncesinin dayattığı kapsamdı. Bu yüzden hem Doğu felsefelerini, hem tasavvufu, hem pagan kültürünü, hem de şamanistik gelenekleri içine alan kaotik bir yaklaşım benimsenmekteydi. Lakin her ne kadar bu tür yönelimler Batıya karşı Doğu'yu tercih eden bir yönelimi temsil ediyor gibi görünse de, bunların Batı eksenli çoğullukları dikkate değer görünmekteydi. Ceriello bu bağlamda metamodern mistisizm olarak adlandırdığı olgunun aslında popüler kültür aracılığıyla bir tür “ikinci el mistisizm” olduğunu ve bunun temelde modern evrensellik ile postmodern bağlamsalcılığın yana yana geldiği laik bir maneviyat olduğunu belirtir. Zıt görüntüsü olan bu kavramları yana yana getirerek metamodern dönemin inançsal örüntüsünü bu bağlamda “manevi ama dini olmayan (SBNR)²⁹” şeklinde açıklar (Ceriello, 2018). Bu kavramsallaştırmayı Ceriello'dan önce Sven Erlandson 2000 yılında yayınladığı kitabında tanımlamıştır. Ardından Fuller (2001), Wuthnow (2007), Day (2013), Mercadante (2014), Kenneson (2015) gibi yazarlar dünyada kendini dini bir gruba bağlı hissetmeyen ama maneviyatı önemseyen bireylerin artışına istinaden çeşitli yaklaşımlar geliştirmişlerdir. New-Age inanışlarından köken alan SBNR yaklaşımının en temel hareket noktası; din bağlamının reddi ama maneviyatın kabullenişidir. Bu söylem alanda şöyle vuku bulmaktaydı:

---

²⁹ Kavramın orijinali *spiritual but not religious (SBNR)* şeklinde “Metamodern Mysticisms: Narrative Encounters with Contemporary Western Secular Spiritualities” tezinde geçmektedir.

“Evet bütün dinlere inanıyorum ve hiçbir dine inanmıyorum. Evet kafa karıştırıcı. Öncelikle Tanrıya inanıyorum. Ama tanrıya inanmadığımı söylüyorum. Çünkü bütün dinlerden nefret ediyorum. Çünkü annem beni haftada iki gün kiliseye götürürdü. Her hafta pazar ve çarşamba. Sırf kiliseyi sevdiği için Çarşamba da giderdik. Kafayı yemişti. Katolik kilisesiydi ve baskıcıydı. Ben de nefret ettim kiliseden benim için şeytan gibiydi. Rahip kötü bir adamdı. İnsanları yargıladı. Nasıl yaşaman gerektiğini söylerdi. Yıllarca kiliseye gittikten sonra artık tanrıya inanmıyorum dedim. Bitirdim artık benim için daha fazla kilise yok dedim. Artık 18 yaşındayım ve bu bir saçmalık dedim. Aradan 2 yıl geçtikten sonra bir baktım hala dua ediyorum. Hala kafamın içinde tanrıyla iletişim kuruyorum ondan yardım istiyorum. Sanırım hala inanıyorum çünkü tabi ki tanrı var bu kadar muazzam şeyler onsuz nasıl var olmuş olabilir ki? Biz, lavanta, dağlar her şey. Sonuçta evet tanrıya inanıyorum. Ama herkes tanrıyı başka şekilde isimlendiriyor. Biri Allah, biri tanrı, biri enerji, evren. Ama hepsi aynı aslında hepsinde güçlü ve daha üstün. Ama biz tanrıyı aldık ve sonra bunu din yaptık. Tanrı bir din değil, din insanlar tarafından yapılmıştır. Tanrı tanrıdır. Tanrı bizi yarattı. Biz dinden bahseden zayıflıyız.” (03.10.2021 tarihli ses kaydı)

SBNR inancını paylaşımlar zihin-beden-ruh bütünlüğünü savunup düalizmeleri birleştirme eğilimi göstermekte ve doğaya, toprak anaya dönüşü savunarak feminist ve ekolojik bir yaklaşımı da benimsemektedirler. Ayrıca alandaki bireyler çoğunlukla Mercadante'nin (Mercadante, 2014) SBNR'ler için yaptığı beşli sınıflandırmada, “Yolculuk Tutkunları (Explorers)” başlıklı kategorisine de yakın bir yerdedirler. Gerçekten de alandaki insanlar, kökene özlem duyan ama kök salmaktan korkan, maneviyatı merkeze alan ama bu maneviyatla sınır örmeyen; aksine sınırları yıkan ve sürekli dolaşım salınma tutukusu olan bireylerdir.

New-Age inanışlarından köken alan, SBNR yaklaşımının ondan farklılaştığı temel nokta, SBNR inancındakilerin, düalizmin sınıflandırıcı doğasına karşı bir içe içeliği savunmasıdır. Bir yandan iyiliği, doğayı ve yaşamı kucaklar, bir yandan da kötülüğü ve bencilliği de kabullenirler. *Elephantjournal.com*'un Non New-Agey Spirituality başlıklı sekmesinde yer alan yazıda, New-Age inanışlarındaki “daha iyi bir sen yaratma” girişiminin reddedildiği, insanın iyi yanıyla birlikte kötü yanını da kucaklaması gerektiği vurgulanır. Kötülüğün de doğal bir duygu durumu olarak kabul edilmemesinin, insanı şiddette meylettireceği, bunun yerine insanın kendini bütün çıplaklığıyla sebatla

sevmesinin asıl maneviyata götüreceği söylenir (Riggs, 2011). Bu vurgu alandaki bireyler için de geçerliydi:

“Taoizm’in sembolü her şeyin bir zıttı olduğunu betimliyor. Eğer hayatımızda dengeyi bulabilirsek mutlu oluruz. Çünkü içimizde hem bir şeytan hem bir melek var. İkisini de bulmalıyız. Gece ve gündüz, kadın ve erkek gibi. Tao ying ve yangıdır. Benim yönüm Doğu’dur. Çin ve Japon tarafındadır. Çünkü bu insanların tam bir hikayesi var. Tao’daki gibi ying ve yang hayatın içinden. Güçlü bir kültür. Asyalı insanlar, Çin Japonların çok köklü bir kültürleri var. Teorideki eşit derecedeki ying ve yangı her zaman her yerde yaşıyorlar.” (28.09.2021 tarihli ses kaydı)

Alandaki bireyler, Ceriello’nun metamodern spiritüalizm kavramıyla metamodernitedeki evrensellekle bağlamsallık arasındaki salınımı, dönemin SBNR maneviyatıyla bütünleştirdiği yaklaşıma çok yakın bir konumdadırlar. Söz gelimi alanda mucizeler ve bilimsellik ile ilgili konuşurken bir gönüllünün ifadesi şu şekildedir:

“Aslında mucizelere inanırım, doğaya inanırım spiritüel şeylere inanırım. Ama tahminlerden ötesi olmalı. Hem duygulara hem akla uygun olmalı. Yeterince ikna edebilir olmalı. Ama hem spiritüalizme hem bilime inanıyorum. Genelin aksine. Ben fizik ve matematik okurken bazıları bilime inandıklarını söylerlerdi. Tamam bilim pek çok şeyi kapsıyor hatta matematiği de ama matematikte aksiyomlarla inşa ediliyor. Ve bu çılgınca. Çünkü temel baz aldığın bir aksiyom üzerinden bütün matematiği kuruyorsun. O seçtiğin matematikte bazı tahminleri doğruluyor. Sonuçta sen belirli bir aksiyom seçerek matematiği inşa ediyorsun. Bir ön kabulle işe başlıyorsun. Hayatımızda da öyle. Sen, beynin hayatındaki aksiyomu belirliyorsun. Bu aksiyomu toplum etkiliyor, doğduğun andan itibaren edindiğin sosyal arka planın belirliyor. O aksiyomları ben belirliyorum ve doğruluyorum... Bence aksiyomumuz inancımız.” (05.10.2021 tarihli ses kaydı)

Hem duyguları hem de akli aynı anda içerebilen bu durumu Kozanoğlu şöyle ifade eder: “New-Age yeni çağ kültürünün birçok parçası “klasik” kanının aksine ne bütünüyle bilim-dışı, ne bütünüyle akıl-dışı... Modernizmin ve modern bilimin kazanımlarını kullanan bir akımın, modern tıkanma noktalarında yaptığı “by-pass” operasyonlarından söz ediyor olabiliriz.” (Kozanoğlu, 1997, s. 36). Laik maneviyat vurgusu, bu yönüyle metamodernizmin salınımsal doğasının harmanlanmış versiyonu gibi durmaktadır. Online kurs grubundaki pek çok kişinin kuantum dünyasındaki gelişmeler neticesinde bilimin geldiği noktayla manevi anlam dünyalarındaki kesişimi, sürekli dile getirerek

aslında bilimle inancın çelişmediğini iddia etmeleri bunu desteklemektedir. Öte yandan karşı çıktıkları noktaları, Batı biliminin ve din anlayışının çizdiği sınırlar ve dogmalar olarak tarif ederken bütüncül bir tasavvurun mümkünatını düşlemektedirler. Permakültür kursunda bu spiritüel yaklaşımın metamodern dönemin posthuman izlerinin sürülebileceği şöyle bir diyalog gerçekleşmiştir:

A: Kuantum fiziği çıktıktan sonra aslında bilim dünyası şizofreni oldu. Çünkü yarılmak zorunda kaldı. Bir tarafta klasik fizik var. Bir tarafta kuantum fiziği var ve şimdi yeni bulunan parçalar ve onların etkileşimleri resmen köydeki insanların birbiriyle etkileşimleri gibi. Başka başka parçaların bir araya gelmesi. Birinin çiftinin diğeriyle bir araya gelmesi. Bu tarz parçacıklar bulunuyor. Yaşamın özünde sanırım bizim kurmaya çalıştığımız sistem var. Bizde bunu içsel olarak farkedip uyumlamaya çalışıyoruz. İşte bir yaşam çiçeği dizaynı var. Bilirsiniz. Hücrelerin şeklinin scutoid olduğuna dair son görüşler de var.

B: Spiritüel öğretiler mesela enerji seviyelerinin on seviye olarak adlandırıyorlar. En üste işte merkez plam daha sonra farklı seviyeler işte Kuan Yin de o seviyelerden biri olarak adlandırılıyor. Fizikçilerin ve matematikçilerin de dağanın evrenin kainatın on boyutlu olduğuna dair bir sicim teorisi ve on boyut modeli var. Onların geldiği noktada aslında çokta farklı değil ama yaklaşım farkı var biraz. Fritjof Capra diye bir kuantum fizikçinin kitapları var. Yaşam ağı kitabı var mesela veya fiziğin taosu diye kitabı var. Bu adam yıllarca Batı bilimi üzerine çalışmış sonra birgün deniz kenarında bir akşam yıldızları seyrederken aydınlanmış biraz. Onun hikayeleri. Tavsiye ederim bu konulara ilginiz varsa. (05.05.2021 tarihli video kaydı)

Bu diyalog spiritüalistlerin bilim ve inancı nasıl birleştirdiklerinin net bir özeti sunmaktadır. Alanda astroloji ile bilim karşılaştırmasını konuştuğumuz bir diyalogda da akıl ve duyguların çelişmediği, aynı potada eritilebilecekleri vurgulanmıştır:

A: Peki astroloji ile bilim çelişmiyor mu?

B: Yani bilim bir şeyleri kanıtlamakla ilgilidir. Her bilim güzeldir çünkü bilim güvenilirdir. Astroloji ne kanıtlanabilir, ne de kanıtlanamazın ötesinde ne hissettiriyor ile ilgileniyor. Yani biri, diğeri gibi değil. Ama ikisine de inanıyorum. Bilemiyorum. Hatırla, aynı anda hem her şeye inandığımı hem de hiçbir şeye inanmadığımı söylemiştim. Sana söylemiştim. Benim için hiçbir şey ve her şey. Her şeyin içinde bir gerçek vardır. Din gibi. Bütün dinlerde bir doğruluk vardır. Ama sonra sorun olur. Her şeyin içinde gerçek var ama her şey aynı zamanda onu büküyor.

A: Ya sen?

C: Hayatın çok karmaşık olduğunu düşünüyorum. Evet demek benim için zor. Çünkü hayatımın bazı bölümlerinde bir şeye inanıyorum ve bazen artık inanmıyorum. Her şey mümkün ve belki... Bilimin güvene zıt olduğunu

düşünüyorum. Önce hislerin farkına varır sonra bilimden yaralanırsın. Biberlerin sağlıklı olduğunu biliyorsun çünkü bunu kalbinle hissettin bunu sana nenen öğretti. Sonra bilim sana evet bu doğru demiştir. Biberlerin sağlığını için faydaları var. Önce hissettiklerin sonra zihnin. Bence. Ama başkası bunun tersini söylerse de olabilir çünkü onun bir başka hayatı ve deneyimleri var. Yaşadıklarından dolayı farklı bir bakış açısı var. Örneğin ay, hilal durumdayken güney yarım kürede bir yöne doğru dönük görünürken kuzey yarım kürede tam zıttı yönde görünür. Ama ikisi de aynı Ay'dır. Bu durumda gerçeklik hangisidir?

B: Gerçeği aramak, gerçeğin üzerindedir, gerçekle ilgilidir. Yani aslında karşıdaki ne düşürse ona saygı duymak. Benimkinden çok farklı düşünse bile. Eğer inandığı şeyde güçlüyse. Bunu takdir ederim.

C: Sen ne dersin, inançlar mı, bilim mi?

D: Ben bilime inanmıyorum. Agronomi ve biyoloji okudum. Bitkilerin nasıl büyüdüğünü çalıştım okudum. Ama bütüncül bir bakış yoktu. Doğasına uygun bir yol aranmıyordu. Verim elde etmek için her şey mubahtı pestisitler herbisitler kullanmak, gübre koymak, toprağı sürmek. Bu ekolojik bir bakış değil. Bitkiler aslında toprağı kullanır, güneşi kullanır ve sistemi sürdürürler.

B: Sanırım hepimiz benzer şeyleri anlıyoruz. Bu durumda, bilimden bildiklerimizden daha fazlasını bilmeliyiz. (04.10.2021 tarihli ses kaydı)

Aşırı bir yorumla, iki zıt kutuptan birini seçme zorunluluğundan ziyade ikisi arasındaki bağın değerini kavrayabilme gayesi arzulanmaktadır. “Her şey mümkün ve belki...” deken dogmalar ve sınırlandırmalar değil akışkanlıklar ve salınımlardan taraf olunmaktadır. Buradaki maneviyat, bilimle kol kola gezebilecek hatta ondan beslenebilecek ama ona egemenliği tamamen devretmeyecek bir bağlantıdadır.

Daha önce bahsi geçen omm felsefesinin sicim teorisindeki varoluşun en küçük biriminin titreşim olduğu ve her şeyin titreşimlerden meydana geldiği açıklaması da bilim ve inanç arasındaki ilişkiye bu minvalde bir ışık tutmaktaydı:

A: Evrenin bir titreşimi var evet ve sen omm dediğinde o titreşimdesin.

B: Evet katılıyorum çünkü bilim de aynısını söylüyor. Evrenin en küçük yapıtaşı titreşim. Omm ile en küçük titreşim aynı şey.

A: Evet, her şeyin yapıtaşı aynı. Kıyafetler, verbena, sen, ben her şey aynı öze sahip. İnanıyorum ama kötü insanların da aynı öze sahip olduğuna inanmak zor. Bazı insanların benimle aynı özden yapıldığına inanmak istemiyorum. (30.09.2021 tarihli ses kaydı)

Bütün bu veriler metamodern maneviyatın doğasını derinlemesine olmasa bile deşifre etmeye yardımcı olabilmektedir. İnsanlar somut sınırlar çizmekten ziyade bunları

flulaştırır, bütünleştiren soyut bir duyusallığın peşindedirler, bu durum alanda nadir de olsa kendisini, belli bir dini gruba dahil eden bireylerin bile ait oldukları dini cemaatin çizdiği genel perspektiften memnuniyetsizlikleri ve o dini grubun somut çerçevesinden ziyade soyut içeriğiyle ilgilenen söylemleri yine dönemin manevi ama dini olmayan (SBNR) argümanı ile göstermektedir.

Metamodern spiritüalizm kapsamına dahil edilebilecek bir başka alan da alternatif tıp uygulamalarıydı. Alanda tıbbi ve aromatik bitkilerin faydalarını sürekli araştırmamız ve konuşmamız hafif bilim duyusallığı adını verdiğimiz bir noktayı işaretlemekteydi. Ormandaki tıbbi ve aromatik bitkilerin zengin varlığı neticesinde de alandaki bu veriler bollamıştır. Günde iki öğün ve her öğünde birkaç bardak tükettiğimiz bitki çayları gerçek anlamda birer eyleyiciydiler. Bir akşam hangi bitkinin neye iyi geldiği, bahçede hangi bitkilerin bulunduğu ve hangilerinin çayının yapılıp yapılmadığı konusunda uzunca konuşmuştuk. Bu konunun mahiyeti bizim için o kadar değerli oldu ki, bunu bir bitki takvimiyle, sistemli bir hale getirip her gün bu çeşitliliğin getireceği faydayı maksimuma çıkarmayı amaçladık. Sonunda benim yorumumla Şekil 3'teki bitki çayı takvimi ortaya çıktı. Öte yandan kursta da Lokman Hekim'den, fizik tedavilerle birleştirilen spiritüalist uygulamalardan ve plasebo etkilerinden bahsederken bu konu da ihmal edilmemekteydi. Hatta linguistik bir perspektiften tedavi yerine daha kapsayıcı olan şifa kelimesini kullanmaları da metamodern spiritüalizm kapsamına dahil edilebilir.

Bir yönüyle bu bağlama dahil edilebilecek ritüelistik uygulamalar sırasında kullanılan tütsüler, doğal taşlar, yağlar hafif bilimle temellendirilmiş bir maneviyatın yansımalarıdır. “Enerji temizliği” amacıyla ateş etrafında meditasyon halindeyken yakığımız defne yaprakları vesilesiyle başlayan sohbette herkes kendi yöresinde bu amaçla geleneksel olarak kullanılan aromatik bitkilerden bahsetmişti. Yerel kültürde nazar olarak tarif edilen “kötü enerji” meselesi, temelinde arkaik bilgilerin hafif bilimsel verilerle yeniden yorumlanmasının bir parçasını oluşturmaktaydı. Bu bileşenler

metamodern maneviyatın önemli bir ayağını temsil etmekteydi. Özellikle son yıllarda “ritüel kutuları/kitleri” başlığı altında büyüyen pazardan bunu okumak mümkündür. Alandan ayrılırken bize hediye edilen adaçayı tütsüsü, kuartz ve lapis lazuli taşları sayesinde de bizim de bir ritüel kiti edindiğimizi söylemeliyim. Bununla birlikte bir arkadaşımız bizimle vedalaşırken Palo Santo ağacından elde edilmiş tütsüyü yakıp etrafımızda dolaştırdı. Yerel kültürde buhurla benzeşebilecek bu tütsünün bizleri kötü enerjilerden arındıracağını aktardı. Bütün bu veriler, gelenekselin kuantumla yeniden yoğrulduğu bir anlayışın ürünüydüler.

Alandaki metamodern maneviyatın başka bir yapı taşı ise yoga ve meditasyonun beslendiği Doğu inanışlarından köken alan reenkarnasyon ve karma kavramlarıydı. Karma üzerine genel bir uzlaşma hakimken reenkarnasyon konusunda net bir birlik yoktu. Alandaki bir gönüllü karma kavramını şöyle açıklamıştı:

“Aslında diğer insanlara kötülük yapıyorsun ya, aslında kendine yapıyorsun. Karma deniliyor ya, karma dolaşım gelip seni buluyor. Ben ona inanıyorum.” (13.09.2021 tarihli ses kaydı)

Başka bir gönüllü de karma kavramının kaderle özdeş olduğunu aktarmaktaydı. Fakat karma kavramını, alanda en çok kağıt oyunları oynarken birisinin başkasına yaptığı olumsuz bir hamlenin aynısının kendi başına gelmesi sırasında kullanılmaktaydı. Dolayısıyla çoğunlukla bu kavramla enerji akışımın döngüsellğine gönderme yapılmaktaydı. Reenkarnasyon ise yine çoğu kimse için kabul edilebilir bir olguyken buna ilişkin paylaşılan dinamikler farklıydı. Adaçayı hasadı yaparken yaşadığımız yüzeysel tartışmadan bu farklı dinamikler okunabilmektedir:

A: Kedileri bu kadar seviyorsun ama adaçaylarını acımadan kesiyorsun ne dersin diğer yaşamında belki ağaç olursan onlara borcunu ödemiş olursun.

B: Eğer ağaç olursam geriye düşmüş olurum. Bu, bilinçle ilgili. Sürekli ilerlemen gerekir yukarı çıkman. Bitki, ardından hayvan, ardından insan gibi. Tıpkı Mineral, taş, kristal hiyerarşisi gibi.

C: İmkansız.

B: İncil’de yazıyor.

C: İnsan farkındalık sahibi düşünebilen bir varlık ama hayvanlar, taşlar, bitkiler evreni onun gibi yok etmiyor.

D: Evet ama bilinçleri yok

C: Nerden biliyoruz ki? Belki bizden fazla bilinçleri var.

B: Duyguları ve hisleri çok yok.

C: Nerden biliyoruz. Belki onların farklı yolları var.

B: Bilmiyorum ben buna inanıyorum. Hayvanların da duyguları var ama az.

A: Evet bu benim inancım.

C: Onların yolları farklıdır, duygu olmadan belki.

D: Bazı insanlar kötü olabilir ama normali bu değil aslında. İyi ve bilinçli olanları kastediyoruz.

C: Bilmiyorum

E: Evet insanlarda görme seçme gibi özelliklerle farkettiğimiz bilinç var. Belki hayvanlar da farklı yollarla bunu yapıyorlardır. Ama sanırım daha az. Reenkarnasyona değil ama hiyerarşiye katılıyorum. Ama bu bilinç değil bu bir farklılık. Biz daha fazla yarar sağlayabiliriz; çünkü daha fazla seçebiliriz. Ama sanırım daha fazla iyi şeyler seçmeliyiz.

D: Bu karmadaki nirvana değil mi?

B: Evet, karma her zaman.

C: Ben bizim dünyayı yok ettiğimizi söylüyorum. Biz bunu yapıyoruz.

B: Çünkü seçme özgürlüğümüz var.

D: Biz inşa ediyoruz.

C: Ama bu her zaman iyi bir şey değil. Bu hiyerarşi mümkün değil; çünkü onlar bizden daha sevgi dolu.

E: Bu aslında iyilik ve kötülük, daha iyi ve kötü hiyerarşisi değil, bilinç hiyerarşisi.

C: Emin değilim arkadaşlar. (09.10.2021 tarihli ses kaydı)

Bu konuşma ve alandaki benzer diğer bütün konuşmalar aslında alandaki bireylerin bir şekilde her şeyin eyleyici olduğu görüşünü benimsemeleri posthümanizmin düz ontolojisine gönderme yaparken, hiyerarşi konusundaki ayrışmalar bir anlamda posthuman faillikle transhuman eşreflik arasında ince bir çizgide yer almaktadır. Yer yer İncil'e veya Kur'an'a yapılan atıflarla yapılan spiritüel temellendirmeler metamodernite salınımının akışkan doğasına paraleldir. Fakat buradaki hiyerarşi transhümanizmin radikal hiyerarşisine çok yakın bir konumda değildir, bu daha çok tür olarak insanın seçme özgürlüğünün elinden alınmasına engel olmak için koyduğu bir koruma kalkanıdır.

Sonuçta alandaki SBNR'ler dualiteyi kucaklayan, geleneksel öğretilere ve doğa anaya hasret duyan, katı kuralcılığı ve dogmaları reddeden, bireysel yorumlara açık spiritüel inançları benimseyen ve meditasyon gibi uyarlanabilir uygulamaları kutsayan yolculardır. Bulut'un New Age inanışlarıyla ilgili çalışmasında ortaya koyduğu gibi, bu tür akımlar eski inançlardan köken alan ve modern bilimle, psikoloji ve ekolojiyi içeren akımlardır. Düalist, rasyonel ve pozitivist paradigmalara ve totaliter olmayan din ve bilim anlayışlarına karşı çıkararak; beden, zihin ve duyguların birlikteliğiyle bütüncülüğü savunmaktadır (Bulut, 2016).

4.1.3. İhtiyaçlar Yumağı

İlk bölümde bu insanların toprağa dönüşlerine etki eden duygusal yoğunluklara, travmalara yer verilirken, ikinci bölümde anlamsızlık ve değersizlik sorununa kapsayıcı meditatif maneviyat çözümü eklenmiştir. Bu bölüm diğer bölümlerle ilişkili olup postmodern çağla birlikte topluma sirayet eden anlamsızlığın kabulü durumuna karşıt olarak metamodern dönemde “anlamsızlık da olabilir ama anlamın olumsuzluğu için harekete değer” mottosuyla bireylerin harekete geçme yolculuklarındaki ihtiyaçlara odaklanılmıştır. Buradaki harekete geçme hem fiziksel hem de fikirsel bağlamda kullanılmaktadır. Fikirsel düzeyde anlamsızlığın aşılmaya çalışıldığı, fiziksel düzeyde de stabil ve statik konumdan kurtulma amaçsallığı vurgulanmaktadır. Her iki yönüyle de avcı ve toplayıcılığa özlem duyulurken, anlamın hareket halindeyken, yoldayken bulunabileceğine dair ortak kanaat hakimdir. Bu bağlamda yol metaforuna sık sık başvurulmaktadır.

İnsanlar yiyecek, giyecek, güvenlik ve cinsellik gibi temel ihtiyaçlara atfettikleri değerlerle veya yer yer sanatsal aktivitelerle anlamsızlık sorununa anlık da olsa çözüm aramaktadırlar. Bu bölümde de ele alınmış veriler, başka bir anlam “by pass”ı kapasitesi

taşımaktadır. Bugün Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi, bu insanlar için ihtiyaçlar ağına dönüşmüştür. İlk iki bölümde bahsedilen anlam tasarımları Maslow'un üst düzey ihtiyaçlarına dolanmış güvenlik ve sevgi ihtiyacıyla ilgiliyken, bu bölümde ele alınacak veriler de hem temel düzey hem de üst düzey ihtiyaçlarla ilgili olup aralarında öncelik-sonralık ilişkisi bulunmamaktadır.

Bütün insanlar için hayati önem arz eden fizyolojik ihtiyaçlar meselesi, seyahat eden insanlar için ayrıca bir önem kazanmaktaydı. Çünkü güvenlik ihtiyacını karşılayabilmek bir yana dursun rahat bir uyku ve güzel, doyurucu bir yemek onlar için seyahatin sürdürülebilirliğinin temel ögesini oluşturmaktaydı. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için romantik bir bakıştan fazlasına ihtiyaç vardı ve teknoloji bugün için bunu vadedebilen yegane şeydi. Bireyler genel itibariyle sanal ortamlardan sıkılmış olduklarını ifade etseler bile, güncel pek çok sanal uygulama sayesinde yolculuğa çıkabilmiş olmaları ve yolculuklarını sosyal medya kanallarında paylaşarak daha üst düzey sosyal ihtiyaçları da karşılayabilmeleri gerçek ortamla dolanık halde duran sanal ortamların gerçekliğini ortaya çıkarmaktadır. Sonuçta sanallaşmış "kültür" dünyalarından, gerçek "doğa" dünyasına yine sanal dünya aracılığıyla geçiş yapabilmektedirler. Hatta bu "gerçek" dünyada varlıklarını sürdürebilmek için sanal dünyayı kullananlar, maddi gelirlerini sanal mecralardan kazananlar da mevcuttu. Sonuçta bugün kökenlerine dönme niyetiyle çıkılan yolculuklar, küreselleşme mefhumuyla kardeşirler. Farklı kültürleri görme, yerele dönme heyecanı dünyanın küçülmesi vesilesiyle gündeme gelmektedir.

İnsanlar da günümüz dünyasında güvenli bir yolculuğa çıkmak için teknolojiye kaçınılmaz olarak başvurmak zorunda olduklarının farkındadırlar. Gidilecek rotayı belirleyebilmek için, en yakın çiftliği bulabilmek için, bilet almak için, aileleriyle veya sevdikleriyle iletişim kurabilmek için, bazen de arkadaşlık kurabilmek veya arkadaşlığı

devam ettirebilmek için ve instagram'a fotoğraf ekleyip yolculuğunu paylaşabilmek için akıllı telefonlara ihtiyaçları olduğunu ifade etmekteydiler:

“Elf topluluğuna gittiğimde telefonum yoktu. Ben aslında akıllı telefonu İstanbul'da aldım ilk defa. Akıllı telefona ihtiyacım yoktu daha önce ailemin yanındayken. Sonra seyahate çıktığımda *workaway*'i kullanmak için, babamla konuşmak için akıllı telefona ihtiyacım oldu.” (28.09.2021 tarihli ses kaydı)

Bazıları ise seyahate başladıktan sonra sosyal medyaya katılma ihtiyacını hissettiğini söylemekteydi:

A: Seyahet etmeden önce sosyal medya kullanmıyordum. Bu çok güzeldi. Sosyal medya kullanmayınca telefon kullanmıyordum ve bu çok güzeldi. Seyahate çıkınca güzel şeyler görmeye başladım ve onları ailemle, arkadaşlarımla paylaşmak istedim. Ne yaptığımı görmelerini istedim. Instagram açtım. İyi olduğumu öğrenebiliyorlar. Aslında sosyal medya hem iyi şeyleri hem kötü şeyleri barındırıyor.

B: Beş yıldır kullanıyorum ben. Sosyal medyayı seviyorum çünkü arkadaşlarımla iletişimde kalabiliyorum. Örneğin Tayland'a gittiğimde yaklaşık beş yıl önce iki arkadaşla tanıştım. İstanbul'a geldiğimde bir fotoğraf paylaştım İstanbul'dayım diye; onlardan biri “Hello Spicy, ben de İstanbul'dayım, görüşelim” diye cevap yazdı. Eğer Instagram'ım olmasaydı onu göremeyecektim. Sürekli fotoğraf paylaşmayı seviyorum. (03.10.2021 tarihli ses kaydı)

Bunun dışında alanda da teknoloji, varlığını çok net hissettirmekteydi. Her ne kadar alanda zihin, beden ve ruh bütünlüğü fikriyle posthümanizm hissedilse de, bir yan hep teknolojinin iç içeliği ile transhumandı. Söz gelimi adaçayı buketlerken veya meditasyon yaparken bluetooth hoparlörden şarkılar ve melodiler dinlemek veya iletişim kurarken dil problemi yaşadığımız yerlerde çeviri uygulamalarını kullanmak bunun bir parçasıydı. Bununla birlikte eksik olduğumuz konularda ihtiyacımız olan bilgileri internette anında temin etmekteydik. Öte yandan bireysel olarak alanda vakit geçirdiğim süre zarfında organik üretim hakkında takip etmeye başladığım sosyal medya hesapları sayesinde ciddi birikim elde ettim ve alanda pek çok uygulama yapma fırsatı buldum.

Alandaki bireyler için önemli olan film izlemek ve kitap okumak gibi eylemleri sanal dünya aracılığıyla her yere ve her zamana taşıyabilmek inanılmaz bir konfordu. Akıllı telefonlar, tabletler ve e-kitap okuyucular bedenlerinin ve seyahatlerinin önemli bir

parçasıydı. Fakat bu konu da simülasyon toplumundan uzaklaşmak isteyenler için nadir de olsa çelişkili gelebiliyordu. Çiftlikte bir gün *La casa de papel* dizisi ile ilgili konuşurken şöyle bir diyalog gerçekleşmişti:

A: Netflix kapitalizmdir.

B: Neden kedileri mamayla besliyorsun o da kapitalizm.

A: Beslemiyorum.

B: Hayır besledin.

C: Sermaye sahipleri kapitalistlerdir, siz değilsiniz. (28.09.2021 tarihli ses kaydı)

Her ne kadar alandan konuştuğumuz diziler ve filmler konusunda büyük oranda ortaklaşmalar mevcut olsa da şunu net bir şekilde ifade etmem gerekir ki, metamodern dönemin duyuşsallığı ve harekete geçmenin değeriyle ilişkili olanların sayısı azımsanmayacak derecede fazlaydı. Hatta sadece önerilen filmler, diziler değil müzikler ve kitaplar da bu düşünceye dayanak oluşturabilmekteydi. İlk olarak Pappis'in yazısında³⁰ bahsettiği üç metamodern filmin³¹ başarılı oldukları konusunda ortaklaşmamız tesadüf olmasa gerektir. Bunun dışında metamodern kabul edilebilecek Kaptan Fantastik (2016), Amelie (2001), Feabag (2016) yapımları konu bahis edildi. Ayrıca posthümanizm bağlamında değerlendirilebilecek Spired Away (2001), Soul (2020), The Platform, (2019) Ratatouille (2007), BoJack Horseman (2014) ve Avatar: The Last Airbender (2005) yapımları hakkında da konuşmalar geçti. Konuşmalardan biri şöyleydi:

A: En sevdiğim dizi Horseman.

B: Evet güzel.

A: Yetişkinler için çizgi dizi. Ünlü olan bir adam Horseman'ın hikayesi. Felsefik. Hayatın içinden, hayatın anlamıyla ilgili. Hem insan hem de hayvan yaşamı olan karışık bir anlatım.

C: Avatar'ı izledin mi? Çocuklar için olanı. Geçen ben tekrar izledim. Karakterler ve hikaye çok güzelmiş. Daha çok hayali kelimelerden oluşturulmuş gibi. Basit uluslar var. Su kabilesi, toprak krallığı, hava gezginleri ve ateş ulusu. Ateş

³⁰ <<https://ourculturemag.com/2019/09/14/back-to-sincerity-hope-and-love-metamodernism-in-sci-fi/>> ["Back to Sincerity, Hope, and Love: Metamodernism in Sci-Fi"] [Erişim Tarihi: 23.12.2021]

³¹ Christopher Nolan's Interstellar (2014), Denis Villeneuve's Arrival (2016), and Spike Jonze's Her (2013)

diğerleriyle mücadele ediyor. Elementleri bülüyorlar. Ateş ateşi, su suyu, hava havayı büküyor. Avatar hepsini büküyor ve o bir kahraman gibi. Barışcıl bir çocuk aslında ama çilgin biri. Evrim geçiren bir karakter. Bence çok beğenirsiniz. Özellikle de sen. Reenkarnasyonla da ilgili. (05.10.2021 tarihli ses kaydı)

Transhümanizmle ilgili sayılabilecek The Matrix (1999), Inception (2010) ve Black Mirror (2011) gibi yapıtlar da nerdeyse hepimiz için bilindikti; fakat şöyle bir konuşmada transhümanizme dair olumsuz bakış açısı izlenebilmektedir:

A: Beş, on yıl sonra göreceğiz. Büyük güçlerin hoşuna gidiyor bu bozulan gidişat. Diyorlar ki Hintli ölsün ne gereği var, Bangladeşli ölsün ne gereği var, Ortadoğu'da yaşayanların hepsi ölsün ne gereği var. Dört, beş milyar insan ölsün gitsin, dünyanın yükü hafiflesin diyorlar. Öyle düşünüyorlar.

B: Herkes ölüyor ama farkında değiller.

A: Onlar kurmuştur sistemlerini. Yüksek teknoloji bir şeyler hesaplanmıştır. Yeraltında yaşarız bilmem ne yaparız. Ya da Kanada'da bilmem nerede yaşarız ve dünya kendini yeniler elli yılda filan. Sonra bizim neslimiz yürür, gereksizler gider diye düşünüyorlar herhalde. Deli fikirleri var, yoksa Kuzey Kutbu'nda buzların dibinde tohumlar alıp boşuna saklamazlar yani.

C: Westworld diye bir dizi var. O dizide kurşunsuz insan yapıyorlar. Aynı fabrikadan çıkmış gibi insanlar yapıyorlar. Aynı gerçek insan şeyini vermeye çalışıyorlar. Bunların yaptığı her dizinin altından bir şey çıkıyor sonunda. Onun spoilerını veriyorlar. Dünyada neler olacağına dair.

A: Bir şey yapacaklar yani bir şekilde insan ömrünü uzatacaklar ama...

C: Covid çıktığında bir dizi yapılmıştı. Beş sene öncesinden aynı bu dönemi anlatıyordu.

A: Kore filmiydi. Seyretmedim de bir parçasını gördüm ben. Bunlar zaten çok önceden beri söylüyorlardı ama şu var gerçek olan. Boston Dynamics diye bir firma var Amerika'da. Onların robotlarını gördün mü? İnsana gerek yok. İnsana gerek yok. İnsan gibi aynı. Birebir insan değil ama. Film değil gerçekten yapmışlar. Deve gibi iki yüz kilo taşıyor. Git diyorsun gidiyor, getir diyorsun getiriyor. Savaşan robotlar var. Hedef ayırıyor. Boston Dynamics yaz, seyret o şeyleri. Bu teknoloji varsa artık insana çok gerek yok. İnsana niçin gerek duyuyor bunlar. Para kazanmak için. Ürün satayım, ilaç satayım, hasta olsun tedavi edeyim, para kazanayım. O şeyi döndürmek için. Biz müşteriyiz.

C: İnsan müşteri ve insan bir tek sağlığı için çok yatırım yapıyor.

A: Şimdi modern tıp çok iyileştirmiyor. Şekerin var iyileşmiyorsun, ölene kadar kullan bunu. Ölene kadar kullan bunu. (08.10.2021 tarihli ses kaydı)

Bu minvalde pandemi ile ilgili aşı mevzusu da çok konuştuğumuz bir konu olmuştu. Alanda çoğu kimse bilinmezlikler sebebiyle Covid19 aşısı olmaya karşıydı.

Genel kanı pandeminin olduğu, fakat uygulanan tedavi yöntemlerinin farklı amaçlarının olduğuydu:

A: Ben katıyorum. Normalde aşya bir karşıtlığım yok. Ama Dünya Terör Örgütü'ne karşıyım.

B: Ben gencim aşya ihtiyacım yok. Ayrıca virüse karşı olan savaşı kazanabileceğimizi sanmıyorum. Bu imkansız. Bu yüzden ben bilim hayvanı (deneği) değilim.

C: Bilime inanmıyor musun?

B: Bilime inanıyorum ama imkansız savaşlara inanmıyorum. Covid dünyada patlak verdiğinde ben ülkemin kuzeyindeki bir köyünde kaldım. Pek çok insan covid oldu. Hastanelerde insanlar öldü. Solunum ve kalp problemleri yaşadılar.

C: Yani covid gerçek.

B: Evet gerçek, pek çok arkadaşım rahatsızlandı, ama evde kendi kendilerine iyileştiler. Benim inanmadığım nokta bu bilinmezlikler.

D: Bir manyetik olay var, bir manyetik alan oluşturdular aşılı olanlara Biontech sayesinde. Aşı alınan kolun metalleri çekmesi normal mi? (20.09.2021 tarihli ses kaydı)

Bazı kimseler ise Covid19 aşısı vurulmaya getirilen zorunluluğu sorgulamaktaydılar:

A: Aşının içinde ne olduğunu bilmiyoruz. Kafam karışık benim de.

B: Televizyonda aşı propagandası yapılıyor. Aşı yaptırın, restoranlara gidebilir gibi. Aşı yapın, hayatın tadını çıkarın gibi. Neden bunu yaptıklarını anlamıyorum. Özgürlüğünüz için diyorlar, sağlığınıız için değil.

C: Propaganda çok güçlü. Bizim ülkede de aşı hakkında olumsuz bir şey söylemek yasak neredeyse.

D: Aşının çip olduğuna inananlar da var. (06.10.2021 tarihli ses kaydı)

Bu yönüyle transhümanizm dünyasına mesafeli bir duruş farkedilse de merkeziyetsizlik iddiasıyla dillendirilen sanal para veya sanal evrenlere karşı tavır daha ılımlıydı. Özellikle alandaki erkeklerin bir kısmı sanal paralara çoktan yatırımlar yapmışlardı. Ayrıca alanda bu sanal evrenler hakkında istişarelerde de bulunmaktaydılar. Kadınlar ise bu konuları, transhümanizmin doğasından olsa gerek, görece daha uzaktan takip etmekteydiler.

Çiftlik sahibi her ne kadar çiftlik yaşamını gönüllülük usulü bir komün yaşama entegre etme niyetiyle yola çıkmış olsa da, bugün insanlardan ziyade teknolojiye yatırım yapmaya çalışmaktaydı. Yaşadığı deneyimlere istinaden şunları söylemekteydi:

“Gönüllülerle bu iş zor. Şimdi ikinci kuyuyu kazdırıyorum. İnsana değil, teknolojiye yatırım yapıyorum. Bunun yerine kulube de yaptırabilirdim.”
(20.09.2021 tarihli ses kaydı)

Sonuçta sırtını teknolojiye dayamanın risksizliğinden bahsetse de, hatta birkaç gönüllünün bir günde yaptığı işi tek başına uzaktan telefonla kontrol edilebilen yağmurlama tarla sulama tabancası kullansa da, bugün hala pek çok harcamayı gönüllüler için yapmaktadır. Transhümanizmin konforu, insanı bir anlığına ikna etmekte ama uzun vadede posthümanizmden vazgeçilememektedir.

Yukarıda bahsi geçen filmler, elbette ki alanda bahsi geçen filmlerden seçilip yazılmıştır; fakat bu seçim, verileri muğlaklaştırmamıştır. Çünkü gerçek anlamıyla yukarıda ismi geçen filmler alanda konuşulan filmlerin yaklaşık yüzde yetmişini oluşturmaktadır. Öte yandan pek çok insanın bu filmlerin iyi olduğu konusunda hem fikir olduğu da söylenebilir. Keza çoğunun imdbleri yüksek sayılır; fakat burada özellikle altı çizilmeye çalışılan şey bu insanların metamodern dünyanın getirdiği; bir ayağı posthümanizmde, bir ayağı transhümanizmde olan sistemden ayrık olmadıklarıdır.

Filmlerin yanısıra alanda birlikte dinlediğimiz şarkıların da sürekli farklı kültürlerden ve türlerden oluşu bütünselliği kucaklamayı göstermesi açısından değerlidir. Bu durum, yolculuğa zaten farklı kültürler tanıma hevesi ile çıkmış bireyler için arzu edilen bir etkinliktir. Alanda sıklıkla dinlediğimiz müzik türü rap'tir. Rap bir yanı sıra günümüz dünyasını ve zamanın ruhunu yansıtan özelliği ile küreselleşmeye, ancak savunageldiği fikirler ve içeriklerle yerelliğe yaslanırken bu iki durumla metamodern bir dokuya kaymaktadır. Alanda konuşulan kitaplardan da bahsetmek gerekirse; çocuklukla felsefe, edebiyat ve şiir kitaplarından konuşulmuştur. Sözgelimi Halil Cibran *Ermiş*, Virginie Despentes *King Kong Teori*, Virginia Woolf *Kendine Ait Bir Oda*, Jack London, Yuval Noah Harari *Homo Spiens*, Henry David Thoreau *Doğal Yaşam ve Başkaldırı*, Daniel Chamovitz *Bitkilerin Bildikleri*, *Şiirlerin Antolojisi* kitaplarından uzunca söz etmiştik. Genellemeye vardırımadan şunu söylemek gerekir ki; bu insanlar “ötekilerin”

sesini duymak istemektedirler. Son olarak alanda çoğu, gelen gönüllülerden kalma kitapların bir kısmı fikir vermesi açısından ekte sunulmuştur.

Salınım halinin başka boyutu ise beslenme şekli tercihlerindeydi. Alanda çoğunlukla beslenme şeklimiz vejetaryendi. Gönüllülerin büyük çoğunluğu daha önce de vejetaryen olarak beslenmekteydi; fakat buradaki vejetaryenlik, kesin sınırları olan katı bir beslenme şekli olarak değil, yalnızca daha çok tercih edilen, başvurulan bir beslenme şekliydi. Bu insanlar daha öncesinde belirtildiği gibi farklı yaşam tadlarını aradıkları için seyahat ederken sıradışı lezzetleri deneyimlemek uğruna hayvan kaynaklı gıdalar da tüketebiliyorlardı. Öte yandan yerelden, “etik koşullarda” elde edilmiş ve organik kabul edilebilecek hayvansal gıdaları da rahatlıkla tüketebiliyorlardı. Dolayısıyla beslenme biçimlerinde de birtakım sezgisel ilkeler gözetilmekteydi. Şeker ve gluten tüketmeme konusunda da benzer bir çizgi takip ediliyordu. Şeker yerine alternatif tatlandırıcı kaynaklarına başvurmakla birlikte vücudu bazen şaşırtmanın zararı olmayacağından bahsedilmekteydi. Fakat özellikle işlenmiş gıdalara karşı bir uzak duruş sergileniyordu; ama bazı bireylerin sosyal medya hesaplarında ara ara onları da tükettiğini gözlemlemek mümkündü. Alanda standart olarak günde iki öğün tüketilmekteydi. Sabah brunch şeklinde, vücut tam acıkmaya başladığında ve akşam, pek uyamasak da, güneş batmadan hemen önce şeklinde iki zaman diliminde yemek yenmekteydi. Çoğunlukla bostandan elde edilen ürünlerin toplanıp hazırlanmasıyla elde edilmiş yemeklere az da olsa dışarıdan alınmış ürünler eşlik etmekteydi. Düşünüldüğünde bu beslenme modeli ve içeriğinde dahi avcı toplayıcı yaşamındaki örüntülerin bir taklidi söz konusuydu. İlk bakışta beslenme tercihlerinde metamodern salınım hissiyatı yansısı da, derinde bir yerde premodern bakış yer almaktaydı.

Alkol tüketiminde de Vemeulen ile Akker’in metamodernite için kullandığı, hem hem de yaklaşımı mevcuttu. Alkolün hem yararlı hem de zararlı olduğunu söylemekteydiler. Deneyimsel olarak ailelerinden ve okuduklarından dozundan

fazlasının zararlı olduğuna kanaat getirirken “kafayı hoş ettiğini” ve ilaç niyetinde kullanıldığında faydalı olduğunu düşünmekteydiler. Alanda bu bağlamda şöyle bir cümle dile gelmişti:

“Alkol, hücreleri öldürüyor ama koşamayan zayıf hücreleri. Tabi her gün içersen olmaz. Doğa o kadar manyak bir olay ki. Her ne konuşursak konuşalım mutlak doğrular yok, istisnalar hep var.” (20.09.2021 tarihli ses kaydı)

Alanda bir süre önce alkolü, bağımlısı olduğu için bırakmış olan bir arkadaşımızın içki üretiminde kullanılan pelin otunun yani absent bitkisinin sürekli olarak çayını tüketmesi de başka bir salınımdı. Ot yani uyuşturucu tüketimine, benzer bir yaklaşım söz konusuydu. Bağımlı olmanın zararlı ama kendini iyi hissetmenin de bir hak olduğu meselesi gün yüzüne çıkarılıyordu:

“Otlar bana iki açıdan çok iyi geliyor. Tıpkı havada süzülüyormuşum gibi. Bulutların üstünde gibi hissettiriyor. Sakinleşiyorum, mutlu oluyorum. Bulut gibi hafifliyorum. Aynı zamanda zihnim açılıyor. Bu bazılarına iyi gelmiyor evet, herkes için değil belki ama ben iyi hissediyorum. İçince sakinleşiyorum ve bazı gerçekleri daha net görebiliyorum. Ailemle, arkadaşlarımla tartışmalarımızı daha iyi değ"erlendirabiliyorum. Çok eğleniyorum ve pek çok ilaçtan daha iyi.” (06.10.2021 tarihli ses kaydı)

Postmodern hazcılığın yanı sıra modernist rasyonelliğin iç içe geçtiği bir yaklaşım gibi durmaktadır. Aynı kişi bağımlılık sorunu yaşamadığını şöyle dile getirdi:

“Evet çoğu uyuşturucu bağımlılık yapıyor ama marihuana değil. Zaten öyle bilinir. Tabi her şeye bağımlı olabilirsiniz; aşka, birine, bir şeye... Her şeye ihtiyacımız var evet. Yemeklere, suya vs sağlığımız için. Ama hiçbir şeye çok fazla ihtiyacın yok. Her şeyin fazlası zehir, işte zehrini seçiyorsun” (06.10.2021 tarihli ses kaydı).

Bu insanlar seçtikleri zehirleri, yolda unutmak, sürekli yeni zehirlerle arınmak istemektedirler.

Premoderniteye hasret duyan ama aynı zamanda zamanın ruhunu duyumsayan yolcular için, seyahat ederken tüketimin işe yaramaz hissettiren duygulanımından sıyrılıp yoldayken bile üretken olabilmek fazlasıyla değerliydi. Çünkü postmodernitenin tüketimle yaratmaya çalıştığı anlama karşı, üretmenin verdiği hazla anlam tasarlayabilmeyi yeğlemektedirler. Bu yüzden yolda üretimin her yolunu

deneyimlemekten kaçınmıyor, en çok da anlam tasarımına en yakın duran sanatsal pratikleri icra etmekteydiler. Söz gelimi bir gönüllü bir yandan şiirler yazıp bunları sosyal medyada paylaşıırken bir yandan da online ve ücretli olarak doğum haritaları analizi yapıyordu. Bir diğeri hem dans ediyor hem de koreografiler hazırlıyordu; ayrıca online İngilizce dersleri vermeye hazırlanmaktaydı. Bir başkası hem gitar çalıyor hem de besteler yazıyordu. Bir başkası resim çiziyordu, bir diğeri hikaye anlatıcılığı yapıyordu. Tüm bu örüntüler, yoldayken postmodern olmanın tüketici doğasını kırmaya yönelik yaratıcı adımların göstergesiydi.

İhtiyaçlar ağında buraya kadar; beslenme, sanat, güvenlik ihtiyaçlarından bahsedilmiştir. Şimdi ise başka bir dolanık ihtiyaç olan cinselliğe odaklanılacaktır. İnsanın hem fiziki yolculuğa hem de anlam yolculuğuna çıkarken yer yer geride bırakmak istediği ama yolda, hem duygusal hemde fizyolojik bağlamda, sürekli karşısına çıkan bir ihtiyaçtı. Yolculuğun doğası her ne kadar yalnızlıkla ilişkilendirilse de, benzer yolculuk deneyimleriyle keşisen yollar, insanlara ayrı bir anlam vermekteydi. Pek çoğu bunun eksikliğini çekmediğini söylese de, bazen yolculuğa çıkmanın veya bir anlam tasarımının büyük bir parçasını teşkil edebiliyordu. Aranılan cinsellik hem duygusal hem de fizyolojik olandı; fakat bazen bunun yalnızca bir tanesinin karşılanması bile ciddi önem arz edebilmekteydi. Fizyolojik bağlamda karşılanması durumunda önemli olan her iki tarafın bunu onaylamasıdır. Aksi takdirde travmadan kaçma yolculuğu yeni travma yaratabilmektedir. Bu bağlamda yaşanmış deneyimlerin hassasiyetinden dolayı daha fazla verilerle desteklenememektedir. Duygusal bağlamda karşılanması durumunda ise; eğer bedensel veya inançsal herhangi bir bariyer yoksa fizyolojik bağlama da taşınmaktadır. Alanda kaldığım süre içerisinde böyle bir eşleşmenin alandaki pratikleri genel itibarıyla olumlu anlamda etkilediğini belirtmeliyim. Bu, her iki tarafı ziyadesiyle mutlu eden hatta yolculuğa birlikte devam etme kararı aldırان bir süreçti.

İhtiyaçlar noktasında maddi yeterlilik için birtakım girişimler olsa da, yola koyulan insanlar parayı çoktan odaktan çıkarmışlardır. Para onlar için yalnızca yolculuğun sürdürülebilirliği açısından elde edilmesi gereken bir araçtır. Tabii arada, daha fazla paraları olsa daha rahat seyahat edebileceklerini de söylemeden edememekteydiler, ki durum Türkiye’li gönüllüler için daha sıklıkla gerçekleşmekteydi.

Son olarak statü ihtiyacı noktasında postmodernite ve modernitenin yarattığı statü anlayışına bağlılık zayıfken; bunun yerine premodern toplumdaki üretken ve seyyah olmakla ilişkilendirilebilecek statüler ön plana çıkmaktaydı. Çok gezmekle, üretmekle, deneyimlemekle, hissetmekle, duyumsamakla, paylaşmakla ilgili kariyer hedefi planlayıp buna göre statüler inşa edilmekteydi. Bir şeyi başka şeylere tercih etmekten ziyade her şeyi kucaklayabilmekle ilgilenmekteydiler. Metamodern dönem posthuman taraftarı insanların yönelimleri bu yönde birikmekteydi.

4.2. Ögesel İlişkiler

İlk üç bölümde anlamsızlık krizinin birtakım sebepleriyle bunlara karşı geliştirdikleri duyuşsallık temelli somut adımlardan bahsedildi. Toprağa ve doğaya dönüş, dini olmayan spiritüalizm ve yoldaki ihtiyaçlar gibi sonuçlar anlamın premoderniteye dönük bir posthümanist metamodernite olduğunu işaretledi. Bundan sonraki üç bölümde de böyle somut çıktıları olan soyut perspektifin kendisi deşifre edilmeye çalışılmaktadır. Her durumda da hiçbir bölümün birbirinden bağımsız düşünülmeceği vurgusunu hatırlamakta fayda vardır.

Alan çalışması başlığının ikinci kısmındaki dördüncü, beşinci ve altıncı bölümlerde permakültürün üç etik ilkesi ile posthümanizmin üç önemli vurgusunun benzeştikleri noktalar ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Fakat başlangıç olarak permakültür

felsefesinin, metamodernitenin posthümanist kutbuna benzerliğinin müfredatlar bağlamında açıklığa kavuşturulması faydalı olacaktır.

Mollison, *Permakültüre Giriş* eserinde posthümanizme yakın bir duyuşsallıkla Fukuoka'dan şu alıntıyı paylaşır:

“Permakültür kısaca, doğaya rağmen değil doğayla birlikte çalışmanın, uzun süreli, düşüncesiz bir emek yerine uzun süren, düşünceli bir gözlemin, öğeleri tek ürünlik bir sistem olarak görmek yerine bitkilerle hayvanların tüm işlevlerini göz önünde bulundurarak ele almanın felsefesidir. Bir arazi için aikidoyu kullanmanın, kol kola yuvarlanmanın, zıtlığı güce çevirmenin ve her şeyi olumlu bir biçimde kullanmanın daha dünyevi bir seviyesinden bahsediyorum. Diğer bir yaklaşım ise araziyle karate yapmaktır: Gücümüzü kullanarak arazinin ürün vermesini sağlamak ve ona sıkı yumruklar atmak. Doğaya saldırmak, kendimize saldırmak ve nihayetinde yok olmak demektir.” (Mollison, 2015, s. ix)

Posthümanist yaklaşımın arkaik izlerini hem Fukuoka'nın eserinde hem de Mollison'un eserinde görmek mümkündür. Permakültürün fotosentez ve çürümenin döngüselliğine olan vurgusu dahi posthümanizmin düalitelerin sınırlarını kaldırma girişimine ayna olabilecek örüntüdedir.

İki farklı düzlemdeki yaklaşımın benzerliğinin altını biraz daha oymak gerekirse, Mollison ile Braidotti'nin ifadeleri karşılaştırılabilir. Mollison permakültür tasarım ilkelerinden bahsetmeden önce bunun fikirsel ihtiyaç zeminini şöyle açar:

“Bence doğayla uyum içinde yaşamak sadece ve sadece doğal dünya üzerindeki egemenlik fikrinden vazgeçersek mümkündür. Levi-Strauss'a göre temel yanlışıımız, kendimizi her şeyin üzerinde zannederek daima “evrenin sahibi” olduğumuzu düşünmemizdir. Biz diğer canlılardan üstün değiliz; tüm canlılar hayatın bir ifadesidir. Bu gerçeği görebilsek, diğer canlılara yaptığımız her şeyi aynı zamanda kendimize de yaptığımızı fark edebiliriz. Bunu kavramış bir kültür, kesin bir gereklilik olmadan hiçbir canlıyı yok etmeyecektir... Kapımızın eşliğinde, iyi bir yaşam sürmek için ihtiyacımız olan her şey bulunur. Güneş, rüzgar, insanlar, binalar, taşlar, deniz, kuşlar ve bitkiler bizi çevreler. Bütün bunlarla iş birliği içinde olmak uyumu, onlara karşı çıkmak ise felaketi ve kaosu getirecektir... Permakültürde üç bölümden oluşan bir etik anlayışını benimseriz: Dünyaya özen göstermek; insana özen göstermek; zaman, para ve malzeme fazlasını bu amaçlar için kullanmak” (Mollison, 2015, s. xi).

Braidotti ise kuramsal bir perspektiften posthümanizmin tartıştığı özne nesne sınırlarının muğlaklığına şöyle ifadelerle çözüm önerir:

“İnsan sonrası özneler en az üç düzeyde ilişki tesis ederler: kendileriyle, başkalarıyla ve dünyayla. Dünyayı çevresel, toplumsal ve duygulanımsal ekolojilerden mürekkep, karmaşık bir sistem olarak tanımlayabiliriz. Öznelerin ilişkisel olduğunu söylemek ne anlama gelir? İlk olarak, genellikle öznelere tahsis edilen failliğin *Antropos*’a mahsus olmadığı anlamına gelir. İkinci olarak transandantal akılla ilgili klasik mefhumlara bağlı olmadığı anlamına gelir. Üçüncü olarak, failliğin, benlikle ötekinin -ve onların tanınma mücadelesinin-karşıtlığına dayalı bir diyalektik bilinç görüşüyle bağlantısının koparıldığı anlamına gelir. Bilen özne sadece Erkek insan ya da *Antropos* değildir; süreç ve akışların önemini vurgulayarak benliğin içiyle dışı arasındaki sınırları kaldıran daha karmaşık bir öbekleşmedir. Ne üniter ne de otonomdur özneler; onlar daha ziyade ilişkisel etiğin harekete geçirdiği gömülü ve bedenli, ilişkisel ve duygulanımsal işbirlikçi varlıklardır.” (Braidotti, 2021, s. 66).

Her iki yazarın yaklaşım biçimleri farklı bağlamlardan hareket etse de vurgulamak istedikleri insanın, insan olmayanlarla kaçınılmaz olarak kurduğu bağlantılar ve bu bağlantıların salt akılla çözülmesinin mümkünatsızlığıdır.

Mollison’un sunduğu üç etik prensip, posthümanistlerin benimsediği ilkelerin pratiğe sunulmuş önerileri gibidir. Özellikle Ferrando’nun üç yolla tanımladığı posthümanizmle (Ferrando, 2017) gözle görülebilecek kesişimleri bulunmaktadır. İlk olarak post-antroposantrizmle, insan ile insan olmayanlar arasındaki derin ilişkisellik sorgulanmaya açılır. İkincisi ise insanın bir tür olarak evrim ağacının aynı dalını paylaşmasından mütevellit tür içi uyum ihtiyacı ve son olarak da bu iki vurgunun yine birbirinden bağımsız olmadığı ve sonuçta düaliteden uzak, bütüncül bir kavrayışa neden olması gerektiğidir. Bu, insan için insanın yeniden zoe merkezli etik tanımlamasının çabasıdır.

Bundan sonraki bölümlerde permakültürün etik ilkeleriyle posthümanistlerin savdukları üç temel yaklaşımın benzerliği tartışılmış ve alandaki deneyimlerle ilişkilendirmeler aydınlatılmaya çalışılmıştır.

4.2.1. Varoluşun Dolanıklığı

Bu bölümde permakültürün etik ilkelerinden birincisi olan “Dünyayı Gözet” ilkesi ile posthümanistlerin ele aldığı önemli yapıtaşlarından biri olan “Post-antroposentrizm”in yakınlığı tartışılmaktadır.

Dünyayı gözet ilkesi Mollison’un *Permakültüre Giriş* kitabında şöyle açıklanır:

“Dünyaya özen göstermek demek; toprağa, canlı türlerine ve çeşitliliğine, atmosfere, ormanlara, mikro yaşam alanlarına, hayvanlara, sulara, kısacası canlı veya cansız tüm varlıklara özen göstermek demektir. Bu düşünce, zararsız ve iyileştirici faaliyetleri, aktif koruyuculuğu, kaynakların tutumlu bir şekilde kullanılmasını ve “geçimini doğru bir şekilde sağlamayı” (yararlı ve verimli sistemler için çalışmayı) içerir.” (Mollison, 2015, s. xi).

Braidotti’nin *İnsan Sonrası Bilgi* eserinde post-antroposentrizme ilişkin şu cümleleri çarpıcıdır;

“İnsan sonrası yakınsama zoe/jeo/tekno dolayimli maddi ilişkilerin hem birliğini hem de farklılaşan yapısını vurgulayarak, başka birçok farklı ölçekteki karmaşıklığı daha ortaya çıkarır. Bu çok ölçekli ilişkisellikten ötürü, bilgi öznesi hiçbir şekilde “Erkekinsan”la veya onun ırksallaştırılmış, cinselleştirilmiş veya doğallaştırılmış “ötekileri”yle sınırlandırılmaz. İnsan sonrası öznelik bugünlerde insan olmayan failleri de kapsayan transversal bir ittifaktır. Buna göre insan sonrası özne aynı zamanda hem yeryüzüyle (toprak, su, bitkiler, hayvanlar, bakteriler) hem de teknolojik faillerle (plastik, kablolar, hücreler, algoritmalar) ilişkiindedir.” (Braidotti, 2021, s. 66).

İlişkiselliğin derin vurgusu dönemin yeni bir etiko-onto-epistemoloji tasarımının ifadesidir. Kuramsal yaklaşımla pratik uygulamanın yoldaşlığı bu yeni tasarımın gücünü, niteliğini ve ona olan gereksinimi çağrıştırmaktadır.

Hem permakültürcüler hem de posthümanistler için dünyanın gözetilmesi meselesi iki farklı açıdan ele alınmaktadır. İlk olarak dünyanın içerisindeki bütün varlık formlarının varoluşlarını ayrı ayrı gözetmektir. Buradaki vurgu, bu varoluş biçimlerinin yaşam ağını oluşturmasından ve bu ağdaki bağlantıların dolanık olmasından ileri gelmektedir. İkincisi ise dünyanın kendisini içindeki varlıkları da kapsayan yekpare bir bütün olarak görüp gözetmektir. Bütünün ayrı ayrı parçalardan oluşmuş ama onların toplamından daha büyük bir sistem olarak kabul edilmesidir. İlki parçaların kendi özgün

doğalarını kabul ederken ikincisi onları tek bir organizmanın ayrılamaz parçaları olarak görmektedir, Sonuçta her iki açı da birbirinden bağımsız düşünülemezdir.

Dünyanın, içindekileri kapsayan tek bir parça olarak kabulü, permakültür tasarımcısı sertifika kursunda Gaia hipotezinin³² bir ders şeklinde işlenmesinde ve posthümanistlerinde yer yer bu hipoteze değinmelerinde gözlemlenebilir. Gaia, Yunan mitolojisinde Yeryüzü Tanrıçası yani Toprak Ana'dır. Mitolojide Gaia'nın bir bütün olarak Yeryüzünü temsil edişinden ve dışıl karakterde oluşundan esinlenerek Lovelock (1979) tarafından formüle edilen hipotezdeki dünyanın kendisinin bir bütün olarak canlı bir organizma olduğu görüşü hem metamodern spiritüellikle hem de kökensel özlemlerle mutabakata varmaktadır.

Posthümanistlerin posthuman varlıkları, Süper Organizma'nın veya Gaia'nın bir parçası olarak görmeleri; onları oluşturan ilişkilerin/ağların dolanıklılığını ve bölünemezliğini savunmalarından ileri gelmektedir. Buradaki ağsal ilişkiler hem varlığın varoluş biçimine etki etmekte hem de bütünsel olarak varoluşun kendisini etkilemektedir. İnsanın bu bağlamda ne kadar bağımsız bir fail olduğu tartışmaya açılmaktadır. Barad "anlamaya çalıştığımız doğanın bir parçasıyız" (Barad, 2003, s. 828) ifadesiyle, sistemde var olan ilişkileri betimlemek için kuantum fiziğinden aldığı dolanıklık kavramını bu alana uyarlar. Benzer şekilde permakültürcüler de görece romantik bir yaklaşımla birlikte, doğadaki ilişkilene biçimleri/döngüleri sayesinde yaşamın ve sistemin sürdürülebilir olduğunu zikretmektedirler.

Alanda gözlemlerle, dolanıklığın tezahür edişini duyumsamak belki de en olası olanıydı; çünkü gözlemledikçe bu durum sürekli karşınıza çıkmaktaydı:

A: Masalın en uzak yerinden başlayalım. Sürdürülebilir yaşam için bir enerji harcıyoruz. Sürekli enerjilere ihtiyacımız var. Bir yerden sürekli bedava bir enerji geliyor nerden?

---

³² Permakültür tasarım kursu 09.05.2021 tarihli dersin içeriğinden derlenmiştir.

B: Güneş

A: Evet. Bitkiler fotosentez yapıyor. Havadaki karbondioksiti alıyor, topraktan su alıyor ve güneş enerjisi alıyor ve sonuçta şeker ve oksijen çıkıyor. Bir şeyler üretiyor. Bitki enerji üretti. Hayat burada başlıyor. Masal fotosentezçilerle başlıyor. Bitkilerin elinde bir sürü enerji oldu. Enerjiyi işliyor. Meyve oluyor. Ama hala elinde bir kısım şeker artıyor. İşte tanrı onu koyarken ben seni muhakkak başkasına muhtaç edeceğim demiş. Dünyada hiçbir canlı tek başına yaşayamamak demiş. Buna insan da dahil. Sağlıklı bir toprak için bir sürü karşılıklı bağılıklar var. Sağlıklı bir sosyal yaşam için de bir sürü karşılıklı bağılıklar var. Kimseye bir ayrıcalık tanımamış. Yaşamın özü bu karşılıklı bağılıklardır. Benim yeteri kadar param var, kimseye de ihtiyacım yok. Kafamızda genel olarak bu var. Birçok şeyin farkında değiliz. Buraya gelene kadar birileri emek verdi. O kadar iç içeyiz ki, farkında değiliz...Besin ağı bu, besin zinciri değil. Bu ağ zincir değil. Topraktaki gıda ağı. Gıda katmanlarına bak bir hiyerarşi var. Hiyerarşi derken bunu üstünlük olarak görmemeyi öğrenmek lazım. Şu bakteriler olmasa sen de olmayacaksın. Senin beynin de hiçbir şeye yaramaz. Ben ondan daha üstün müyüm? Üç derece arttırırsın hepimizi sanyesinde eritiverir. Fotosentezle başlıyor bu ağ, birsürü şey birsürü şeyle besleniyor. Toprağı sürersen gıda ağını öldürürsün. Fukuoka'nın birinci prensibi toprağı sürmek yok. Köylülerde bilir bunu mesela neden nadasa bırakıyorlar. Sürülen toprağı bir sene dinlendirdiği zaman toprak canlanıyor çünkü. Gübre kullanımı arttı toprak öldü. Çünkü sen toprağı NPK veriyorsun yalnızca. Sadece üç minerale besliyorsun. Sağlıklı bir toprakta sonsuz minerale besliyorsun. Eskiden domatesin daha doyurucu ve lezzetli oluşu bu yüzden. Sistemi bozdun, senin de sistemin bozuldu, sosyal sistem de bozuldu.

B: Toprağın bozulmasını, kötülüğün geldiği noktaya bağlayabilir miyiz?

A: Kesinlikle. Ne yersen onun işte. (22.09.2021 tarihli ses kaydı)

Bu ayrıntılı konuşmanın küçük bir kısmında bile, Braidotti'nin “biz-bu-işte-beraberiz” etik formülünü (2021) içerdiği fark edilebilecektir.

Permakültürde bu dolanıklık analiz edilip, gözlenip anlaşılabilinen kısmının taklit edilmeye çalışılmasıyla, daha sürdürülebilir sistem yaratma amacı bulunmaktadır.

Permakültürcülerden biri bunu şöyle ifade etmektedir:

“İlişkiler diye bir şey var. Bir birey, bir nesne, bir element tek başına hiçbir anlam ifade etmez. Başka bir elementle ilişkiye girdiği zaman o ilişkinin biçimi her şeyi belirler. İlişki belirler. Bu çok önemli. Bir ilişkiler var. Bütün yaşam ilişkiler üzerine kurulu. İlişkileri kuruyoruz, kuramıyoruz. O ilişkilerin bir sürü biçimleri var. Bunları incelemek lazım. Canlıları gözlemleyerek anlayarak “kusursuza” yakınlığımıza çalışıyoruz.” (18.09.2021 tarihli ses kaydı)

Posthümanistler ise bunun önce kuramsal yönünü ortaya koyup var olan sistemi eleştirip ne olması gerektiğiyle ilgili bir perspektif sunma amacındadırlar. Toygar Ateş'in

posthümanizm çalışmalarının Türkçe olarak takip edilebileceği bir platform olan *Pentacle*³³'da kaleme aldığı yazıda, yukarıda alandan alınan ifadeyle benzerliği yadsınamaz olan cümleleri şöyledir:

“Her varlık başka varlıkların gelişimine katkı sağladığı gibi, var olmak için de başka varlıklara muhtaçtır. (Bil-fiil) Dünya bu varlıkların ilişkiselliğinden oluşmuştur. Evren de mekanik değil, dinamik ve organiktir. Aynı şekilde doğa edilgen değil etken, tamamlanmış değil oluş halinde bir ilişkiler sistemidir. Her şey olaydır. Her şey ilişkiseldir. Olaylar da değişir, şeylerin ilişki biçimleri de. Şeyler birbirlerinden tastamam soyutlanamaz, keskin sınırlarla ayrıştırılamazlar.”³⁴

Tabi ki bu söylemlerin uyumu tesadüf olmadığı gibi aynı dönemde benzer anlatıların farklı zeminlerde kurulması, dönemsel faktörlerin yarattığı geri bildirim farklı farklı ürünleridir. Benzerliğin bu kadar üst seviyelerde oluşu bu konuda çalışmalar yapılması ihtiyacını göstermektedir. Bu konudaki benzerliklerin sıralanması bile başlı başına bir çalışmayı kapsayabilecek niteliktedir. Mollison'un ortaya koyduğu permakültür ilkeleri incelendiğinde, posthümanist paradigmanın bir sisteme uyarlanmış hali gibidir adeta; hatta Mollison'un posthümanist olduğunu söylemek bile fazla iddialı olmayacaktır. Belki de posthümanistlerin kuramsal çerçeveyi aşmasına katkı sunabilecek bir fikirleri olduğu da söylenebilir.

Permakültürün polikültürü önceleme ile posthümanistlerin çoğulluğa yaptıkları vurgu arasında da bir kan bağı bulunabilir.

Posthümanistlerin post-antroposantrizmi; feminizm, queer, engellilik, hayvan etiği ve vejeteryanizm/veganizm çalışmaları üzerinden yapısöküme uğratma çabalarıyla, permakültür müfredatında değil ama pratikteki uygulayıcıların ve alana gelen insanların bu konulara rağbet göstermelerinde bir paralellik kurulabilir, ki müfredatta böyle bir içerik olmasa bile müfredatın genel kapsamı bunları dışlamayan bir içeriktedir. Alanda

³³ <https://thepentacle.org/>, posthümanistlerin çalışmaların yayınlandığı ilk Türkçe online platformdur.

³⁴ <https://thepentacle.org/2021/12/12/iliskiselci-perspektif-ii-posthumanist-bir-kozmoloji-arayisi/>["İlişkiselci Perspektif II – Posthümanist Bir Kozmoloji Arayışı"] [Erişim Tarihi: 29.01.2022]

ise feminizmi defalarca konuşmamız, alandaki queer bir bireyin kendisini bu anlamda ifade etme rahatlığı ve bizlerin ona karşı olan tutumu, beslenme şekillerimizin çoğunlukla bitki odaklı oluşu ve belki de en çok tartıştığımız konulardan birinin hayvan hakları olması önemli ipuçları barındırmaktadır. Söz gelimi alanda en çok konuştuğumuz hayvan etiği meselesi, köpek sevgisi üzerineydi. Permakültürün amaçladığı sürdürülebilir yaşam tasarımında, köpeklerle insanların simbiyotik ilişkilerinde sevgi, bir alışveriştir; yani en azından alandaki permakültür uygulamasında böyle ifade edilmişti. Alana gelen gönüllüler içinse sevgi, hayvanlara karşılıksız olarak verildiğinde amaca ulaşılabilirdi. Dolayısıyla çiftlik sahibi ile gönüllüler arasındaki yaklaşım farklılığı yer yer ihtilaflara neden olmuştu:

A: Bu köpekler bizim değil artık, bu hariç. Çünkü sürekli kaçıyorlar istediklerinde gelip yemek yiyip gidiyorlar. Ne yapabilirim?

B: Sevebilirsin

A: Daha nasıl seviyim onlara yemek veriyorum para harcıyorum. Onların domuzları uzaklaştırmaları gerekiyor. Ama onlar o gece saatlerinde diskoda oluyorlar. Ne yapayım? O kadar emek harcıyorum bu ormana, onlar bana hiç yardımcı olmuyor. Ne yapayım? Nefret mi edeyim, seveyim mi?

B: Sev, çünkü sevgi her zaman cevaptır.

A: Doğa romantik değildir. Doğada bir sistem var. (28.09.2021 tarihli ses kaydı)

Alanda yer yer yaşanmış olan bu konuşmalar posthümanistik bir perspektifin permakültüre nasıl uyarlanması gerektiğiyle ilgili bir egzersiz niteliğindedir.

Söylem düzeyinde daha kolay anlaşılabilen benzerliklerin maddeci perspektifte yansımalarını görmek derin bir farkındalıkla mümkün olabilmekteydi. Çünkü insan olarak başka maddelerin eyleciliklerini fark etmek derin bir duyuşsallıkla bile zorlayıcı olabilmekteydi. Alana çıktığımda posthümanizme dair çok basit sayılabilecek bilgi dağarcığım dolayısıyla bu paradigmanın, permakültürle ilişkisi neredeyse hiç gözüme çarpmamış olsa da, permakültürün bağlantısallığı bu ölçüde öne çıkarması dikkatimi çekmekteydi. Öte yandan alandaki her bireyin parçası olduğu ortamın, kendisini yeniden oluşturduğu konusundaki farkındalıkları da insanın kendisini, düz ontolojideki özneliğini

düşündürmüştü. Gerçekten de bireysel olarak alandaki deneyimlerim yeni bir benle tanışmama vesile oldu ve gözlemlerim sayesinde alandaki pek çok varlığın eyleyciliğini kuramsal perspektiften yoksun bir şekilde duyumsadım. Sonrasındaysa kuramsal perspektif, duyumsadıklarımın dile gelmesine destek oldu.

Alanda sadece bir ateş yakmanın bizi ne kadar farklı ufuklara götürdüğünü söylemek çok yüzeysel gelecektir; lakin bazen sadece etrafımızda uçuşan arı kuşlarını izleyip mutlu oluşumuz ve onlar hakkında dakikalarca konuşmamız onların eyleyciliklerinin etkisi hakkında düşünülmesine katkı sunabilir. Ayrıca alanda güzel kokulu tıbbi ve aromatik bitkileri hasat edip onları buketleyerek geçirdiğimiz zamanların içimizde yarattığı o olumlu hissiyatın, konuşmalarımıza ve davranışlarımıza sirayet etmesi, yer yer onlarla dans etmemiz, meditasyon yapmamız maddelerin eyleyciliklerinin yanı sıra öykü anlatıcı özelliklerini de sorgulatmaya yardımcı olabilmektedir.

“Sonuç olarak, tüm maddesel yaşam deneyimi, yaratıcı bir ontolojiyi tasarlayan yaratıcı ifadelerle doludur. Öykülü madde, işte bu nedenle, varoluşsal olarak öykülü insandan ayrılamaz; yaşamın, söylemlerin, metinlerin ve anlatıların etiko-politik anlamlarla dolu epistemik yapılandırmalarını üretir.” (Oppermann, 2014, s. 34). Opperman’ın bu ifadesi alandaki her maddenin oluşunu yeniden ve yeniden düşünmemiz için inanılmaz bir zemin sunmaktadır. Söz gelimi çiftlikte ortak alan olarak kullandığımız mutfakta asılı duran ağaç dallarından yapılmış avize benzeri geleneksel tasarımın anlattığı ama duyamadığımız yüzlerce hikayesi olduğunu düşünmek çok da hayalperest bir bakış olmayacaktır. Sadece üzerinde birikmiş partiküllerden bile kaç tane sofraya şahit olmuş olabileceğini hesaplamak bile düşünülesidir. Her gün doğan Güneş’in bile çiftlikteki eyleyciliğini düşünmek ufuk açıcıdır. Hepimiz için Güneş, öncelikle bir çiftlikte olduğumuzdan ve yaşam döngüsünün küçük bir kısmını takip ettiğimizden dolayı en temel enerji kaynağıydı; ama bunun ötesinde Güneş ilk ışınlarla bizim için günün içine sakladığı hikayenin girizgahıyla bizleri uyandırmakta, ardından gün boyu hikayeyi bazen

hüzünlendirerek bazen sevindirerek devam ettirmekte ve en sonunda diğer gün hikayeye kaldığı yerden devam etme sözüyle yerini başka bir masal anlatıcı ay ışığına bırakarak ayrılan bir yaşam enerjisiydi. Pek çok gün Güneş'e teşekkür eder ve bazen bu enerjilerin değerini konuşurduk.

Permakültürün savunduğu yöntem, yapılacak tasarımlarda doğadan öğrenip onu taklit etme üzerine temellendiği için doğadaki sistemin sürdürülebilir olduğunu kabul ederek sistemin sürdürülebilirliğine negatif yöndeki her türlü müdahaleyi reddeder, hatta bu minvalde bugüne kadar yapılmış olan bu tür müdahalelerin etkilerini onarmaya çalışır. Bu anlayış biçimini, alandaki eyleyicilerle failer arasındaki bağın daha sağlıklı kurulmaya çalışılmasında okumak mümkün olmaktadır.

Çalışmadaki eyleyiciler, dokunarak hissedebilen varlıklardan daha fazlaydılar. Çiftlikte yaşadığımız zaman dilimiyle birlikte, bu satırları yazarken ki zaman dilimi de tezin eyleyicilerine dahildiler. Çünkü o zaman diliminde benim bulunduğum hal ile tanıştığım insanlar ve etkileşimde bulunduğum varlıkların o zaman verdiği duyuşsallık ile benim şu an betimlemeye çalıştığım duyuşsallık bu satırlara aksetmektedir. Dolayısıyla alandaki *her oluşun* benim bu satırları yazmama olan etkisini yıllarca düşünsem bile bulamayacağıma eminim. Fakat amaç da bu değil zaten; amaç sadece her şeyin eyleyici gerçekliği olduğunu hesaba katarak onları gözetme prensibidir.

4.2.2. Yegâne Çeşitlilik

Geniş kapsamlı varoluş şekilleri arası bağlantısallıktan ve simbiyotik yaşamın dolanıklığından sonra tür içi uyumun dengesi için ayrı bir vurgu gerekmektedir. Permakültürün ikinci etik prensibi olan *insanı gözet* ile posthümanistlerin yapısöküme uğratmaya çalıştıkları hümanizm yaklaşımına karşı savundukları anti-hümanist

bağlamdaki post-hümanizm yaklaşımı, bugün insanın yeniden nasıl tanımlanabileceğine dair geliştirdikleri görüşler paralellik arz etmektedir.

İnsana dair vurgusuyla ikinci etik prensip şu ifadeyle açıklanır:

“Dünyaya özen göstermek aynı zamanda *insana özen göstermektir*, böylece gıda, barınma, eğitim tatmin edici bir iş ve keyifli insan ilişkilerine olan ihtiyaç da giderilmiş olur. İnsana özen göstermek, biz insanlar dünyadaki canlıların küçük bir kısmını oluştursak da, bütün canlılar üzerinde belirleyici etkilere sahip olduğumuz için önemlidir. Temel ihtiyaçlarımızı karşılayabilirsek, dünyaya zarar veren yıkıcı eylemlerde bulunmamıza da gerek kalmaz.” (Mollison, 2015, s. xi).

Permakültür kurucuları gezegende varolan bütün canlıların kendi zararına çalışmadıkları bilgisinden hareketle insanın kendisi için talep ettiklerinin birinci etik prensipteki toplam varoluşun gözetilmesiyle çelişmemesi gerektiğine parmak basmaktadırlar. Yani insanın kendi varoluşunu gözetmesini ama bunun zaten tüm varoluştan bağımsız olmadığını tekrar tekrar hatırlatmaktadırlar.

Ferrando ise “Hızlandırılmış Posthüman Kursu” adlı video serisinde post-hümanizmi şöyle nitelendirir:

“Basitçe, insan kavramının tekil değil çoğul bir kavram olduğunu, yani “insanlar” olduğunu söylüyoruz. Bir çeşit insan yok, birçok çeşit insan yani insanlar var. Örneğin farklı sınıf, cinsiyet ve etnik köken kategorilerini düşünün. Buraya örneğin uyruk, mezhep veya engelliliği/engelsizliği ekleyebiliriz. O halde, bir tarafta insan tekil değil, çoğul. Ancak diğer tarafta görüyoruz ki her insan diğerleri kadar ‘insan’ kabul edilmiyor.” (Ferrando, 2017).

Posthümanizmde özellikle ifade edilen, insanın kültürel olarak yaratımlarının da birinci prensip desteğiyle kültürel dikey sınıflandırmaların yataya dönüştürülmesi ve düz ontolojiye entegre edilmesidir. Permakültür açıklamasında yer alan “bütün canlılar üzerinde belirleyici etkilere sahip” ifadesi dikey bir ontolojiyi işaretlemekten ziyade, posthümanizmin insanın diğer eyleyicilerden farklı olarak niyetli eylemlerindeki failliği ile örtüşmektedir. Burada insan ile diğer oluşlar arasındaki farkın göz önünde bulundurulması insanın “özgür iradesini” elinden almadan rizomatik bir etiko-ontopistemolojinin yaratılma çabası varlık kazanmaktadır.

Biyolog olan Mollison, yazdığı eserde bütüncül bir tasarımın yöntemlerini sunarken, çizdiği etik çerçeve ve birlik olma bilinci ve bilgiyle bütünsel bir post-hümanist yaklaşım tarif etmektedir. Tariflerinde tarımdan yola çıkarsa da kullandığı kavramları pek çok bağlama uyarlayarak, permakültürü çok yönlü inşa etmiştir. “Dinde, sağlıkta, çiftlikte veya fabrikada monokültürçüden korkun. O, sıkıntıdan deliye dönmüş; her an savaş çıkarabilir ve baskı uygulayabilir, çünkü aslında güçsüz biridir.” (Mollison, 2015, s. 226). Bu tanımlamasıyla da anti-hümanistik görüşün hissiyatını vermektedir.

İnsana veya kültüre ilişkin net bir tanımlama yapmamış olsa da, insanın tanımlanabilmesi için bir çözüm yolu sunmuştur. Yukarıdaki alıntıdan da yola çıkarak bu insanın, transhümanizmin tekil insanını değil, posthümanizmin çoğul insanını temsil ettiği söylenebilmektedir.

Permakültürü bir müfredat olarak tasarlayanların dünyada yaşanan problemlere olağan çözümler önermeleri ve bunları uygulamaya koyma çalışmalarını takdire şayan olsa da uygulamada birtakım zorlayıcı gerçekliklerle karşı karşıya kalınlıktaydı. Çünkü insan her ne kadar masa başında egosuna savaş açabilse de iş pratiğe gelince, yine ilk önce kendisi için pek çok şeyi görmezden gelebiliyor veya ucu ona dokunmayan bir şey için harekete geçmeyi erteleyebiliyordu. İnsanın, dünya tarihi için kısa sayılabilecek bile olsa, bir süredir tahtta oturmuş olması onu taht sevdasına düşürmeye yetmiştir. Dolayısıyla bir önceki dönemlerin izlerini silmek henüz zor olabilir; fakat bu tahtın kimseye ait olmadığını düşünenlerin sesleri işitilmeye başlanmıştır. Bu yanıyla permakültür bu tahtı sürdürülebilirlik adına terk etme cesareti taşıyanların konuştuğu dildir.

Permakültürün ikinci etik prensipte ulaşmayı amaçladığı ahenkli toplumun, temel ihtiyaçları karşılanmış ve bunun ötesindeki hedonist eylemleri dünyanın gözetilmesi uğruna törpülenmiştir. Buradaki törpülenme durumu için “aydınlanmış bencillik” kavramsallaştırması yapılır. Cahil bencillik başka oluşlara zararı dokunan şeyleri bilerek yaparken bunun sonuçlarını göz önünde bulundurup yapmamayı tercih etmek

aydınlanmış bencillik olarak tarif edilmektedir.³⁵ Tam olarak insanın kendi menfaatini gözetmesi; aynı zamanda eğer başka varlıklar için olumsuz sonuçları olacaksa vazgeçmesi demektir. Öte yandan Mollison'un sunmuş olduğu tasarım yöntemleri insanın bir tasarımcı olarak doğayı taklit edebilmesi ona faal bir konum sağlarken, sürdürülebilirliği destekleme noktasında da sorumluluk atfetmektedir. Mollison şöyle ifade eder: “Permakültür nasıl doğru ilişki kuracağımızı araştırır. Bunu yaparken en büyük hoca olan doğadan öğreniriz. Aklımızı kullanarak doğanın yaptığını daha ileri götürebiliriz.”³⁶

Permakültür müfredatını edindiğim kurstaki insanların çoğu, ifadeleriyle kendilerini doğanın, gaianın, enerjinin veya tanrının bir parçası olarak nitelendirirken kendilerini bu yaşam yumağının gözlemcisi olarak ayrıcalıklı da hissetmektedirler. Aydınlanmış bencillik kavramına dair kursta şu ifadeler yer bulmuştur:

“Bizden başka hiçbir canlı yarın ne olacağını dert etmiyor biliyorsunuz. Bir tek biz iradelerimize bırakılmışız. Biz karar verebiliyoruz seçim yapabiliyoruz. Diğerleri doğaları gereği neyse onu yaşıyorlar. Böyle baktığımızda soyumuzun devamını dert ettiğimiz için evet bir bencillik söz konusu. Bunun için bir şeyler yapıyoruz öncelikli olarak ama bunu aydınlanmış hale çevirebilirsek. Şu ana kadar insanoğlu kendini doğanın üstünde gördü, doğaya hakim olduğunu düşündü, doğayı şekillendirebileceğini düşündü. Cahil bir bencillik içinde olageldi. Sonuçta ne oldu, Gaia dediğimiz bu doğa ana bize ders veriyor. Hizaya sokuyor bizleri. İnşallah mesajı alırız. Aldık aldık, almadık başka bir mesaj gelecek. Bu bencillik midir, Gaia özelinde baktığımızda? Bu da onun kendi rutini, böyle işliyor. Anomalileri ortadan kaldırıyor bir şekilde.” (04.05.2021 tarihli video kaydı)

Başvurulan ifadelerde birlikten ve iç içelikten bahsedilirken insan için bu oluşların farkındalığına sahip olduğunu söyleyerek insana hem ayrıcalık hem sorumluluk yüklenmektedir. Tabii sorumluluk hissinin aksettirilebilmesi için bu tür bir ayrıcalık hissetmesi gerekmez mi denilebilir, ne de olsa bu faal olma durumu ona sorumluluk atayandır. Ve yine insan yalnızca insan formunda düşünebildiği için bu ayrıcalığı ve sorumluluğu hiçbir varoluş formuyla paylaşamamaktadır.

³⁵ Permakültür tasarım kursu 04.05.2021 tarihli dersin içeriğinden derlenmiştir.

³⁶ Permakültür tasarım kursu 04.05.2021 tarihli dersin içeriğinden aktarılmıştır.

Ankara Düşünce Atölyesi'nin hazırladığı posthümanizm programlarında yer yer bu konuda tartışmalar da yaşanmıştır. Genel hatlarıyla kursun içeriğinde insanın diğer varlıklardan farklı olarak hem bir eyleyici hem de bir fail olduğundan söz edilmiştir. Her varoluşun türü, içerisinde çeşitli seviyelerde dağılmış olan ve niyetlilik taşımayan bir eyleyicilik barındırmaktadır. Fakat buradaki eyleciliklerde bir heyerarşi yoktur, bağlamların içerisinde dolanık halde dağılmaktadır. İnsan burada hem diğer varoluşlar gibi eyleyicidir hem de onlardan farklı olarak niyetlilik taşıyan faildir (Karahana, 2021). Dolayısıyla bencilliğini aydınlatmak durumu ile insanın fail olması arasında bir paralellik vardır ve bu durumla insanın eylemlerinden sorumlu olduğu kastedilmektedir.

Posthümanizm, aydınlanmanın akıl, mantık, bilim ve ilerleme gibi görüşlerine karşı insanın rasyonelliğini sorgulayarak pozitivist paradigmanın evrensellik iddialarını sürdürmediğini savunur ve insanın ateşi bulmasından bugüne kadar geliştirdiği teknolojiye bağlı olarak kendisini diğer türlerden üstün tutmasıyla; ardından tür içinde de teknolojiyi elinde tutan imtiyazlı sınıfın diğer sınıflara karşı takındığı tahakkümcü tavrın, günümüz ekolojik problemlerle ilişkisini sorgulamaktadır. İnsanın doğanın karşısındaki zayıflığına karşı elinde tuttuğu teknolojide de doğadan ilham aldığını; sonuçta doğa, kültür ve teknolojinin düğümlenmiş bir yumak olduğunu; dolayısıyla insanın ne kadar insan olduğunu tartışmaya açmaktadır. Haraway (2010) transhümanistlerin teknolojiyi ölümsüzlüğü ulaşma noktasında kullanmalarına karşı teknolojiyi reddetmeden, insanın teknolojiyle olan ortak yaşamdaşlığını siborg figürüyle kurarken, kültürün doğadan soyutlanamayacağını doğanın insan ve insan olmayanlar arasında bir ortak inşa olduğunu “yoldaş türler” kavramıyla temellendirir. Bu kavramların, düaliteleri sarsan yapısını şöyle ifade eder: “Siborglar da yoldaş türler de insani olanla insani olmayanı, organik olanla teknolojik olanı, karbonla silikonu, özgürlükle yapıyı, tarihle miti, zenginle yoksulu, devletle tebaasını, çeşitlilikle soyların tüketişini, modernlikle postmodernliği ve doğa ile kültürü beklenmedik şekillerde bir

araya getirir.” (Haraway, 2010, s. 228). Bu bir araya getiriliş bir ütopya inşa etme umudunu barındırırken kaygan zemini ile tehlikeli suları da beraberinde getirmektedir. Çünkü insan, doğa ile yoldaşlığını henüz kavrayamamışken, teknolojiyi de bu yaşam ağına adapte edebilmesi, olanakları zorlamaktadır. İnsan yoldaşlık felsefesiyle içindeki dostane tarafla ittifaklık halindeyken, edinmeye yüz tuttuğu mekanik bedenle içindeki tahakkümcü tarafla da aynı masaya oturmaktadır. Bugün gezegen için henüz harekete geçmemiş olmamız net bir anlaşmaya varamadığımızdandır.

Haraway’ın literatüre kazandırdığı yoldaş türler kavramsallaştırmasına benzer bir kavramsallaştırmaya yine permakültürde rastlanmaktadır. Permakültürde “companion planting” şeklinde geçen ve Türkçeye genellikle kardeş bitkiler olarak tercüme edilen yöntemde, birbirine olumlu katkıları olan “birbirini seven” bitkilerin yan yana ekilip sistemdeki işbirliğini teşvik etmek amaçlanmaktadır. Bu, dengenin kurulabilmesi ile ilgili izlenen yöntemlerden biridir. Fakat buradaki sorun tercümesiyle ilgili bir yanlışlığın oluşudur. Alanda bu yanlışlığı düzeltmek adına şöyle bir öneri verilmiştir:

“Kardeş bitki dememek lazım; çünkü mecburi oluyor, arkadaş desen. Çünkü kardeşimse el mecbur.” (15.09.2021 tarihli ses kaydı)

Alandaki bu konuşma daha o anda yoldaş türleri kavramını hatırlatmıştır. Sonuçta insan olarak aynı yolun yolcusuyuz ve yoldaşlığımızı fark etmeliyiz. Ayrıca Haraway’ın söylediği gibi hem doğaya hem de teknolojiye yoldaş olabiliriz; fakat hangi fraksiyonlarla ve hangi biçimde yoldaşlık kuracağımızı belirlemek zorundayız.

Türler arasında kurulacak düz bir ontolojinin öncelikle tür içinde kurulmuş olması gerekmektedir, ki halihazırda uzun yıllardır da insanın başka bir insandan üstün olmadığı meselesini konuşmaktayız. Sertifika kursunda da Doğu felsefesi anekdotuyla insanın insana olan bağlılığını bir arkadaşımız bir hikaye aracılığıyla paylaşmıştı:

“Bir varmış bir yokmuş. evvel zaman içinde kalbur saman içinde uzak bir diyarda Çin’de bir adamcağz yaşarmış. Adı Konfüçyus’muş, bilge bir adammış, yaşlı bir adammış. Vakti gelmiş, bir gün ölmüş, cennete gitmiş. Cennete girmeden önce demiş ki; şu cehennemi bir görebilir miyim neye

benziyor, nasıl bir şey? Aa demişler, tamam olur. İşin ilginç yanı orada da bir rehber varmış, tur rehberi. Katmışlar Konfüçyus'u tur rehberinin peşine. Tıngır mıngır cehenneme gitmişler. Cehennemin kapıları açılmış. Konfüçyus işte bağırır çağırır, zebaniler, alevler, şeytanlar falan düşünürken mükemmel bir ziyafet sofrasıyla karşılaşmış. Kafası karışmış tabi, Çinli oldukları için Çin yemekleri varmış. Ekşili tatlılı tavuklar aklınıza gelebilecek her şey. Anlayamamış, ne oluyor demiş rehber. Yanlılıkla mı geldim? Müthiş bir şölen var burada. Hayır, demiş. Nasıl olabilir, demiş. Rehberde söylemiş ki: lütfen gözlerini aç. Bakma gör, hakikatı anla. Akıllı adam Konfüçyus. Bakmış bakmış sonra bir de ne görsün! Bu güzel masanın etrafındaki insanların suratları çok asık. Çünkü hani o yemek yedikleri çubuklar vardır ya. Stikler minik minik. Onlar en az 2 metre. Bırakın ağızlarına yemek götürmeyi, yemeği bile zor alıyorlarmış. Tabi ki bu korkunç cezaymış onlara. Teşekkür etmiş rehber, hadi demiş cennete gidelim. Başlamışlar cennete doğru yürümeye. Tıngır mıngır kapılar açılmış. Konfüçyus bu sefer daha da şaşırmış. Çünkü cehennemde gördüğü aynı ziyafet sofrası önündeymiş. Aklınıza gelebilecek her şey; yiyecekler, içecekler müthiş, müthiş bir sofraymış. Konfüçyus dönmüş rehber demiş nasıl olur cehennemdeki sofranın aynısı, aynı yemekler, aynı masa, aynı o uzun 2 metrelik çubuklar. Rehber yine gülümsemiş. Konfüçyus'a demiş ki, bakma gözlem yap, incele ve hakikatı gör. Başlamış gözlem yapmaya. Bakmış bakmış bakmış. Ve sonunda görmüş. Ne görmüş biliyor musunuz dostlar. Sadece cennette insanlar birbirlerini besliyorlarmış. Sevgili hocam, kıymetli hocalarımız ve bütün arkadaşlarımız bu güzel yolculuk boyunca bizi beslediğiniz için çok teşekkür ediyoruz.” (30.05.2021 video kaydı)

Fakat henüz bu yolda hakiki adımlar atmaktan uzaktayız. Şu satırları yazdığım sıralarda dünyada yankı uyandıran Ukrayna Savaşı bizlerin bu konuyu içselleştirmekten ne kadar uzak olduğumuzun göstergesidir.

İnsanlığın bir kısmı posthümanizm veya permakültür gibi yaklaşımlarla düz bir ontoloji hayali kurarken bile, önce kendi türünü koruma altına alma içgüdüleri belki de hiçbir zaman aşamayacak bir olguyu işaretlemektedir, ki bunun aşılma ihtimalinin yaratabileceği olumsuz durumlar hesaba katıldığında aşılmaması gerektiği de düşünülebilir. Sonuçta permakültürün halen bir tarım uygulaması ve tarımın kendisinin doğaya müdahaleyi içermesi sebebiyle insanın “hayatta kalma” güdüsü olan biyolojik bir varlık olduğunu hatırlatır cinstedir. Bu bağlamda benim de katılım göstermiş olduğum posthümanizm atölyesinde Başak Ağın hocanın şu vurgusu dikkate değerdir:

“İnsanın genel olarak diğer türlerle olan ilişkisi sorunlu mu sorunlu. Bunu bir kabul edip yüzleştirme amacı güder her şeyden önce posthümanizm ve posthümanizm demek değildir ki insanı o egosal tahtından indirirken diğer

varlıklarla o düz ontolojiye koyarken bütün eyleyciliğini elinden alalım ve bir daha seçim yapmasın gibi bir şey de değil. Bu şöyle bir şey daha çok: İnsanın o kusurlu olan tarafını giderebilir miyiz acaba? Yani aslında posthümanizm yeni nesil bir hümanizmdir diyebiliriz. Şu anlamda diyebiliriz: İnsanın o kendine has kendi ayağına sıkın ve aslında dünyanın sonunu getirirken dünyaya bir şey olacağından değil, kendine öncelikle bir şey olacağından, kendi türünün sonunu getireceğinden. “Bak bu hatalarını düzeltmezsen böyle böyle sonuçlar olacak ey insan!” deme biçimidir posthümanizm.”³⁷

Bu vurguyla posthümanizmin, ayrıca permakültürün, insanın “bencil gen”ini aydınlatma olumsuzluğunu yaratan girişimler olduğu düşünülebilir.

Yeniden insan türü arasındaki ilişkilere odaklanmak gerekirse, permakültür müfredatında kültürel anlamda ayrıştırıcı hiçbir kavram kullanılmamaktadır. Söz gelimi müfredat kendi içerisinde birtakım spiritüel yorumlara kapı aralasa da bir permakültürün deyişi ile “İnanç ayrıştırıcı bir güç olarak kullanılmıyor... küçük bahçede kalıyor”.³⁸ Alanda da insanlar ikinci bölümde ayrıntılı olarak aktarılmış olan görüşleri benimseyerek bütüncül bir spiritüel yaklaşım benimsemekteydiler. Belli bir dine tabi olduklarını söyleyenler de bu bağlamda hiçbir ayrıştırıcı unsura başvurmadan ve dini kendi lehlerine kullananların bu ayrıştırıcı unsurları inşa ettiklerini öne sürmekteydiler. Ayrıca onlara göre bütün dinler aynı kaynaktan köken almakta ve hepsi spiritüalist bir dokuyu paylaşmaktaydı.

Benzer şekilde permakültürün siyasi hiçbir kavram barındırmadan yalnızca sunduğu çözümlerle bile başkaldıran bir duruş sergilediği gözlemlenebilmektedir.

Mollison’un buna ilişkin yorumunu alanda birisi şöyle aktarmıştır.

“Mollison’un bir sözü var: Sırtını sisteme dayamışsan ve hala sistemin içinde sisteme karşı geliyorsan senin komünistliğinin anlamı ne. Gerçekten devrimciysen çık ve hangi sistemin karşısındaysan, o sistemini kendin yarat.” (20.09.2021 tarihli ses kaydı)

Mollison bunu kendi ifadeleriyle şöyle aktarmaktaydı: ... bizi ve etrafımızdaki dünyayı öldürdüğünü gördüğüm siyasal ve endüstriyel sistemleri protesto etmeye

³⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=A--J_TRNWy0>[“ Posthümanizm Atölyesi”] [Erişim Tarihi: 25.01.2022]

³⁸ Permakültür tasarım kursu 04.05.2021 tarihli dersin içeriğinden aktarılmıştır.

başladım. Fakat kısa süre sonra hiçbir şey elde edilemeyen başkaldırılarda ısrarcı olmanın işe yaramadığını gördüm (Mollison, 2015, s. vii). Ardından sunduğu müfredatla en büyük başkaldırısını gerçekleştirmiştir. Bu, posthümanizmin hayatın kendisinin politik olduğuna dair takındığı tavrı anımsatmaktadır. Alanda da tanışma fırsatı bulduğum insanların savundukları görüşler ve bu görüşlerin anarşiye yakınlıkları, merkeziyete ve tahakküme karşı duruşları, çoğulluk anlayışını desteklemeleri ve aslında hiçbir şeyin fanatiği olmama ama yine de bir şeyden taraf olmanın gerekliliği üzerine yaptığımız sohbetler posthümanizmin beslendiği rizom kanalı ile benzer minvaldedir.

Dil konusunda farklı dilleri öğrenme, öğretme çabamız ve İngilizcenin bize sunmuş olduğu kolaylaştırıcılığa rağmen kendi dilimizde hatta lehçemizde ünlem içeren cümlelere sıklıkla başvurmamız bu çoğulcu anlayışa dahil edilebilir. Dil konusu hepimizin farklı anadilleri olması sebebiyle belki de en çok konuştuğumuz başlıktı. İngilizce bizlerin tıpkı kesişim kümesiydi; ama bizler o kesişimle birlikte birleşimi de bulmaya çalışmaktaydık. Bu yüzden bizi bir anlamda ayırıştırın dillerin ayrıca zenginliğimizi temsil ettiği kanatindeydik. Bu yüzden kendi anadillerimizde konuşurken çoğunlukla rahatsız olmak yerine merak ediyor ve öğrenebildiğimiz ifadeleri öğrenmeye çalışıyorduk. Söz gelimi “başın sağolsun” ifadesinin karşılığını bulamadığımızda uzun uzun anlatmaya çabalamamız veya İspanyolcada sevgi için kullanılan kelimelerin farklı bağlamlarını konuşmamız hatta farklı dillerde anlamını bilmeden sadece sürekli duymaya başladığımız için kelimeleri istemsizce yer yer tekrar etmemiz dil kümelerimizin birleşimini artırmaktaydı.

Deri rengi konusunun ise bahsi hiç geçmemişti; fakat ara sıra farklı etnik kültürler üzerine yapılmış olan kategorileştirmelerden bahsetmekteydik. Bu bağlamda bazen kendimi antropolojinin geçmişte ırklar üzerine sunmuş olduğu olumsuz perspektif için hayıflanırken bulmaktaydım. Yolculuğa çıkmış olan insanlar bu kavramsallaştırmanın çürümüşlüğü konusunda net bir şekilde ortaklaşmaktaydılar.

Aynı şekilde cinsiyet eşitsizliği konusu da hepimiz için artık aşılması gereken bir tahakküm biçimiydi. Gelmiş olduğumuz ekolojik ve toplumsal problemlerin temelinde ataerkil sistemin getirdiği hiyerarşinin yattığı görüşünü paylaşanlar de çoğunlukta idi. Bu minvalde feminizimi de sıklıkla konuşmaktaydık:

A: Feministlere katılıyorum ama ben hiçbir şeyin savunucusu değilim hepsinin eksik yanları var. Her görüşün eksik ve kötü bir yanı var tamamlanmamışlar.

B: Ama biz de insanız robot değiliz. Feminizm diğer fikirlere karşı değil sadece kadınların özgürlüğünü savunuyor. Erkekler çoktan özgürler. Onlar dünyayı kontrol ediyorlar. Kadınların onlar gibi haklara ihtiyacı var.

A: Ama feminizm kapitalizme katkı sunuyor. Sekiz martta kadınlar için çok fazla alışveriş yapılıyor.

C: Evet çiçekler.

A: Sadece o değil, pek çok şey Amazon ve Aliexpress çok fazla satış yapıyor.

B: Kapitalizm çünkü her şeyi kullanıyor o her yerde ve her şeyde bütün *izmleri* kullanıyor. Problem kapitalizm feminizm değil.

D: İnsanlar cahil, kadınlar cahil, çünkü okumuyor araştırmıyor.

B: Çünkü din onlara izin vermiyor.

D: Ama bugün onlar için her şey daha kolay.

B: Evet teknoloji sayesinde daha erişebilir her şey.

D: Ama onlar gün yapmayı, dedikodu yapmayı seviyorlar

B: Çünkü kitap okumaya şansları olmadı. Çünkü henüz 5 yaşındayken toplumsal cinsiyet rollerinin paylaşımıyla başlıyor, kadınların eline bebekler veriliyor. Erkekler rahatça oynayabiliyor ama kızlara annelik rolleri yükleniyor.

İşte toplum bu. Bunu değiştirmek zor. (30.09.2021 tarihli ses kaydı)

Öte yandan permakültür sertifikası kursuna katılanlardan bazı kadınların amaçlarının kadınları güçlendirmek ve kadınlara istihdam yaratmak olduğunu söyleyenler için de toplumsal cinsiyet eşitsizliği giderilmesi gereken bir sorunu temsil etmekteydi. Kursa katılım gösteren bir kadın da permakültür ve ekofeminizmle eş zamanda tanıştığını ve fikirsel anlamda örtüştüklerini de aktarmaktaydı. Bu benim daha sonradan fark ettiğim ve benim için anlamlı gelen bir anektod idi.

Permakültürle yolu kesişenler posthümanistlerin altını çizdikleri ‘beyaz-Avrupa kökenli-heteroseksüel-maskülen-engelsiz/sağlıklı bedene sahip Adam’ (Kumm, Barbary , & Grim, 2019, s. 342) figürünün insan olmanın normlarını temsil edişinden sözel olarak dile dökmeseler bile hissiyat olarak ciddi rahatsızlık duymaktaydılar. Artık herkes bir şekilde merkeziliği ve ayrımcılığı ortaya koyan kodlara karşı direniş halindeydi.

Permakültür de doğa ananın herkese açık kolları vasıtasıyla bu direnişin uğraklarından biriydi.

Bugün asıl kaygı duyulması gereken şey, hiyerarşik düzenin transhuman boyuta geçmesinden önce harekete geçmenin aciliyeti idi. Permakültür aksiyoma geçmenin aciliyetini *neden ve nasıl demeden “yapmak”* olduğunu söyleyerek belirtmektedir. Posthümanistler de bütün sorunların bir çırpıda çözülemeyeceğini ama bir yerden başlamak zorunda olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu ifadeler de metamodernitenin postmoderniteye karşı savunduğu hareket etmenin gerekliliği argümanına açılmaktadır.

4.2.2. Düalitelerin Ötesinde

Permakültür, sürdürülebilir yaşamın en temel enerji kaynağının Güneş olduğu tespitinden hareketle, Güneş’in verdiği enerjilerin başka tür enerjilere dönüşeceği ve sistemin artı değere geçeceğini hesaba katarak “Artanı Vakfet” diyerek üçüncü etik prensibi ortaya koyar. Neolitik dönemde tarıma geçilip artı değer elde edilmesi ve bunun sonucunda oluşan sermaye birikiminin başta hiyerarşi olmak üzere pek çok sorunun kökeninde yatan temel faktörlerden biri olduğu Jared Diamond’tan (2018) beri artan yoğunlukla dile getirilmektedir. Permakültürün temellerini atan insanlar bu düşüncede mutabık olduklarından olsa gerek elde edilecek artı ürünler için, ilk iki ilke arasında adil bir dağılım yapıp sermaye birikiminin önüne geçmeyi etik prensiplerin içerisine yerleştirmişlerdir. Mollison bunu tam olarak şöyle ifade eder:

“Zaman, para ve enerji fazlasını dünyaya ve insanlara özen gösterme amacını gerçekleştirmek için kullanmak “dünyaya özen göstermek” etiğinin üçüncü bileşenidir. Temel gereksinimlerimizi karşıladıktan, sistemlerimizi becerilerimiz doğrultusunda en iyi şekilde tasarladıktan sonra diğer insanların da bu hedefi gerçekleştirebilmesi için etkimizi ve enerjimizi ortaya koyabiliriz.” (Mollison, 2015, s. xi).

Mollison tasarladığı sistemde son iki etik ilkeyi birinci etik ilkenin bileşeni olarak tanımlayarak, düalitelerin ötesinde bütüncül bir anlayışı rekabetle değil işbirliği ile yakalayabileceğimizi belirtir.

Adil bir paylaşımın öngörüldüğü permakültürde adalet kelimesi üzerine uzun tartışmalar yapılabilir; fakat basitçe söylemek gerekirse, insanın hayatta kalma içgüdüsünün verdiği öncelik dışında, hiçbir eyleyici arasında önem sırası gözetmeden, ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bunun nasıl uygulabileceği ile ilgili ciddi bir müfredat permakültürcüler tarafından sunulmuştur. Özellikle odaklanılan şey, önem sırasının gözetilmemesidir; çünkü insan zihni bildiğimiz bilgiler ışığında sınıflandırmalarla çalışmaktadır ve Antik Çağ'dan beri ördüğü kalın duvarların yıkılması başına gelebilecek en korkunç olay gibi görünmektedir. İnsanın hayatta kalmak için inşa ettiği birtakım sınırlar kendini doğadan soyutlamasıyla daha da betonlaşmıştır.

Posthümanizm her şeyin “artı” (+) ve “eksi” (-) üzerinden tanımlanmasının yapısal sorunların başını çektiği düşüncesinden hareketle bunun çözümünü post-düalizmle temellendirir. Birtakım hiyerarşilerin ortadan kalkması söz konusu olsa bile yalnızca düalizm düşüncesi bile sınıfsal anlayışın yeniden hortlamasına sebep olabilir; bu yüzden öncelikle ikili ayrımların giderilmesi gerektiği üzerinde uzlaşılmaktadır (Ferrando, 2017). Akademik camianın, uzun yıllardır olan için olmayan üzerinden yaptığı tanımlamalar artık kifayetsiz ve sorunlu kalmaktadır. Neticesinde posthümanistler bu temel ayrıma başvurmadan birtakım açıklamalar yapmakla ilgilenmenin daha sağlıklı sonuçlar vereceğini öne sürmektedirler.

Antropolojinin ortaya çıkışının sorunlu olması bir yana, insanı sürekli “öteki”nin penceresinden bakıp dünyayı algılamaya adanmış olması düalizmi pekiştirmesini beraberinde getirmiştir. Önce ötekini anlamanın imkansızlığıyla, ardından biz ve öteki ayrıştırmasının yanlışlığıyla yüzleşmiş bulunmaktayız. Bugün biliyoruz ki biz ötekiyiz ve her şeyle dolanık haldeyiz; bağırsaklarımızdaki bakterilerle, elimizdeki telefonlarla ve hiç

görmediğimiz insanlarla. Bu yüzden artık öznelarasılığın yalnızca failer arası ilişkiler için değil, eyleyiciler arasındaki ilişkiler için de kullanılması gerekmektedir. Antropolojiyi insan bilimi diye tanımlamanın sığılıyla yüzleşmekle birlikte başvurduğumuz kavramşallaştırmaların altını disiplinler arası çalışmalarla doldurmanın derinliğine ve gerekliliğine varmanın eşiğindedeyiz.

Bir önceki bölümde insanın kendi biyolojik var olma içgüdüsünden kaçamayacağından bahsettiğimiz ölçüde bu bölümde de insanın zihnin kategorileştirme mantığından ne kadar uzaklaşabileceği önem kazanmaktadır. Bizler insan olarak dünyanın dolanık sistemini bütünsel anlamıyla irdelemenin çok uzağındayız; belki de hiçbir zaman bunu keşfedemeyeceğiz ama ve yine de postdüalizmin yapmaya çalıştığı gibi, düalizmle yarattığımız ayrımların boşluklarını veya “tire” (-) lerini kaldırmayı denemeliyiz.

Öncelikle tarım vasıtasıyla belki de ilk çekilen sınırlardan biri olan doğa ve kültür sınırına gitmek, sorunun kökenine dair bilgi verebilir. Kültür bir süredir kendi küçük merceğinden doğanın fotoğrafını çekerek onun hakkında pek çok zanda bulunmaktadır. Fakat doğa bir merceğin camına sıkıştırılamayacak ölçüde, hatta o merceğe bakını ve daha fazlasını içine alabilecek kadar büyüktür. Doğa kültür ikiliği, diğer pek çok ikiliğin uyarlanabilecek şekliyle özne nesne konumları üzerinden ele alınabilir. Barad’ın meşhur Stern-Gerlach deneyinden yola çıkarak özne ve nesne ayrımına ilişkin okumaları dikkate değerdir: “Stern’in tütün içme alışkanlığına ek olarak onun nispeten düşük gelirle sınırları çizilen maddi durumu söz konusu olmasaydı, Stern ve Gerlach ikilisi herhangi bir uzay kuantumlamasının [*space quantization*] izini bulamayabilirdi. Zira, Stern’in içtiği [ucuz] purodan sızan sülfürlü dumanın etkisi olmasa, bu kuantumlama kendini göstermeyi reddediyordu”.³⁹ Ağın, bu ifadeleri şöyle açar: “Burada, Stern’in cinsiyetinin,

---

³⁹<https://thepentacle.org/2020/09/24/neuralink-baradin-etiko-onto-epistemolojisi-isiginda-bir-degerlendirme/#_ftn7> [“ Neuralink: Barad’ın Etiko-onto-epistemolojisi Işığında Bir Değerlendirme”] [Erişim Tarihi: 20.01.2022]

cinsiyeti ‘gereğince’ ilgili tarihsel ve sosyal yapı dahilinde ona biçilen rolün, ekonomik açıdan sınıfının ve etnik kimliğinin de, o anda o laboratuvarında bulunmasına, tütün içme alışkanlığına, içtiği tütünün kalitesine ve laboratuvardaki davranışına da etki ettiğini söyleyen Barad, bilim insanıyla ürettiği bilimin ve sonuçlarının birbirinden ayrılmazlığı derken böylesi posthümanist bir dolanıklıktan (*entanglement*) bahsetmekte, yani kişilerin, nesnelerin, eylemlerin, tarihi gerçekliklerin, sosyal yapıların ve bilimsel pratiklerin iç içe geçmişliğinden söz etmektedir.”⁴⁰

Haraway’ın (1997) düşünömselliğın ikili karşıtlıkları yeniden ürettiği fikri üzerinden yaptığı eleştirilerle önerdiği kırımın metaforunu Barad (2007) daha da somutlaştırır. Sonuçta kırımın, öznelerin birbirine ayna tutarak oluşan örüntüleri karşılıklı şekilde okuma çabasıdır. Şu haliyle önce artık nesneden değil çoğul öznelerden söz ederken; aynı zamanda doğadan değil doğaköltürden söz etmeliyiz. Permaköltür de sunduğu ilkelerle, avcı toplayıcılıktaki gibi doğadan henüz kopmamış bir költürün yeniden bugünle nasıl entegre edilebileceği konusunda yol göstericidir. Söz gelimi enerji verimliliğini yakalayabilmek için doğadaki örüntüleri taklit ederek biyomimetik tasarımların işlevselliğini sunarken, doğal malzemelerin yapılarıdaki kullanımına, estetiğine veya yenilenebilir enerjilerin güncel teknolojiler sayesinde ulaşılan kullanım değerlerine dikkat çekerek bir yanılla solarpunk çizgisini de takip eder içeriktedir.

Descola (2013), Batı merkezli doğa ve költür dikotomisini natöralizm şeklinde isimlendirirken bu çizginin tarihsel kökenlerine doğru yolculuğa çıkmaktadır. *Doğa ve Költürün Ötesinde* bir ontoloji tasavvurundan ziyade bunun oluşabilmesi için başvurulması gereken ve gerekmeyen araçları antropolojik perspektiften önermektedir. Bunun için geleneksel toplumlardan modern toplumlara kadar pek çok költüre odaklanır. Odaklandığı geleneksel topluluklar hem posthümanistlerin hem de permaköltürün

---

⁴⁰ <https://thepentacle.org/2020/09/24/neuralink-baradin-etiko-onto-epistemolojisi-isiginda-bir-degerlendirme/#_ftn7> [“ Neuralink: Barad’ın Etiko-onto-epistemolojisi İşığında Bir Değerlendirme”] [Erişim Tarihi: 20.01.2022]

ulaşmayı arzuladıkları birtakım bağlamlara yakınlık göstermektedirler. Söz gelimi, Chewonglara göre doğa, doğaüstü ve insanlık arasındaki ayrımların hiçbir anlamı yoktur, hatta gerçeği sabit kategorilere bölme olasılığı da bir yanılsamadır; zira şu ya da bu türün “görünümü” altında gizlenen kişinin insan olan ya da olmayan kimliğinden kesinlikle emin olamayız (Descola, 2013, s. 26). Geleneksel kültürlerin, varlıkları bir oluş içerisinde değerlendirmesi ve bunlara çoğunlukla istikrarlı bir öz tanımlamaması, bağlamlar ve yığınlar içerisindeki eylemler olarak görmeleri, gerçek anlamıyla modernizmin ağırlığını üzerinden atmak isteyenlerin arzuladıkları yaklaşımdır. Descola modern Batı’nın doğayı tanımlama biçiminin dünyada kabul edilen yaygın görüş olmadığını altını çizer ve doğanın “modernlere” özgü bir fetiş olduğunu savunur (Descola, 2013).

“Hem dünyanın tüm bileşenlerine açık, hem de onların kimi özelliklerine saygı gösteren yeni bir evrenselliğe yönelmeyi sağlayacak baskı tiplerini ve uzlaşma biçimlerini yaratıp yeşertmek her birimize düşüyor” (Descola, 2013, s. 350) sonucuna vardığında insanlığın en başından bugüne dek geliştirilen ontolojilerini dört gruba ayırarak, insanlığın geliştirmesi ve köreltmesi gereken dayanak noktalarına ilham vermek amacındadır. Sunmuş olduğu ontolojilerin özet bir tablosu şu şekildedir:

Şekil 6: Ontolojik Dağılımın Kollektiflerin Yapı ve Özellikleri Üzerindeki Sonuçları

“doğa”, özelliklerini “kültürden” (yansıtma) alır. ANTROPOJENİZM	Animizm	Totemizm	“doğa” ve “kültür” süreklidirler (“katılım”), fakat insan olmayanların taşıdıkları özellikler tarafından içten içe parçalanmışlardır (difarensiyel sapmalar arasındaki tekabüliyet:). KOZMOJENİZM
“kültür” özelliklerini “doğa” ile arasındaki farktan alır. İNSAN MERKEZCİLİK	Natüralizm	Analojizm	“doğa” ve “kültür”, bir toplum gibi örgütlenmiş bir kozmos içerisinde süreklilik halindedir. KOZMOS MERKEZCİLİK

(Descola, 2013, s. 244) özetlenmiştir.

Bütün ontolojilerin paradokslarını sıralamakla birlikte özellikle insan merkeziliğinin çelişikliğine karşı geliştirilen birtakım girişimlere yer verir. Doğayla ya da hiç değilse bazı temsilcileriyle mübadele sözleşmesi yapmak natüralizmden düş kırıklığına uğrayanların çok eski ve ulaşılması en zor düşlerinden biridir: 19. Yüzyılda gelişen Doğa felsefesinin tuhaf değişkeleri; romantik, estetik, yeni-şamanlık ve New Age ezoterizmi hareketinin başarısı, sinemada cyborg modası ve arzulayan makineler... Düalizmin ahlaksal sonuçlarına karşı gelişen bu tepkiler ve başka birçok tepkiler hepimizin içinde az ya da çok sakın bir biçimde yatan bu arzuya tanıklık ederler: bitkilerin, hayvanların ve nesnelerin de yurttaş oldukları bir dünyanın yitirilmiş masumiyetine kavuşmak (Descola, 2013, s. 344). Bu açıklamaya pratik boyutuyla permakültürü ve daha geniş yaklaşımıyla posthümanizmi dahil etmek işten bile değildir. Posthümanizm bu ontolojilerin çelişkilerini çözme gayretiyle yeni bir perspektif sunma peşindeyken, permakültür de doğayı gözlemlemek üzerinden sunmuş olduğu müfredatla meseleyi kervan yolda düzülür mantığıyla çözme amacındadır.

Mollison'un on dört farklı bölümde ilmek ilmek dokuduğu tasarım basamakları, hem doğa ve kültürü bir araya getirir, hem de fiziksel ve metafiziksel alanı birleştirir. Çünkü permakültürde insan bedensel olarak doğada olmak zorundayken fiziksel olarak dolanıklığı gözlemleyemediği için de gönül gözünü daima açık tutarak onu duyumsaması ve duyumsadıklarını insanlarla paylaşıp gözetme prensiplerini bütünsel şekilde temellendirmesi gerekmektedir. Sonuçta kendisi için bile olsa bir fideyi dikerken bütün ikili zıtlıkları bir kenara bırakmakla mükelleftir; ki eğer duyabilirse, o fide ona hem maddesel ölçekte fayda getirecek, hem manevi dünyasına katkı sunacak, hem de kendisine her şeyden öte yeniden doğmak için ölümün gerekliliğini anlatacaktır.

Permakültür yolculuğuna çıkanların eski masumiyete kavuşma arzuları; önce doğaya dönmekle, sonra da doğadaki etkinliklerle dindirilmekteydi. Alanda özellikle ikili karşıtlıklar üzerinden kurulan ast, üst ilişkisini astlara "hakettikleri" değerleri takdim

etme niyetiyle hiyerarşik sistemi bozma amaçsallığı fark edilecek temsiliyeteydi. Söz gelimi yogayla beden ile ruh veya zihin arasındaki sınırlar kaldırılmaya çalışılıyordu. Benzer şekilde bir arkadaşımız sevginin yalnızca düşünsel olamayacağını bu yüzden bedenlerimizle harekete geçmemiz gerektiğini sürekli söylemekteydi. O anlardan biri şöyleydi:

A: Akla önem veriyorsun ama bedeni yani maddeyi ihmal ediyorsun.

B: Düşüneceğim bunu.

A: Hayır düşünme hisset. (28.09.2021 tarihli ses kaydı)

Bu diyolog bana alandaki varlığımın ‘bedeninden arınmış zihinsel bir varlık’ olmadığını hatırlatmaya yetmişti. Alanda gün boyu konuşulanları bir bir anlamaya ve sindirmeye gayret gösterirken aynı zamanda bendensel olarak da yorulmaktaydım ve bazı akşamlar ne kadar konuşup bilgi elde etmek istesem de yorgunluktan odama çekilmek zorunda kalmaktaydım. Bedenimi ikna edip oturduğum vakitlerde ise zihnim odasına çekilmekteydi. Sonuçta verileri elde etmem yalnızca zihnimle veya bedenimle ilgili değil ikisiyle birden ilişkiliydi. Ayrıca sadece alanda değil, yazım aşamasında da beden yadsınamayacak bir öğeydi. Beden yalnızca söylemden ibaret olmayacak kadar gerçektir. Son bir paratez açacak olursam, bu çalışmaya sanal dünya üzerinden bir nevi transhümanist bir perspektiften online kurs ile başlamış olsam da fiziksel alan deneyimi olmaksızın bu duyuşsallık seviyesine gelmenin bugünkü koşullar altında mümkün olamayacağı kanaatindeyim.

Permakültür tanımının içerisindeki “tasarım bilimi” ifadesindeki bilim kavramı; kursta, kartezyen bilimin geleneksel ve modern arasında çektiği sınırların reddedilmesiyle geleneksel bilgi edinme anlayışındaki örüntülerin keşfine dayanan bilgeliğe dayandırılmaktaydı. Bu, alandaki insanların Batı bilimine güvenmemesiyle de örtüşmekteydi:

“Biz doğal tarımcılar olarak bilime güvenmiyoruz. Fukuoka’nın felsefesi ama bilime inanmamamızın nedenleri var. Bizi çok yanıltıyor. Bilim adamlarına

bazı görevler veriliyor. Mesela çayın yararlı olduğuna dair bir araştırma yapılıyor, araştırıyor ve çayın içinde bir madde buluyor yararlı diye ve onu genelleştiriyor. Mesela alkolün yararları da var zararları da. Yeşil devrimi biliyor musun? II. Dünya Savaşı bittikten sonra elimizde bir yığın kimyasal kaldı. Ne yapacağız bunları tekrar savaş başlatamayız. Bir bilim adamı bir bitkinin yaprağında azot olduğunu görüyor. Aha diyor biz de bitkiye azot verirsek bitki büyür. Bizim bilime ve bilim adamlarına karşı olduğumuz en önemli nokta bütün araştırmalarını çok soyutlanmış olarak dört duvar arasında, tamamen doğadan ve diğer bütün parametrelerden kopuk bir vaziyette yapmaları. Görmek istedikleri bazı şeyleri görüyorlar, evet doğrudur ama bir tane şeyi görüyorlar ama dokuz yüz doksan dokuz tane şeyi görmüyorlar. O zaman bütün azot içerikli kimyasalları alalım, bitkilere verelim bitkilerimiz güçlensin dediler. Azotu toprağa verdiler ardından deli gibi su verdiler vahşi sulamayla. Deli gibi su ve deli gibi azot verince bitki çoştı, büyüdü. Ama dengeli ve sağlıklı büyümedi. Bir baktılar bir birimden iki kat verim elde etmeye başladılar. İşte yeşil devrim Henry Kissinger başlattı. “Dünyada hiçbir çocuk yatağına aç gitmeyecek” dedi. Yeşil devrim başladı ama iki yıl sonra toprak çöktü. NPK yı çuvallarla verdiler. Ama içinde yalnızca azot yoktu onu rafalayabilmek için tuzla birleştirdiler. Azotu direk veremiyor ancak tuzla birlikte veriyorlar. Çiftçiler bunu tarlalara attılar. Yağmur yağdığına ayrışacak ama tuzda toprağa karışacak sonra bitki biraz daha susayacak. Tuzu içtikçe suyu daha çok isteyecek. Toprağın altındaki biyolojik hayat ölmeye başladı ve sonra toprak da öldü. Bilim adamları işte azottan yola çıkarak toprağı öldürdüler ve dünyayı öldürdüler ve öldürüyorlar. II. Dünya Savaşı’ndan arta kalanları paraya dönüştürmemiz lazım, işte ben de bunu bilim adamına söyleteceğim. Bilim adamlarına bu yüzden kuşkuyla bakıyoruz. Sen hangi amaçla bunu yapıyorsun? Baştan sonu belli bir amacı ispatlamaya çalışıyorsan ayrı. Ben raporu veriyorum sana bul diyorum. (20.09.2021 tarihli ses kaydı)

Bu ifadeler pek çok permakültürçünün endüstriyel tarımın yıkıcılığını ve buna karşın permakültürün geleneksel tarıma yakınlığını temellendirmek için kullandıkları söylemlerdir. Kursta geçen şu ifade de dolanıklık ile postdualizmi ortak paydada buluşturmaktaydı:

“Esenlik kelimesini çok seviyorum. Beden ve zihnin, doğayla birlikte senkronize oluşunu anlatıyor... Şunu öğrendim. Bir çevre diye bir şey yok, bizim anladığımız dışarda, dışsal maliyetlere konu olan çevre diye bir şey yok. İlişkiler bütünü var. Bütün can alıcı nokta bu.” (09.05.2021 tarihli video kaydı)

Sonuçta permakültür her ne kadar teknolojiyi de kapsamına dahil etse de, temelinde modernitenin getirmiş olduğu birtakım değerlere karşıt bir anlayış yatmaktadır. Savundukları bilim anlayışı da posthümanistlerin bilimi getirmek istedikleri yerle pek uzak mesefade görünmemektedir.

Düaliterler konusunda kuantum fiziğinin sosyal bilimlere olan katkısı muhakkak ki görmezden gelinemeyecek kadar büyüktür. En başta Barad'ın kuantum fiziğinden sosyal bilimlere uyarlamış olduğu kavramlar, posthümanizmin sacayaklarından birini oluşturmuştur. Kuantum dünyasında dalga parçacık düalizmi üzerinden yapılan deneylerin sonuçları insanlığı bu düalitelerin ne kadar akışkan ve hakikati yansıtmadığını göstermiştir. Bu gelişmelerin sonucunda spiritüel yönelimlerin arttığını düşünenler de mevcuttur. Etkisi mutlaka bulunmaktadır, ki alanda da bu konular hakkında benzer yönelimler olduğunu söylemek gerekir; hatta bu bağlam modernitenin keskin sınırlarla ayırmış olduğu din ve bilim ikiliğini dahi bugün spiritüellik başlığında birleştirmektedir. Fakat meselenin iç yüzü sadece bu ilişkiye indirgenemeyecek kadar komplekstir. Bugün insan bütün ikili karşıtıklara ve onu yaratan düşünme tarzına karşı bir soruşturma yürütmektedir. Şu diyalog bunu net bir şekilde yansıtmaktadır:

A: Beynimizin bir sağ tarafı var bir de sol tarafı var. Basitçe söylersek bir taraf analiz işlemleriyle daha çok ilgilenirken, bölme, detaya inme ile ilgilenirken diğer taraf bütünü görmeye çalışıyor ve bütünü görme eğilimli. Beynimizin analiz tarafını kullanan Batı tarafı, Batı tıbbi veya görüşü hep detaya inip kesitler alıp incelem şeklinde gidiyor. Ama diğer taraf bütünü gördüğü için biraz daha avantajlı. Tüm o aslında spiritüelliğin de içinde bulunduğu bütünü görme ve beynin o tarafını çalıştırma bizi en azından bütünsel harmoniyi daha iyi anlamamızı sağlıyor, diğer tarafa göre. Çünkü diğer taraf sürekli bölerek bölerek kuantuma geldiler en son. Onu da böldüler baktılar ki aa madde diye bir şey yok. Ee ne oldu şimdi. Bu sefer diğer tarafın ağırlık kazandığı zaten tarihsel anlamda da bir çağın kapanıp diğer bir çağın açıldığı bir dönemdeyiz. Yani sağ beynin aslında bütünü gören beynin ve yine spiritüel olan daha duyguya yönelik sevgiye yönelik bir enerjinin geldiği bir dönemdeyiz. Biz de onların habercileriyiz diye düşünüyorum. Her birimiz bu haberi alıp devam ediyoruz.

B: Bilgi ve keşfetme konusunda Batı ile Doğu'nun yaklaşımları farklı. Batı işte sürekli olarak bilgiyi çoğaltarak, öğrenerek, araştırarak, bilgiyi atırarak her şeyi çözümleyip algılayabileceği iddiasında. Doğunun yaklaşımı ise tam tersi. Tamamen kafayı boşaltıp bütün o bilgileri boşaltıp boş kalarak, işte şimdide olarak beklentisiz bir şekilde oturarak bu bilgiye ulaşılabilceğini iddia ediyor. Birinci yol açıkçası biraz çıkmaz bir yol; çünkü sonu yok, mümkün değil yani. Öbürünün hiç olmazsa bir şansı var. Bunu deneyimleyip de bunu yaşamış olduğu iddia edilen de bir sürü varlık var. Anlatılan da. Budasından tutun başka bir sürü insanın işte Mevlana gibi bir sürü evliyanın bir şekilde o ana, kanala ve bilgiye Akaşa'ya falan ulaşabildiği söyleniyor. Orda bir umut var, hiç olmazsa öbür tarafta sonsuz bir yolculuk. Ama sonuçta insan anlamaya çalışıyor, ben niye varım? Ben niye geldim bu dünyaya? Amacım ne? O amacı zaten keşfedip belli

bir miktarını gerçekleştirebilsek. Hani reenkarnasyon denen süreç, evrimini tamamlayamadığı için ruh yine geliyor tamamlanıncaya kadar devam ediyor falan. Tamamlarsa ama özgür kalıyor. O zaman özgür bir ruh olarak tekrar gelmesi gerekmiyor. Gerçek özgürlük belki öyle bir şey ama bunlar spiritüel öğretilerde anlatılan şeyler. Baktığımızda pek çok dinin de benzer şeyleri söylediğini görüyoruz. (05.05.2021 tarihli video kaydı)

Bu diyalog üzerinden baştan beri sınıflandırılmaya çalışılan bütün veriler adeta bir yumak gibi okunabilmektedir. Henüz daha yolun başında, kursun ikinci gününde gerçekleşmiş olan bu diyalog, gerçekten de dönemsel birtakım dinamiklere ışık tutmaktadır.

Sınırlar, düalizmin bir diğer ayağı olan biyolojik düzlemdeki canlı-cansız ayırımına varacak kadar flulaştırılmaktaydı. Permakültür kursunda canlı-cansız dikotomisini yıkan mesajlardan biri şu oldu :

A: Canlı ve cansız ayırımının mutlaklığından bahsettik ve dağya direnebilen varlıklara canlı dedik ama bu tam olarak ne demek? Yani dağya direnemeyen neler var?

B: Bütünlüğünü ve işlevselliğini koruyabilen her şey aslında dağya direniyor demektir. Bir taş için bu binlerce sene, bir insan için yaklaşık yüz sene, helyum dolu bir balonun içindeki helyum çinse balonun ağzı açıldığında birkaç saniye veya balonun büyüklüğüne bağlı olarak birkaç dakika... Cansız olduğunu sandığımız bir sandalye mesela. Mikroskopla baktığımızda hareket halindeki atom parçacıklarından ve boşluktan oluşur. Bir enerji seviyesini ifade eder. Eskiyip, parçalanıp, dağılıp, ufalanıp yok oluncaya kadar canlı olduğu düşünülebilir...

A: Yani etrafımızdaki neredeyse her şey canlı mı?

B: Her şey aslında... Sonuçta hepsi Gaia'nın parçası...

A: Oturtmak gerçekten güç ama ziyadesiyle ilham verici. (10.05.2021 tarihli video kaydı)

Alan bu konuda o kadar ilham vericiydi ki, ne zaman bir ikili kaşıtlık dile dökülse biri mutlaka çıkıp bunu sorgulamaktaydı. Dolayısıyla mesele aslında permakültür ve posthümanizme sıkıştırılmayacak kadar genişti. İnsanlar sınıflandırmacı mantığın sert kabuklarından sıyrılma arzusunu taşımaktaydılar. Artık daha yumuşak ve akışkan bir zeminde süzülme istiyorlardı. Belki de bazılarımızın “kuşlar gibi özgür olup uçmayı

dilerdim”⁴¹ gibi sözleri veya otlar içerek bu bariyerleri kaldırma çabaları bu hissiyatla dolanıktır.

Bir diğer ikili karşıtlık, felsefi bakışla sorguladığımız iyi kötü ayrımıydı ve burada neredeyse her zaman ying yang durağına ulaşmaktaydık:

A: Belki de içimde bir kötülük taşıyorumdur.

B: Herkes içinde kötü bir yan taşır.

A: Evet, ama dengeyi bulmak önemli. Taoizmdeki sembol, biz taoyuz, dünya tao. Tam hakim değilim ama taoist filozofları biliyorum. Taoizmin sembolü her şeyin bir zıttı olduğunu betimliyor. Eğer hayatımızda dengeyi bulabilirsek mutlu oluruz. Çünkü içimizde hem bir şeytan hem de bir melek var. İkisini de bulmalıyız.

B: İyi ve kötü, güzel ve çirkin.

A: Gece ve gündüz, kadın ve erkek. Denge. (28.09.2021 ses kaydı)

Bu sohbetin izlerini, kursta anneler günü kutlaması yapan birinin cümlelerinde de okumak bu konudaki kesişimin aynasıdır:

“Erkek ve kadın olarak ayırmak istemiyorum. Ying yang prensibinden hepimizin içinde bir eril ve dişil enerjisi var. Buradaki erkeklerin de dişil enerjisi var. Onların da gününü kutluyorum.” (09.05.2021 video kaydı)

Cinsiyet üzerinden ayrımın kaldırılması en çok feminizm bağlamında ortaya çıkmaktadır.

İkili karşıtlıkların, yalnızca iki yönde işleyen bir birlik olduğu düşüncesini Mollison şöyle temellendirmektedir: “Her şey iki yönde işler. Sorun çözümün ta kendisidir.”⁴² Mollison’un *doğayı gözlemle* prensibi üzerinden yapmış olduğu çıkarımlar doğrultusunda eğitimlerde sistemin doğum ve ölüm döngüsü üzerine inşa edildiği, bunun ise yaşamın temel örüntüsü olarak sürdürülebilirliğin garantörü olduğu aktarılmaktadır. Sonuçta entropi ya da dağı sisteminin en temel hakikatidir ve bunu yalnızca asgari seviyeye indirmek mümkün olabilmektedir; en azından bugünkü bilgilerimiz ışığında. Permakültür; entropiyi, yaratmaya çalıştığı sistem sayesinde en aza indirip ardından

⁴¹ Permakültür tasarım kursu 28.09.2021 tarihli ses kaydından aktarılmıştır.

⁴² Permakültür tasarım kursu 30.05.2021 tarihli dersin içeriğinden aktarılmıştır.

sisteme dışarıdan gelen güneş vesilesiyle dirilişi en asgari külfetle sağlamaya çalışmaktadır. “Sistem sürdürülebilirliğini dışarıdan aldığı engin enerji vasıtasıyla sağlamaktadır” fikrinden hareketle permakültür; sırtını, yaşayan sistemlere dayamaktadır. Fakat bu sonsuz gibi görünen enerjinin bile dağya mahkum olduğu düşünülüğünde sistemin döngüsellığı öne çıkmaktadır. Bu düşünce transhümanistlerin başarmayı amaçladıkları ölümsüzlük fikrine de zıt bir düzlemedir. Çünkü ölümsüzlük fikri yaşamsızlığın da ta kendisidir. Bu sebepten ötürü ölümün neden var olduğunu bilemesek de diğer yaşamlara can verdiğini doğada gözlemleyebilmekteyiz.

Permakültürle ilgilenen birisi bu bağlamda şu ifadeleri kullanmıştır:

“Mesele entroponin kabul edilmesi ve onu asgari seviyeye indirmenin prensiplerini bulmaktır. Aksi bütün denemelere rağmen ispat edilemedi, edileceğini de sanmıyorum. Dolayısıyla insan, sistemin ve kendisinin başka enerjilere bağlı olduğunu kabul edip bencilliğini aydınlatmalıdır.” (14.10.2021 tarihli ses kaydı)

SONUÇ

Bugün postmodernizmin bıraktığı anlamsızlık denizinde yüzmekten yorulmuş insanlık artık bir ada da olsa karayı görmüş olma heyecanıyla harekete geçme arzusu taşımaktadır. İnsanlık varoluşsal sancılarının getirdiği karamsar ruh halini reddetmektedir. Bunun sürdürülemezliğini kendi duygu durumuyla keşfetmiş ve daha sürdürülebilir bir yaşam için anlamın kurtarıcılığına sığınmayı tercih etmektedir. Kolay olan yol denenmiş ama görece mutluluk bulunamamıştır; bugün zor da olsa diğer yolu denemenin zorunluluğu gündemdedir. Artık anlamsızlığın karamsarlığına karşı anlamın iyimserliğinden yana oy kullanılmaktadır. Sisifos'un o ağır kayayı dağın tepesine çıkarma olumsuzluğundan öte, o kayayı o tepeye çıkarmanın amaçsallığı kucaklamaktadır. Yaşamın büyük harflerle yazılı bir anlamı olmayabilir; fakat yaşam yaşantılarla anlamlı kılınabilir. Dönem, Camus'nun işaret ettiği anlamda yaşamın yaşanmaya değer değmediği konusunda bir yargıya varmaktan ziyade, yaşamın kendisinin kutlanması dönemidir. Çünkü Jung'un dediği gibi "Anlam bir çok şeyi, belki de her şeyi, dayanılır hâle getirir." (Yalom, 1999, s. 578). Sonuçta meta anlatıların yıkıldığı postmodernizmden sonra, çeşitli anlatılarla çoklu anlamlandırma olanaklarının sorgulanmaya başlandığı metamodern dönemin sırasındadır. Sonuçta mutlak bir anlam bulmaktan ziyade anlamlı bir yaşam sürebilmenin imkanları aranmaktadır.

Artık her şeyi yeniden tanımlama zorunluluğu hissedilmektedir ve en başa dönerek insanın kendisinin ne olduğunu tanımlayarak işe başlama ihtiyacı söz konusudur. Bugün kuramsal tartışmalarda kendine yer bulmaya başlayan olgular, metamoderniteye giden yolun iki tür hattını çizmektedir. Her iki hat da geçmiş tecrübelerin ışığında çizilmeye çalışılan farklı güzergahlardır. Birinci güzergah sonrasında anlamsızlık deryasına kapı aralamış olan moderniteden beslenen fakat görece basit, cezbedici, daha bireysel hatta

aşırı bir yorumla moda olan Transhümanizm'dir. Bu yol modernitenin rasyonellik vasıtasıyla hayal ettiği nesnellik argümanını yeniden gündeme getirmektedir.

İkinci güzergah ise rasyonel zihniyetin, insana dayattığı doğanın girift ve kaotik yapısına karşı kendisinin simetrik olan yapısıyla uyumsuzluğunu ve bunun sonucunda biçim ve içerik olarak kendisini ondan soyutlamasını eleştirir ve doğanın kendisinde de birtakım örüntülerin olduğunu ama insan zihninin henüz bunları anlamakta muktedir olmadığını düşüncesinden hareket eder. Birinci yolun nesnellik argümanına zıt bir yerden insanın çoğulluğunu savunarak anlam çokluğunda bir beş görmez. Bu yol, kuramsal olarak postmoderniteden beslense de, bütün düaliteleri yıkma girişimiyle yüzü premodern mitolojik döneme dönük posthümanizmdir. Bu yaklaşım ben ile ötekiyi, doğa ile kültürü, beden ile zihni kaynaştırmanın, düaliter sınırları aşındırmanın ve dünyanın bütünsel olarak algılanmasının olanaklarını aramaktadır.

Permakültür de bu bağlamda modernitenin endüstriyel tarımla yaptığı "düz"leştirme ve ıslah etme çalışmalarına karşı, doğanın kendi içerisindeki örtük anlam deryasıyla ele geçirilemeyeceğini ve bu bakımdan insanın onu tahakküm altına alamayacağını savunmaktadır. Bu bakımdan da posthümanizmle yoldaştır. Savundukları doğa ve kültürün dolanıklığı ile varoluşsal bir anlamın olabileceği hatta bunların çoğulluklar olabileceği noktasında benzeşmektedirler. Hem posthümanistlere hem de permakültürcülere göre transhümanizmin savunduğu görüş insana anlık bir anlam sunmakla birlikte uzun vadede daha büyük sancıları beraberinde getirecektir; dolayısıyla daha derinden ve geniş bir yelpazeden çoğulcu, kapsayıcı bir anlam yaratmak asıl olandır. Permakültür bu anlamı yeniden doğaya dönerek bulmaya ve sorunun başlangıç noktası olarak gördüğü yeri onarmaya girişmektedir. Posthumanistler de gerek postantroposentrizmle gerekse postdüalizmle geliştirdikleri bakış açıları bunu destekler niteliktedir. Dolayısıyla permakültürün posthümanist bir hareket olduğunu söylemek mümkündür.

Öte yandan posthümanizm teknolojiyi reddetmemekte; aksine, teknolojiyi içine alarak kendi çizgisine uyarlamaktadır. Permakültür de benzer bir görüşle teknolojiyi yönteminin içerisine dahil etmektedir. Mollison'un şu sözü permakültürün bu yönünü yansıtır niteliktedir: "Permakültür insanın akıl ve vicdan sahibi olduğunun göstergesidir."⁴³ Akıl kavramıyla modernitenin teknoloji gibi getirdiği somut değerlerle, vicdan kavramının çağrıştırdığı manevi soyut değerler aynı potada eritilmektedir.

Sonuçta bugün doğayla yeniden sağlıklı bir ilişki kurma girişimi olan yolcuların anlamsızlığın yarattığı varoluşsal sancıdan kurtulma ve o bütüncül anlamın yitirilmediği bir dönemi yeniden yakalama girişimleri mevcuttur. Bunun için manevi boyutta önce doğa ve kültür arasındaki sınırları ardından kültürlerarası sınırları hatta bütün düalist sınırları kaldırma gayreti gözlemlenmektedir. Posthuman bağlamda insan, premodern anlamı metamodern bir düzleme maddesel boyutta, en başta yola çıkıp harekete geçerek, yüzünü toprak anaya dönerek ve yeni spiritüel yaklaşımlar geliştirerek ve bu örüntülerin karşılayamadığı ihtiyaçlar için de dönemin getirdiği konforu teknolojiyi kullanarak yaratma yolculuğundadır. Permakültürücüler de bu yolun ilk seyyahlarından. Yolu bir şekilde bir permakültür çiftliğinde kesişenler de permakültürçülerle paylaştıkları değerlerle bu tür bir geçiş evresi yaşayan, aynı *communitas*'ın anonim bireyselliğini deneyimleyen posthumanist faillerdir.

---

⁴³ Permakültür tasarım kursu 30.05.2021 tarihli ses kaydından aktarılmıştır.

EKLER

Şekil 7: Bitki Çayı Takvimi – Herbal Tea Calendar

Tarih – Date	Çay – Tea
01.11.2021	Mersin – Myrtle
02.11.2021	Verbena
03.11.2021	Isırgan - Stinging Nettle
04.11.2021	Alıç – Hawthorn
05.11.2021	Biberiye – Rosemary
06.11.2021	Çam – Pine
07.11.2021	Defne Yaprağı - Leave Of Daphne
08.11.2021	Fesleğen – Basil
09.11.2021	Zeytin Yaprağı - Olive Leaf
10.11.2021	Sığır Kuyruğu – Mullein
11.11.2021	Bahçe Nanesi – Mentha Piperita
12.11.2021	Pelin Otu – Absinthe
13.11.2021	Lavanta - Lavender
14.11.2021	Lemon Balm
15.11.2021	Aynısafa – Marigold
16.11.2021	Laden – Marsh Marigold
17.11.2021	Asma Yaprağı – Grape Leaf
18.11.2021	İncir Yaprağı – Fig leaf
19.11.2021	Kekik – Thyme
20.11.2021	Kuşburnu - <u>Rose hip</u>
21.11.2021	Adaçayı – Sage
22.11.2021	Lemon Grass
23.11.2021	İtır – Rose Geranium
24.11.2021	Yenidünya (Malta eriği) – Japanese medlar

Şekil 8: Online Dersten Bir Kesit⁴⁴

(04.05.2021 Tarihli Murat Onuk'un Objektifinden)

⁴⁴ Paylaşılan bütün fotoğraflar için izinler alınmıştır.

Şekil 9: Eylemler, Geziler ve Konukluklar

Muhtarın oğlunun düğün yemeği

Komşunun çay Bahçesi

Thlos Antik Kent gezisi

Saklıkent Kanyonu duvarına (Don't write on rock write on hearts) yazarken

Pekmez yapan köylülere ziyaret

Saklıkent Kanyonunda çekirdek çitlerken

Saklıkent Kanyonu

Tatil günü yolculuğu

Şekil 10: Eyleyici Alanlar

Kaldığımız balayı odası

Ağaç ev/oda

Mutfak

Mutfığa bağlı oturma odası

Ateş yakılan alan

Yemek yenilen bir alan (Ay ışığı altında)

Çiftliğe giriş ve çıkış alanı

Bostan

Şekil 11: Eyleyici Yemekler ve Gıdalar

Sürpriz pekmezli kek ve hediye adaçayı buketi (domatesler de konserve hazılığ)

Çigköfte, salata, kadife çiçeği ...

Tahinli çörek, pekmez, zeytin ...

Karpuz, yulaf, taze reçeller ...

Börek, kavun...

Omlet, siyah zeytin, bitki çayı

Sarımsaklı ekmek, lor peynirli salata ...

Humus, nar, tereyağı, yumurta ...

Şekil 12: İnanç ve Onun Dolanıklığı

Bireysel yoga çalışması

Ayakta, toplu meditasyon çalışması

Hikayelerle meditasyon çalışması

Alandan ayrılırken verilen hediyeler (en solda kuartz taşı, yanında adaçayı tütsüsü ve içlerinde kumsaldan toplanan taşlar, yanında lapis lazuli taşından kolye ve en sağda dezenfektan)

Yoga ve meditasyon çalışması (yazar tarafından çekilmemiştir)

Lavantalar arasında uzanarak meditasyon (yazar tarafından çekilmemiştir)

Şekil 13: Eyleyici Hayvanlar

Ağaçta kamufle olmuş bir hayvan

Karınca yuvası (hatta o kadar karınca vardı ki malikane adını verdik)

Küçük bir hayvan

Ölü bulup incelediğimiz bir hayvan

Kediler

Tavuklar, kazlar, koyunlar ve civcivler

Kazlarla oynarken

Köpeklerle iletişim

Şekil 14: Eyleyici Sofralar

Brunch/Geç kahvaltı

Akşam yemeği sonrası çekirdek keyfi

Bitki çayı içerken

Brunch sonrası kahve ve bitki çayı arası

Diğerlerini sofraya beklerken

Brunch sonrası şekerli tatlı sürprizi

Şekil 15: Eyleyici Bitkiler ve Toprak

Koca Çam

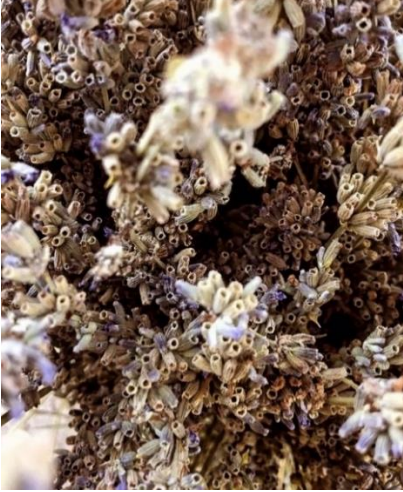
Ortada biberiye yanında meyve ağacı

Kendiliğinden yetişmiş bir kavun

Üzümler

Lavanta

İncirler

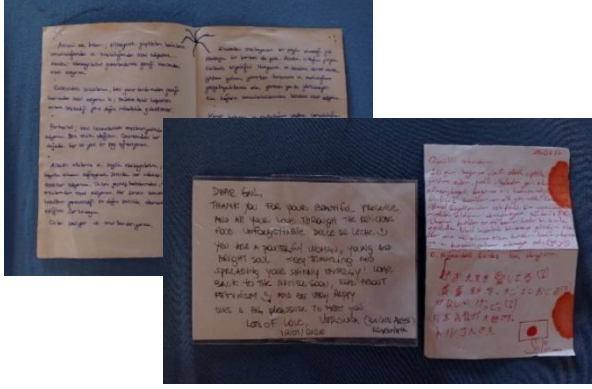

Buketlenen adaçayıları

Tavuklar için hazırlanan bahçe ve etrafındaki ağaçlar

Şekil 16: Eyleyici Kelimeler, Çizimler ve Maddeler

Gönüllülerin bıraktığı birkaç duygusal, spiritüel not

Buzdolabına asılmış mutfak kuralları, tarifler, olumlama mesajları ve magnetler

Gönüllülerden kalan birkaç kitap

Masa üzerine çizilmiş mandala

Gönüllülerin yön tabelası

Eski bir gönüllünün mandala çizimi

Polaroid makineyle her birimize hediye edilen fotoğrafımız

Dallardan yapılmış doğal avize

Şekil 17: Failler

Hortumla ip atlarken

Lavanta hasadı yaparken

Adaçayı buketi yaparken

Kışa salça hazırlığı ve mangal partisi

Diğer çiftliği keşfederken

Adaçayı hasadı yaparken

Üzüm reçeli yaparken

Yemek hazırlarken

Şekil 18: Faillerin Bedenleri

Bakışlar, dokunuşlar

Ocak yapma uğraşı

Birlikte fotoğraf çekilme gayreti

Yağmurda ıslanma heyecanı

İlk hafta yaşadığım ayak şişmesi ve enfeksiyon

Dans hali

Üzüm pekmezi yapımı

Uzayan saçlar meselesi

KAYNAKÇA

- Agibakova, Y., & Donskoy, G. (2017). *Ortaçağ Tarihi*. (Ç. Sümer, Çev.) İstanbul: Yordam Yayınları.
- Albrecht, G., Sartore, G., Higginbotham, N., Connor, L., Freeman, S., Kelly, B., . . . Tonna, A. (2007). Solastalgia: The Distress Caused by Environmental Change. *Australasian Psychiatry*, 1(1), 41-55. doi:10.1080/10398560701701288
- Andersen, L. R. (2019). *Metamodernity: Meaning and hope in a complex world*. Kopenhag: Nordic Bildung.
- Barad, K. (2003). Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28(3).
- Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham: Duke University Press.
- Braidotti, R. (2017). Four Theses on Posthuman Feminism. R. Grusin içinde, *Anthropocene Feminism* (s. 21-48). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Braidotti, R. (2018). *İnsan Sonrası*. (Ö. Karakaş, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
- Braidotti, R. (2021). *İnsan Sonrası Bilgi*. (E. Çaça, & S. Sam, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
- Braidotti, R., & Hlavajova, M. (2018). *Posthuman Glossary*. London: Bloomsbury Publishing.
- Brumm, A., Oktaviana, A. A., Burhan, B., Hakim, B., Lebe, R., Zahao, J.-X., . . . Ririmasse, M. (2021, Ocak 13). Oldest cave art found in Sulawesi. 7(3), 1-12. doi:10.1126/sciadv.abd4648
- Bulut, M. (2008). Kadınlarda Boşanma ve Kültür İlişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(2), 111-118.
- Bulut, M. (2008). *Şiddet Mağduru Çocukların Sosyal Antropolojik Açidan İncelenmesi*. Doktora Tezi: Ankara.
- Bulut, M. (2016). Reflections Of New Age Beliefs Into Human Behaviors. *International Journal of Advanced Reserarch*, 4(11), 112-121.
- Ceriello, L. C. (2018, April). Metamodern Mysticisms: Narrative Encounters with Contemporary Western Secular Spiritualities. Houston, Texas. <https://scholarship.rice.edu/bitstream/handle/1911/103873/CERIELLO-DOCUMENT-2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı
- Çavuş, C. C. (2021). Transhumanism, Posthumanism, And The "Cyborg Identity. *Feminist Eleştiri*, 13(1), 177-187. https://cins.ankara.edu.tr/25_14.pdf adresinden alındı
- Çiçek, H. (2007). Karl Jaspers'in Tarih Felsefesinde İnsanlık Tarihinin Belirleyici Bir Dönemi Olarak "Mihver Çağ". *Felsefe Dünyası*, 1(45), 36-41.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). *A Thousand Plateaus*. London: University of Minnesota Press. <https://files.libcom.org/files/A%20Thousand%20Plateaus.pdf> adresinden alındı
- Descola, P. (2013). *Doğa ve Kültürün Ötesinde*. (İ. Yerguz, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Dhavamony, M. (1973). *Phenomenology of Religion*. Roma: Universila Gregoriana Editrice.
- Diamond, j. (2018). *Tüfek, Mikrop ve Çelik*. (Ü. İnce, Çev.) İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Donald, M. (1993). *Origins of the Modern Mind: Three Stages in the Evolution of Culture and Cognition*. London: Harvard University Press.
- Douglas, M., & Isherwood, B. (1999). *Tüketimin Antropolojisi*. (E. A. Aytekin, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Eliade, M. (2017). *Mitler, Rüyalar ve Gizemler*. (C. Soydemir, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ellul, J. (2012). *Sözün Düşüşü*. (H. Arslan, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Featherstone, M. (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ferrando, F. (2017). *CRASH COURSE "THE POSTHUMAN" - 6 Lessons and 3 Concepts*.
<https://www.youtube.com/>:
<https://www.youtube.com/playlist?list=PLAXeXR1DbC1rvnBtdo2-ol-3V8ePmr7jp>
adresinden alındı
- Frazer, G. J. (2018). *Adonis, Attis, Osiris: Doğu Dinleri Tarihi Araştırmaları I-II*. (İsmail Hakkı Yılmaz, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Fukuoka, M. (2006). *Ekin Sapı Devrimi*. (A. İstanbullu, Çev.) İstanbul: Kaos Yayınları.
- Gephart, J. R. (1996). Management, Social Issues and The Postmodern Era. D. M. Boje, R. P. Gephart, Jr., & T. J. Thatchenkery içinde, *Postmodern Management and Organization Theory*. London: Sage Publications.
- Gibbons, A. (2021). Çağdaş Özkurmaca ve Metamodern Duygu. R. Van Den Akker, T. Vermeulen, & A. Gibbons içinde, *Metamodernizm - Postmodernizm Sonrası Tarihsellik Duyuşallık ve Derinlik* (A. Dalak, Çev., s. 143-158). Ankara: Tün Kitap.
- Haraway, D. (1991). *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Haraway, D. (1997). *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan_Meets_OncoMouse: Feminism and Technoscience*. New York: Rautledge.
- Haraway, D. (2004). *The Haraway Reader*. <https://monoskop.org/>:
https://monoskop.org/images/5/56/Haraway_Donna_The_Haraway_Reader_2003.pdf
adresinden alındı
- Haraway, D. (2010). *Başka Yer*. (G. Pular, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Haraway, D. (2016). *A Cyborg Manifesto*. warwick.ac.uk:
https://warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/undergraduate/modules/ficti-own-narrative-media-and-theory-in-the-21st-century/manifestly_haraway_---_a_cyborg_manifesto_science_technology_and_socialist-feminism_in_the_....pdf
adresinden alındı
- Hesiodos. (2014). *İşler ve Günler Tanrıların Doğuşu*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Hutcheon, L. (2002). *The Politics of Postmodernism*. London and New York: Routledge.
- Huxley, J. (1968). Transhumanism. *Journal of Humanistic Psychology*, 8(1), 73-76.

- Jeanniere, A. (2011). Modernite Nedir. A. Jeanniere içinde, *Modernite Versus Postmodernite* (M. Küçük, Çev.). İstanbul: SAY Yayınları.
- Jung, C. G. (2015). *Dört Arketip*. (Z. Aksu Yilmazer, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Karahan, G. Y. (2021, Nov 26). *Posthümanizm Atölyesi 4. Hafta*. www.youtube.com: <https://www.youtube.com/watch?v=KE4SETy9bDc> adresinden alındı
- Kaya, N. (2000). *Der Gott des Grotesken. Eine literaturanthropologische Studie*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları.
- Kirby, A. (2006). *Philosophy Now*, 58, 34-37.
https://philosophynow.org/issues/58/The_Death_of_Postmodernism_And_Beyond adresinden alındı
- Kirby, A. (2009). *Digimodernism: How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure Our Culture*. London, New Delhi, New York, Sydney: Bloomsbury.
- Konstantinou, L. (2021). Postironinin Dört Yüzü. R. Van Den Akker, T. Vermeulen, & A. Gibbons içinde, *Metamodernizm - Postmodernizm Sonrası Tarihsellik Duyuşsallık ve Derinlik* (A. Dalak, Çev., s. 109-126). Ankara: Tün Kitap.
- Kozanoğlu, C. (1997). *İnternet Dolunay Cemaat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kozinets, R. V. (2010). *Netnography: Doing Ethnographic Research Online*. London: Sage Publication.
- Kumm, B., Barbary, L., & Grim, B. (2019). For Those to Come: An Introduction to Why Posthumanism Matters. *Leisure Sciences*, 41(5), 341-347.
doi:10.1080/01490400.2019.1628677
- Kurşunoğlu, M. S. (2020). Eksen Çağı'nda Türk Kozmogonisi, Eski Çin (Chou) Düşüncesi ve Antik Grek Felsefeleri Taoizm Etrafında Bir Araya Geliyor: Taoizm ve Timaios Diyalogunun Yapısal İlişkileri. *Temaşa Felsefe Dergisi*, 13, 6-32.
- Kurzweil, R. (2005). Human 2.0. *The New Scientist*, 187(2518), 24-30.
- Leopold, A. (1992). The Ecology of Grief. *BioScience*, 42(5), 363-366.
- Levi-Strauss, C. (2013). *Mit ve Anlam*. (G. Y. Demir, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Mercadante, L. A. (2014). *Belief without Borders: Inside the Minds of the Spiritual but not Religious*. New York: Oxford University Press.
doi:10.1093/acprof:oso/9780199931002.001.0001
- Mollison, B. (2015). *Permakültüre Giriş*. (E. Özkan, Çev.) İstanbul: Sinek Sekiz.
- Moraru, C. (2011). *Cosmodernism: American Narrative, Late Globalization, and the New Cultural Imaginary*. Ann Arbor: The University Of Michigan Press.
- Nealon, J. (2012). *Post-Postmodernism: or, The Cultural Logic of Just-in-Time Capitalism*. California: Stanford University Press.
- Nietzsche, F. (2003). *Şen Bilim*. (L. Özşar, Çev.) Bursa: Asa Yayınevi.
- Oppermann, S. (2014). From Ecological Postmodernism to Material Ecocriticism: Creative Materiality and Narrative Agency. S. Iovino, & S. Oppermann içinde, *Material Ecocriticism* (s. 21-36). Indiana: Indiana University Press.

- Özbudun, S., & Uysal, G. (2012). *50 Soruda Antropoloji*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Özyazıcı, K., Boğa Baran, E., Alagöz, N., Varlıklöz, K., Arslan, Z., Akto, S., & Sağlam, M. (2021). Duyuların Gelişimi ve Duyu Bütünleme. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi* (, 2(4), 209-226. doi:10.51503/gpd.879070
- Riggs, B. (2011, Sep 15). *The Difference Between New-Age Spirituality & Authentic Spirituality in 3 Paragraphs*. www.elephantjournal.com:
<https://www.elephantjournal.com/2011/09/the-difference-between-new-age-spirituality-and-authentic-spirituality-in-3-paragraphs/> adresinden alındı
- Rudolph, K. (1987). *Gnosis: The Nature and History of Gnosticism*. (R. M. Wilson, Çev.) Edinburgh: Harper & Row Paperback.
- Rustad, G. C., & Schwind, K. H. (2021). Artık Güldürmeyen Şaka: Metamodern Sitkom'daki yansımalar. R. Van Den Akker, T. Vermeulen, & A. Gibbons içinde, *Metamodernizm - Postmodernizm Sonrası Tarihsellik Duyuşallık ve Derinlik* (A. Dalak, Çev., s. 159-174). Ankara: Tün Kitap.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (S. Durak, & A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tekin, F. (2016). Geleneksel Dönemden Post-Modern Döneme Beden Anlayışının Değişimi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(2), 1153-1172.
- Turner, T. (1996). *City as Landscape: A Post Post-Modern View of Design and Planning*. London: E & FN Spon.
- Turner, V. (2018). *Ritüeller Yapı ve Anti-yapı*. (N. Küçük, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Van Den Akker, R., & Vermeulen, T. (2010, Kasım). Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, 2(1). doi:10.3402/jac.v2i0.5677
- Van Den Akker, R., Vermeulen, T., & Gibbons, A. (2017). *Metamodernizm: Historicity, Affect, and Depth after Postmodernism*. London: Rowman & Littlefield International.
- Van Den Akker, R., Vermeulen, T., & Gibbons, A. (2021). *Metamodernizm - Postmodernizm Sonrası Tarihsellik Duyuşallık ve Derinlik*. (A. Dalak, Çev.) Ankara: Tün Kitap.
- Vermeulen, T. (2021). Metamodern Derinlik ya da "Estetik Derinlik". R. Van Den Akker, T. Vermeulen, & A. Gibbons içinde, *Metamodernizm - Postmodernizm Sonrası Tarihsellik Duyuşallık ve Derinlik* (A. Dalak, Çev., s. 175-178). Ankara: Tün Kitap.
- Yalom, I. D. (1999). *Varoluşçu Psikoterapi*. İstanbul: Kambalçı Yayınevi.
- Yılmaz, Z. G. (2017-2018, Kasım-Aralık-Ocak). Filozofların Dilinden Elementlerin Kadim Hikayesi: Ekofobik Algı ve Element Ekleştirisi. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*(83), s. 107-125.
- Zenbilci, N. (1995). *Sinir Sistemi Hastalıkları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

ÖZET

İnsan dünyaya geldiği andan itibaren etrafını ve kendisini tanımlamaya çalışmaktadır. Antropoloji de benzer bir kaygıyla insanları ve onların kendilerini nasıl tanımladıklarını anlamaya çalışmaktadır. Bu çalışma da bugünkü insanların kendilerini ve dünyayı nasıl anlamlandırdıkları ile ilgili bir çalışmadır. Anlamın verili olmaktan ziyade inşa edilmesinden dolayı anlamın tarihsel oluşu bu çalışmanın şekillenmesindeki başlıca etkenlerden biridir. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında dönemsel birtakım olguların etkisi net olarak hissedilmektedir. Başta postmodernizmdeki anlamsızlık hissiyatına bulunan çözümlerin çıkmaz sokağa bağlanmasıyla kültürel; ardından siyasi, ekolojik ve ekonomik krizlerle perçinlenen toplumsal istikrarsızlık bugünkü anlam ağlarına bir şekilde sirayet etmiş gibidir. Sonuçta bugün insan, yeni arayışların peşinde başka bir anlam örüntüleri kurarken yepyeni bir döneme, metamodernizme kapı aralamaktadır. Bu çalışma da metamodern dönemde kurulmakta olan posthümanist ve transhümanist yaklaşımların olduğundan bahsederken, alandaki veriler ışığında ortaya çıkan birtakım değerlerin hangi yaklaşımla örtüştüğünü ve hangi dinamiklerle beslendiğini aktarma amacındadır. Bu çalışmada permakültürle başlayan yolculuk posthümanizmle kesişmektedir. Permakültür, sürdürülebilir yaşam alanları tasarımı amacıyla insanlığın doğa kültür ayrımıyla yaşadığı sorunsala geri dönerek orayı onarmayı hedeflemektedir. Bu sorunu çözme arayışı permakültürle yolu kesişen her birey için az veya çok dozda paylaşılmaktadır. Posthümanistler de post-hümanizm, post-antroposantrizm ve post-düalizm ile pek çok sorunun kaynağına inip restorasyon işine girişmektedir. Bu girişim, insanlığın dünyayı bütüncül algıladığı o özgün dönemin aslını bozmadan, bugünkü değerlerle yoğurup yeniden ortaya koyma çabasıdır. Uygulamada posthümanist olanların yolu, bugün doğadan, spiritüalizmden ve hareket etmekten geçmektedir ve tabii bu yolculuğun bir tarafı hep teknolojiyen destek almaktadır.

ABSTRACT

Human has been trying to define himself and his surroundings from the moment he was born. Anthropology, with a similar concern, tries to understand people and how they define themselves. This study is about how today's people makes sense of themselves and the world. The historical nature of meaning is one of the main factors in forming this work, since meaning is constructed rather than given to us. The effect of some periodic event in the emergence of this study is clearly felt. As the solutions to the sense of meaninglessness in postmodernism are tied to a dead end, the cultural instability, which is riveted by political, ecological and economic crises, seems to have somehow spread to today's meaning. As a result, today, while establishing another meaning patterns in search of new searches, human crack the door to a new era, metamodernism. While this study mentions that there are posthumanist and transhumanist approaches being established in the metamodern period, it aims to convey with which approach a number of values that emerge in the light of the data in the field overlap and which they are fed by dynamics. In this study, the expedition that started with permaculture intersects with posthumanism. Permaculture aims to return to the problematic that humanity lives with the separation of nature and culture in order to design sustainable living spaces and repair it. The quest of fixing this problem is shared more or less for every individual whose path crosses with permaculture. Posthumanists go to the source of many problems and engage in restoration with various methods, as post-humanism, post-anthropocentrism and post-dualism. This initiative is an effort to uncover the original period in which humanity perceives the world holistically, without disturbing it, by kneading it with today's values. In practice, the path of those who are posthumanists passes through nature, spiritualism and action today, and of course, one side of this expedition is always supported by technology.